

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Острозька академія»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Бенедик Людмила Володимирівна

УДК 342.7:352

ДИСЕРТАЦІЯ

**КОНСТИТУЦІЙНО - ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ
КУЛЬТУРНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В СФЕРІ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ (ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ)**

Спеціальність 081 «Право»

Галузь знань 08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____Л.В. Бенедик

Науковий керівник: Скрипнюк Валентина Миколаївна, доктор юридичних наук, професор

Острог - 2025

АНОТАЦІЯ

Бенедик Л.В. Конституційно – правове забезпечення культурних прав людини в сфері місцевого самоврядування (питання теорії та практики). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081«Право». – Національний університет «Острозька академія», Острог, 2025.

Наукову працю присвячено комплексному дослідженню теоретичних та практичних аспектів реалізації культурних прав людини в сфері місцевого самоврядування та напрямів удосконалення механізму їх реалізації на рівні громади, зокрема в умовах воєнного стану.

Муніципальна влада охоплює широку сферу життєдіяльності територіальної громади, що включає місцеві питання не лише соціально-економічного, а й духовно-культурного значення.

Стан матеріально-технічного забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування, фінансова спроможність новостворених територіальних громад, істотне розширення їхніх повноважень, створення нових структурних підрозділів має гарантувати належну реалізацію прав та свобод людини на місцевому рівні.

У контексті цього недостатньо уваги звертається на проблеми забезпечення культурних прав людини. Протягом тривалого часу саме ця категорія прав людини переважно розглядалася як декларативна, тому сьогодні вона має бути наповнена конкретним юридичним змістом. Цей факт знаходить відображення в міжнародних актах, що встановлюють стандарти захисту саме згаданої категорії прав особи, в судовій практиці та національному законодавстві.

На тлі значної кількості наукових розробок, спрямованих на вдосконалення функціонування місцевого самоврядування, проблема реалізації саме культурних прав людини на рівні територіальної громади є недослідженою та становить значний науковий інтерес.

У роботі комплексно проаналізовано та систематизовано різноманітні теоретико-методологічні, експертні та практично-прикладні підходи щодо забезпечення культурних прав та свобод людини у сфері місцевого самоврядування, в тому числі й можливості впровадження у вітчизняну муніципальну практику позитивного досвіду зарубіжних країн, зокрема в контексті євроінтеграційних процесів.

У першому розділі «Конституційно-правова інтеграція інституту місцевого самоврядування в публічно-владну діяльність у сфері культури» визначено європейську культурну політику як детермінанту діяльності органів місцевого самоврядування у сфері культури та обґрунтовано необхідність виокремлення культурних прав людини в системі соціальних прав з огляду на те, що саме реалізація людиною своїх культурних прав і свобод є необхідною умовою достойного та вільного її існування, соціальною передумовою для задоволення духовних потреб, основою моральності не лише окремо взятого індивіда, а й суспільства в цілому.

Беручи до уваги міжнародні стандарти у сфері прав людини, конституційно-правовий статус особи, природу інституту місцевого самоврядування, культурні права (які на місцевому рівні трансформуються у культурні муніципальні права) визначено як можливості людини щодо забезпечення культурних та духовних потреб на локальному рівні індивідуально чи колективно за сприяння громади та її представницьких органів місцевого самоврядування, способами та засобами, визначеними нормами чинного законодавства та актами локальної нормотворчості.

Запропоновано удосконалити конституційну регламентацію культурних прав шляхом закріплення на конституційному рівні загальних засад державної культурної політики, що сприятиме піднесенню ролі культури у суспільному житті та приверне увагу органів влади всіх рівнів до проблем культурного розвитку.

Обґрунтовано необхідність врахування культурних прав та їх реалізацію безпосередньо при визначенні Цілей сталого розвитку України, розширивши їх перелік та не обмежуючись лише правом на освіту.

Виокремлено особливості конституційно-правового регулювання відносин у сфері культури, зумовлені насамперед тим, що: культура – це сфера суспільного життя, що саморегулюється; правове регулювання якої максимально має поєднувати як імперативний метод, так і диспозитивний; необхідне врахування та приведення вітчизняної культурної політики у відповідність до європейських стандартів, культурної політики ЄС загалом; обмеження культурних прав в умовах війни.

Розглядаючи культурні права в системі муніципальних прав людини, автором акцентовано увагу на їх особливостях, а саме: вони мають специфічну дію (поширюються на духовно- культурну сферу життя людини); мають на меті забезпечити творчий розвиток особистості, заохочуючи свободу всіх видів творчості; сприяють самореалізації людини, надаючи можливість кожному стати активним учасником культурного життя, користуватись закладами культури, реалізовувати право на доступ до культурних цінностей тощо; можуть мати не лише індивідуальний , а й колективний характер .

Колективні культурні права належать корінним народам, зокрема право на дотримання, відродження та розвиток своїх духовних, релігійних та культурних традицій і звичаїв, збереження матеріальної та нематеріальної культурної спадщини. Колективні права гарантуються й особам, які належать до національної меншини (спільноти), та мають право на: самоідентифікацію; використання мови національної меншини (спільноти); освіту, зокрема мовами національних меншин (спільнот); збереження культурної самобутності національної меншини (спільноти).

На основі виокремлення культурних прав серед усього комплексу муніципальних прав обґрунтовано пріоритетність цих прав, оскільки саме культурні права сприяють всебічному розвитку особи та є передумовою

здійснення інших муніципальних прав шляхом сприяння участі особи в політичній, економічній та соціальних сферах місцевого життя, сприяють зміцненню основ духовності української державності та розвитку громадянського суспільства.

Другий розділ «Теоретико-правові основи функціонування органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення реалізації культурних прав людини» охоплює такі питання, як повноваження органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення культурних прав людини; критерії розмежування повноважень органів місцевого самоврядування та органів державної влади в сфері культури в контексті реформи децентралізації; особливості реалізації окремих видів культурних прав людини на рівні громади.

Найбільш сприятливим у вибудовуванні нормативної конструкції культурних прав є поєднання негативних та позитивних зобов'язань як з боку держави, так і з боку муніципальної влади, інститутів громадянського суспільства. При цьому важливо зберегти баланс індивідуальних та колективних інтересів у сфері культури, що в свою чергу і має бути визначальним при законодавчій регламентації повноважень органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення культурних прав та пошуку шляхів ефективності функціонування інституту місцевого самоврядування у сфері культури.

Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення культурних прав людини визначено як сукупність прав та обов'язків органів місцевого самоврядування у сфері духовно-культурних відносин, спрямованих на забезпечення можливостей, потреб та інтересів людини, окремих соціальних груп та суспільства в цілому на рівні територіальної громади шляхом створення правових гарантій для вільного провадження культурної та освітньої діяльності, свободи творчості, доступу до культурних цінностей, культурної спадщини, підвищення освітнього рівня громадян

зادля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору шляхом надання доступних та якісних культурних та освітніх послуг.

Аргументовано, що повноваження органів місцевого самоврядування безпосередньо в частині забезпечення реалізації культурних прав особи на рівні територіальної громади є дискреційними. Уповноважені суб'єкти місцевого самоврядування мають можливість на власний розсуд визначати повністю або частково зміст чи обсяг рішення, яке приймається або обирати на власний розсуд один із кількох варіантів рішень, передбачених проєктом акта, встановлювати строки, підстави та порядок прийняття рішень, спрямованих на забезпечення належної реалізації культурних прав на рівні громади.

З'ясовано, що судовий контроль за реалізацією дискреції адміністративних органів, в тому числі й органів місцевого самоврядування зводиться до визначення правомірності дій органів публічної влади, а не доцільності їх рішень. У свою чергу це повністю відповідає сучасному баченню ролі інституту місцевого самоврядування та впровадженню принципу субсидіарності на місцевому рівні та свідчить про наближення до європейських стандартів доброго врядування.

Надано пропозиції щодо необхідності розширення власних повноважень органів місцевого самоврядування, оскільки саме органи місцевого самоврядування здатні та мають необхідні ресурси для їх реалізації на рівні громади. Це повністю відповідатиме принципам доброго демократичного врядування, зокрема ефективності та результативності для забезпечення досягнення цілей при найбільш оптимальному використанні ресурсів; відкритості і прозорості, для забезпечення публічного доступу до інформації та сприяння розумінню того, як реалізується муніципальна діяльність у культурній сфері; підзвітності перед територіальною громадою за результатами реалізації власних повноважень.

Обґрунтовано нагальну потребу у створенні виконавчих органів обласних та районних рад; зміні статусу місцевих держадміністрацій з

органів загальної компетенції на контрольно-наглядові органи у системі виконавчої влади з функцією координації діяльності територіальних органів центральних органів виконавчої влади на відповідній території. Запропоновано трансформацію місцевих державних адміністрацій в установи префектурного типу.

Необхідність розширення обсягу та змісту повноважень органів місцевого самоврядування обумовлена безпосередньою участю мешканців у забезпеченні реальних можливостей щодо реалізації культурних прав на рівні громади; наявністю швидкого реагування на культурні потреби громади, реальною можливістю постійно та своєчасно аналізувати вплив рішень органів місцевого самоврядування на ситуацію, сприйняття рішень жителями громад, внесення необхідних коректив; ефективністю та результативністю досягнення цілей за найбільш оптимального використання ресурсів та під час визначення пріоритетності цілей; відкритістю та прозорістю в діяльності органів місцевого самоврядування; інноваційністю та відкритістю до змін; стратегічною орієнтацією забезпечення прав людини, культурного різноманіття та соціальної згуртованості за умов раціональності управління наявними у громади ресурсами та відповідальності за результати муніципальної діяльності в частині надання громаді культурних послуг, тощо.

Напрацьовано механізми для розширення державно-громадського партнерства у сфері освіти через нові підходи для співфінансування й управління закладами освіти.

Однак, військова агресія з боку РФ зупинила подальшу реалізацію реформи децентралізації у сфері освіти та внесла певні корективи у діяльність органів місцевого самоврядування. Зокрема, реалізація права на освіту залежить від стану самої громади: 1. яка знаходиться в окупації, 2. територія якої є деокупованою, 3. на її території ведуться бойові дії та 4. громади, на території якої бойові дії не ведуться.

Доведено, що культурна функція органів місцевого самоврядування зазнала істотних змін в умовах війни в Україні та сприяє підвищенню обороноздатності держави. Переконливим доказом цього є те, як в умовах воєнного стану органи місцевого самоврядування спільно з закладами освіти та культури на рівні територіальних громад намагаються забезпечити реалізацію не лише культурних прав, а й сприяють створенню належних умов перебування в громаді внутрішньо переміщених осіб, зміцненню обороноздатності та національного спротиву. Їхня діяльність потребує свого подальшого нормативно-правового регулювання, зокрема й шляхом локальної нормотворчості.

У третьому розділі «Конституційно-правові проблеми реалізації культурних прав людини в сфері місцевого самоврядування» розкрито поняття та структуру механізму реалізації культурних прав людини в сфері місцевого самоврядування; досліджено муніципальну партисипативну демократію як дієвий інструмент реалізації культурних прав людини на рівні територіальної громади в умовах розвитку громадянського суспільства; напрацьовано напрями удосконалення механізму реалізації культурних прав людини в сфері місцевого самоврядування в контексті європейського досвіду.

Сформульовано визначення механізму реалізації культурних прав людини на рівні місцевого самоврядування як сукупності взаємопов'язаних та взаємообумовлених нормативно-правових, демографічних, територіальних, організаційних, інформаційних та матеріально-фінансових ресурсів, шляхом надання якісних, своєчасних освітніх та культурних муніципальних послуг на основі ефективної взаємодії місцевого самоврядування з громадянським суспільством та державою.

Нормативно-правовий механізм реалізації культурних прав людини на рівні громади включає міжнародні стандарти у сфері культурного розвитку, законодавчу регламентацію компетенційних повноважень у сфері культурного розвитку, включаючи конкретизацію функцій та повноважень

органів місцевого самоврядування на рівні конкретно визначеної територіальної громади в актах локальної нормотворчості. Зокрема, мова йде про розробку стратегій розвитку громад, затвердження місцевих програм та регламентацію культурних прав громади у Статутах громад.

Організаційною складовою механізму реалізації культурних прав людини в сфері місцевого самоврядування є сукупність відповідних суб'єктів місцевого самоврядування, які, використовуючи різноманітні форми, методи та способи у своїй діяльності, надають освітні та культурні послуги на рівні громади, зокрема й шляхом розвитку муніципального співробітництва територіальних громад в межах України та налагодженням співпраці з територіальними громадами зарубіжних країн.

Необхідним складником механізму реалізації культурних прав є інформаційний: налагодження різноманітних каналів комунікації, забезпечення права на доступ до публічної інформації, проведення опитувань щодо першочерговості втілення в життя певних культурних та освітніх проєктів тощо.

Вкрай важливою є матеріально-фінансова основа механізму, яку становлять матеріальні ресурси, майно комунальних закладів, кошти місцевих бюджетів, позабюджетні кошти тощо.

Напрацьовано пропозиції щодо вдосконалення механізму реалізації культурних прав людини:

1. Активізація запровадження учасницьких процедур, що істотно підвищить рівень довіри до органів управління, сприятиме подальшій співвідповідальності всіх зацікавлених осіб у процесі реалізації культурних прав на рівні громади.

2. Враховуючи недостатню інвестиційну привабливість культурної та освітньої сфери діяльності, вкрай важливим є пошук джерел фінансування. Варто зосередити увагу місцевого самоврядування на отриманні грантової підтримки та меценатської допомоги; отриманні коштів за рахунок надання платних послуг, залученні коштів інших громад на основі договорів про

співробітництво територіальних громад, в тому числі й міжнародне; розвитку таких форм залучення коштів як краудфандинг та фандрейзинг.

3. Врахування можливих форм співробітництва у стратегічних планах розвитку територіальних громад, зокрема й співробітництва з громадами країн ЄС.

4. Рекомендовано впроваджувати інноваційні підходи в процесі забезпечення культурних прав людини на рівні громади, зокрема: використання сучасних інтернет-платформ з метою підвищення рівня компетентності публічних (муніципальних) службовців, які здійснюють управлінські функції в освітній та культурній сферах та працівників закладів освіти та культури; впровадження електронного врядування, проєктного менеджменту та стратегічного планування, краудсорсингу та діджиталізації в процес управління соціально-культурним розвитком громади.

5. Запропоновано органам місцевого самоврядування використовувати такий інструмент як медіація, що є способом як врегулювання спорів, так і процедурою, що направлена на запобігання виникненню такого конфлікту шляхом досягнення певних домовленостей сторін.

6. Запровадити посаду місцевого уповноваженого з прав людини, розробити відповідні акти локальної нормотворчості, які б чітко визначали його статус, внести відповідні зміни до чинних Статутів територіальних громад, що позитивно вплине на ефективність його діяльності, а також відповідатиме європейським традиціям доброго врядування.

Ключові слова: місцеве самоврядування, територіальна громада, права людини, культурні права, воєнний стан, громадянське суспільство, публічне управління, європейська інтеграція, демократія, децентралізація, самоорганізація населення, електронне врядування, медіація.

ABSTRACT

Benedyk L.V. Constitutional and legal provision of cultural human rights in the sphere of local self-government (issues of theory and practice). – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 "Law". – National University "Ostroh Academy", Ostroh, 2025.

The scientific work is devoted to a comprehensive study of the theoretical and practical aspects of the implementation of cultural human rights in the sphere of local self-government and directions for improving the mechanism of their implementation at the community level, in particular under martial law.

Municipal authorities cover a wide range of activities of the territorial community, which includes local issues of not only socio-economic, but also spiritual and cultural importance.

The scope of material and technical support for the activities of local self-government bodies, the financial capacity of newly created territorial communities, a significant expansion of their powers, the creation of new structural units should guarantee the proper implementation of human rights and freedoms at the local level.

In this context, insufficient attention is paid to the problems of ensuring cultural human rights. For a long time, this category of human rights was mainly considered as declarative, therefore today it should be filled with specific legal content. This fact is reflected in international acts that establish standards for the protection of this category of human rights, in judicial practice and national legislation.

Against the background of a significant number of scientific developments aimed at improving the functioning of local self-government, the problem of implementing cultural human rights at the level of the territorial community is unexplored and is of considerable scientific interest.

The work comprehensively analyses and systematises various theoretical, methodological, expert and practically applied approaches to ensuring cultural

rights and freedoms of a person in the sphere of local self-government, including the possibility of introducing into domestic municipal practice the positive experience of foreign countries, in particular in the context of European integration processes.

The first section, “Constitutional and legal integration of the institution of local self-government into public and governmental activities in the sphere of culture,” defines European cultural policy as a determinant of the activities of local self-government bodies in the sphere of culture, and justifies the need to distinguish cultural human rights in the system of social rights, given that it is the realisation by a person of his cultural rights and freedoms that is a necessary condition for his dignified and free existence, a social prerequisite for satisfying spiritual needs, and the basis of morality not only of an individual, but also of society as a whole.

Taking into account international standards in the field of human rights, the constitutional and legal status of the individual, the nature of the institution of local self-government, cultural rights (which are transformed into cultural municipal rights at the local level) are defined as the ability of a person to ensure cultural and spiritual needs at the local level individually or collectively with the assistance of the community and its representative local self-government bodies, by the methods and means determined by the norms of current legislation and acts of local rule-making.

It is proposed to improve the constitutional regulation of cultural rights by enshrining at the constitutional level the general principles of state cultural policy, which will contribute to raising the role of culture in public life and draw the attention of authorities at all levels to the problems of cultural development.

It has been substantiated the need to take into account cultural rights and their implementation directly when defining the Sustainable Development Goals of Ukraine, expanding their list and not limiting themselves to the right to education.

It is highlighted the features of the constitutional and legal regulation of relations in the sphere of culture, due primarily to the fact that: culture is a self-

regulating sphere of public life; the legal regulation of which should maximally combine both the imperative method and the dispositive method; it is necessary to take into account and bring domestic cultural policy into line with European standards, the cultural policy of the EU as a whole; restrictions on cultural rights in times of war.

Considering cultural rights in the system of municipal human rights, the author focuses on their features, namely: they have a specific effect (extend to the spiritual and cultural sphere of human life); are aimed at ensuring the creative development of the individual, encouraging the freedom of all types of creativity; contribute to the self-realisation of a person, providing the opportunity for everyone to become an active participant in cultural life, use cultural institutions, exercise the right to access cultural values, etc.; can have not only an individual, but also a collective character.

Collective cultural rights belong to indigenous peoples, in particular the right to observe, revive and develop their spiritual, religious and cultural traditions and customs, to preserve tangible and intangible cultural heritage. Collective rights are also guaranteed to persons belonging to a national minority (community), and they have the right to: self-identification; use of the language of the national minority (community); education, in particular in the languages of national minorities (communities); preservation of the cultural identity of the national minority (community).

Based on the isolation of cultural rights among the entire complex of municipal rights, the priority of these rights has been justified, since it is cultural rights that contribute to the comprehensive development of the individual and are a prerequisite for the exercise of other municipal rights by facilitating the participation of the individual in the political, economic and social spheres of local life, and contribute to strengthening the foundations of the spirituality of Ukrainian statehood and the development of civil society.

The second section "Theoretical and legal foundations of the functioning of local self-government bodies in the field of ensuring the implementation of cultural

human rights" covers such issues as the powers of local self-government bodies in the field of ensuring cultural human rights; criteria for delimiting the powers of local self-government bodies and state authorities in the field of culture in the context of decentralisation reform; features of the implementation of certain types of cultural human rights at the community level.

The most favorable in building a normative structure of cultural rights is a combination of negative and positive obligations on the part of both the state and municipal authorities, civil society institutions. At the same time, it is important to maintain a balance of individual and collective interests in the field of culture, which in turn should be decisive in the legislative regulation of the powers of local self-government bodies in the field of ensuring cultural rights and finding ways to effectively operate the institute of local self-government in the field of culture.

The powers of local governments in the field of ensuring cultural human rights are defined as a set of rights and obligations of local governments in the field of spiritual and cultural relations aimed at ensuring the opportunities, needs and interests of a person, individual social groups and society as a whole at the level of a territorial community by creating legal guarantees for the free conduct of cultural and educational activities, freedom of creativity, access to cultural values, cultural heritage, and improving the educational level of citizens in order to ensure the sustainable development of Ukraine and its European choice by providing accessible and high-quality cultural and educational services.

It has been argued that the powers of local governments directly in terms of ensuring the implementation of cultural rights of an individual at the level of a territorial community are discretionary. Authorised local self-government entities have the opportunity to determine, at their own discretion, fully or partially, the content or scope of the decision being made or to choose, at their own discretion, one of several options for decisions provided for by the draft act, to establish the terms, grounds and procedure for making decisions aimed at ensuring the proper implementation of cultural rights at the community level.

It has been found that judicial control over the exercise of discretion by administrative bodies, including local self-government bodies, is reduced to determining the legality of the actions of public authorities, and not the expediency of their decisions. In turn, this fully corresponds to the modern vision of the role of the institution of local self-government and the implementation of the principle of subsidiarity at the local level and indicates an approach to European standards of good governance.

Proposals have been made regarding the need to expand the own powers of local self-government bodies, since it is local self-government bodies that are capable and have the necessary resources to implement them at the community level. This will fully comply with the principles of good democratic governance, in particular, efficiency and effectiveness to ensure the achievement of goals with the most optimal use of resources; openness and transparency to ensure public access to information and facilitate understanding of how municipal activities in the cultural sphere are implemented; accountability to the territorial community for the results of the implementation of their own powers.

The urgent need to create executive bodies of regional and district councils has been substantiated; changing the status of local state administrations from bodies of general competence to control and supervisory bodies in the executive system with the function of coordinating the activities of territorial bodies of central executive bodies in the relevant territory is proposed. The transformation of local state administrations into prefectural-type institutions has been proposed.

The need to expand the scope and content of the powers of local governments is due to the direct participation of residents in ensuring real opportunities for the implementation of cultural rights at the community level; the availability of a rapid response to the cultural needs of the community, a real opportunity to constantly and timely analyse the impact of local government decisions on the situation, the perception of decisions by community residents, and the introduction of necessary adjustments; the efficiency and effectiveness of achieving goals with the most optimal use of resources and prioritisation of goals;

openness and transparency in the activities of local governments; innovation and openness to change; a strategic orientation to ensuring human rights, cultural diversity, and social cohesion under the conditions of rational management of resources available to the community and responsibility for the results of municipal activities in terms of providing cultural services to the community, etc.

Mechanisms have been developed to expand state-civil partnership in the field of education through new approaches to co-financing and managing educational institutions.

However, the military aggression by the Russian Federation stopped the further implementation of the decentralisation reform in the field of education and made certain adjustments to the activities of local self-government bodies. In particular, the implementation of the right to education depends on the state of the community itself: 1. which is under occupation, 2. whose territory is deoccupied, 3. on its territory there are hostilities and 4. communities on whose territory there are no hostilities.

It has been proven that the cultural function of local self-government bodies has undergone significant changes in the conditions of war in Ukraine and contributes to increasing the defense capability of the state. Convincing evidence of this is how, in conditions of martial law, local self-government bodies, together with educational and cultural institutions at the level of territorial communities, try to ensure the implementation of not only cultural rights, but also contribute to the creation of appropriate conditions for the stay of internally displaced persons in the community, strengthening defense capability and national resistance. Their activities require their further normative and legal regulation, including through local rule-making.

The third section, “Constitutional and legal problems of the implementation of cultural human rights in the sphere of local self-government,” reveals the concept and structure of the mechanism for the implementation of cultural human rights in the sphere of local self-government; explores municipal participatory democracy as an effective tool for the implementation of cultural human rights at

the level of a territorial community in the context of the development of civil society; develops directions for improving the mechanism for the implementation of cultural human rights in the sphere of local self-government in the context of European experience.

The definition of the mechanism for the implementation of cultural human rights at the level of local self-government is formulated as a set of interrelated and mutually conditioned regulatory, demographic, territorial, organizational, informational, as well as material and financial resources, through the provision of high-quality, timely educational and cultural municipal services based on effective interaction of local self-government with civil society and the state.

The regulatory and legal mechanism for the implementation of cultural human rights at the community level includes international standards in the field of cultural development, legislative regulation of competences in the field of cultural development, including the specification of the functions and powers of local government bodies at the level of a specifically defined territorial community in local normative acts. In particular, this concerns the elaboration of community development strategies, the approval of local programs, and the regulation of cultural rights of a community in the Charters of communities.

The organisational component of the mechanism for the implementation of cultural human rights in the sphere of local self-government is a set of relevant local self-government entities that, using various forms, methods and means in their activities, provide educational and cultural services at the community level, including through the development of municipal cooperation of territorial communities within Ukraine and the establishment of cooperation with territorial communities of foreign countries.

An essential component of the mechanism for the implementation of cultural rights is information: the establishment of various communication channels, ensuring the right to access public information, conducting surveys on the priority of implementing certain cultural and educational projects, etc.

The material and financial basis of the mechanism is extremely important, which consists of material resources, property of municipal institutions, local budget funds, extra-budgetary funds, etc.

Proposals have been developed to improve the mechanism for the implementation of cultural human rights:

1. Intensification of the introduction of participatory procedures, which will significantly increase the level of trust in government bodies, contribute to the further co-responsibility of all stakeholders in the process of implementing cultural rights at the community level.

2. Given the insufficient investment attractiveness of the cultural and educational sphere of activity, it is extremely important to find sources of financing. It is worth focusing the attention of local governments on obtaining grant support and patronage; obtaining funds through the provision of paid services, attracting funds from other communities on the basis of agreements on cooperation between territorial communities, including international ones; developing such forms of attracting funds as crowdfunding and fundraising.

3. Taking into account possible forms of cooperation in strategic plans for the development of territorial communities, including cooperation with communities in EU countries.

4. It is recommended to implement innovative approaches in the process of ensuring cultural human rights at the community level, in particular: the use of modern Internet platforms to increase the level of competence of public (municipal) employees who perform managerial functions in the educational and cultural spheres and employees of educational and cultural institutions; the introduction of e-governance, project management and strategic planning, crowdsourcing and digitalisation in the process of managing the socio-cultural development of the community.

5. It is proposed that local self-government bodies use such a tool as mediation, which is both a way of resolving disputes and a procedure aimed at

preventing the emergence of such a conflict by reaching certain agreements between the parties.

6. To introduce the position of a local human rights commissioner, develop relevant acts of local rule-making that would clearly define his status, make appropriate amendments to the current Statutes of territorial communities, which will positively affect the effectiveness of his activities, and will also correspond to European traditions of good governance.

Keywords: local self-government, territorial community, human rights, cultural rights, civil society, public administration, European integration, democracy, decentralization, self-organization of the population, e-government, mediation, protection of human rights.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА:

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Дробуш Л.В. Особливості функціонування закладів освіти територіальних громад в умовах війни. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. Вип. 2. С. 20 – 25.

2. Дробуш Л.В. Реалізація культурних прав на рівні громад в контексті реформи децентралізації. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. Вип. 3. С. 22 – 27.

3. Дробуш Л.В. Трансформація муніципального законодавства в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Том 1. С.15 – 20.

4. Дробуш Л.В. Муніципальне співробітництво як складова механізму реалізації культурних прав. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право*. 2023. Вип. 78. Частина 1. С.104 – 109.

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

5. Дробуш Л.В. Реалізація права на освіту в умовах війни. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку публічного права в сучасних умовах: матеріали круглого столу* (16 травня 2022 р.). Острог: Національний університет «Острозька академія», 2022. С. 39 – 48.

6. Дробуш Л.В. Особливості функціонування закладів освіти територіальних громад в умовах війни. *Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (17 червня 2022р.). Київ, Щецин, Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2022. С.227 – 230.

7. Дробуш Л.В. Культурні права людини: актуальні питання забезпечення на рівні громади. *Двадцять перші осінні юридичні читання: збірник тез міжнародної науково - практичної конференції* (06 жовтня 2022р.) Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С.59 – 60.

8. Дробуш Л.В. Реформа децентралізації в умовах воєнного стану. *Трансформація законодавства в умовах воєнного стану та післявоєнного часу: стан та перспективи*: збірник тез доповідей та повідомлень за матеріалами круглого столу (17 березня 2023р.) Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2023. С. 72 – 77.

9. Дробуш Л.В. Співробітництво територіальних громад у сфері забезпечення культурних прав. *Сучасні тенденції розвитку законодавства України в умовах воєнного стану*: матеріали круглого столу (18 травня 2023 р.) Острого: видавництво Національного університету «Острозька академія», 2023. С.54 – 59.

10. Дробуш Л.В. Культурна політика громад в контексті реформи децентралізації. *Малиновські читання*: міжнародна науково - практична конференція (Острого, 24 листопада 2023р). Острого: видавництво Національного університету «Острозька академія», 2023. С.20 – 22.

11. Дробуш І.В., Бенедик Л.В. Конституційне право на освіту: проблеми реалізації в умовах воєнної агресії. *Освіта і наука в період глобальних криз та конфліктів у ХХІ столітті*: матеріали Міжнародної науково - практичної конференції (Київ, 08-09 грудня 2023р.) / упор. В. Шпак; за загальною редакцією С. Табачнікова. Київ : ДП «Експрес-об'ява», 2023. С. 67 – 71.

12. Бенедик Л.В. Особливості конституційно – правового регулювання сфери культури в Україні. *Сучасні тенденції розвитку законодавства України в умовах воєнного стану*: матеріали круглого столу (м. Острого, 17 травня 2024 р.) / за ред. проф. І. В. Дробуш, доц. О.О. Дацюка Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2024. С. 27 - 32.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	24
РОЗДІЛ 1. КОНСТИТУЦІЙНО – ПРАВОВА ІНТЕГРАЦІЯ ІНСТИТУТУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ПУБЛІЧНО - ВЛАДНУ ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ.....	38
1.1. Європейська культурна політика як детермінанта діяльності органів місцевого самоврядування у сфері культури.....	38
1.2. Особливості конституційно – правового регулювання сфери культури в Україні	58
1.3. Культурні права в системі муніципальних прав людини.....	79
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	97
2.1. Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення культурних прав людини.....	97
2.2. Критерії розмежування повноважень органів місцевого самоврядування та органів державної влади в сфері культури в контексті реформи децентралізації	110
2.3. Особливості реалізації окремих видів культурних прав людини на рівні громади	123
РОЗДІЛ 3. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В СФЕРІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	144
3.1. Поняття та структура механізму реалізації культурних прав людини в сфері місцевого самоврядування.....	144

3.2. Муніципальна партисипативна демократія як дієвий інструмент реалізації культурних прав людини на рівні територіальної громади в умовах розвитку громадянського суспільства.....	160
3.3. Напрями удосконалення механізму реалізації культурних прав людини в сфері місцевого самоврядування в контексті європейського досвіду.....	179
ВИСНОВКИ.....	205
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	220
ДОДАТКИ.....	249

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Перетворення інституту місцевого самоврядування в дієвий інструмент забезпечення прав територіальних громад шляхом реалізації європейських принципів доброго врядування, принципів повсюдності та субсидіарності, проголошених Європейською хартією місцевого самоврядування, стало метою конституційної реформи в частині децентралізації.

Гарантоване міжнародними нормативно-правовими актами та Конституцією України право громади самостійно вирішувати питання місцевого значення сприяє реалізації конституційної реформи, зокрема в частині децентралізації, утвердженню європейських принципів та стандартів реалізації прав громадян, гарантій функціонування інститутів громадянського суспільства та розвитку соціально-економічного та культурного потенціалу України.

В умовах реалізації конституційної реформи, зокрема в контексті децентралізації, органи місцевого самоврядування здатні регулювати широку сферу життєдіяльності територіальної громади, зокрема вирішувати місцеві питання соціального, економічного та духовно-культурного значення.

Місцеве самоврядування здатне на місцевому рівні створювати сприятливе середовище для задоволення різноманітних потреб людини, забезпечити оптимальні умови для реалізації прав та законних інтересів кожного мешканця відповідної території. Саме про це йдеться у Концепції внесення змін до Конституції України, яка основною метою конституційної реформи визначає зміцнення інституту місцевого самоврядування, шляхом наділення місцевих органів влади широким колом повноважень у всіх ключових сферах життєдіяльності територіальної громади, з метою забезпечення конституційних гарантій прав людини і громадянина, утвердження європейських стандартів доброго врядування, самостійності територіальних громад та створення умов для ефективного регіонального розвитку України.

Муніципальна влада охоплює широку сферу життєдіяльності територіальної громади, що включає місцеві питання не лише політичного, соціально-економічного, а й духовно-культурного значення.

Стан матеріально-технічного забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування, фінансова спроможність новостворених територіальних громад, істотне розширення їх повноважень, створення нових структурних підрозділів в структурі органів місцевого самоврядування має гарантувати належну реалізацію конституційних прав та свобод людини та громадянина на рівні відповідної громади.

В контексті цього недостатньо уваги приділяється проблемам забезпечення культурних прав людини. З часу проголошення незалежності України, питання забезпечення культурних прав громадян та розвиток культурного середовища загалом, розглядалось як декларативне та другорядне, фінансування культурної сфери відбувалось за залишковим принципом. Вважаємо, що в контексті євроінтеграційних процесів та конституційної реформи, забезпечення реалізації культурних прав громадян є пріоритетним завданням держави та органів місцевого самоврядування.

В умовах повномасштабного вторгнення РФ на територію України, сфера культури є інструментом поширення національних патріотичних ідей серед населення України, зміцнення соціальної згуртованості, підвищення іміджу української ідентичності та національної ідеї, а також популяризації українського питання на міжнародній арені, залучення міжнародних партнерів до вирішення проблем Української держави. Відтак, існує гостра потреба в чіткій конституційно-правовій регламентації культурних прав та напрацюванні ефективних і перспективних механізмів їх реалізації на рівні держави та місцевого самоврядування.

Вважаємо, що сфера реалізації культурних прав має соціально-ціннісний вимір, відтак держава наділена широким колом повноважень та покликана створити оптимальні умови для реалізації культурних прав кожною людиною, шляхом їх закріплення на законодавчому рівні, та

створення дієвого механізму їх реалізації і захисту. Розуміючи природу культурних прав та їх особливості, партнером держави в процесі реалізації культурних прав є інститути громадянського суспільства та інструменти партисипативної демократії.

Проблематика розвитку місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства, складової публічної влади на місцевому рівні, необхідного суб'єкта забезпечення реалізації всього комплексу прав та свобод людини та громадянина на рівні громади, знайшла своє відображення у наукових доробках багатьох вітчизняних фахівців у галузі конституційного і муніципального права, адміністративного права, теорії держави і права, зокрема, М. О. Баймуратова, Ю. Ю. Бальція, О. В. Батанова, Ю. М. Бисаги, Ю. П. Битяка, Т. В. Блащук, С. В. Бобровник, В. І. Борденюка, В. П. Гробової, І. В. Дробуш, А. А. Єзерова, С. І. Іщука, Н. В. Камінської, В. М. Кампа, В. Б. Ковальчука, А. М. Колодія, М. І. Корнієнка, Л. М. Корнути, Б. Я. Кофмана, В. В. Кравченка, П. М. Любченка, О. В. Марцеляка, О. Ф. Мельничук, Н. В. Мішиної, М. П. Орзіха, І. О. Панчук, В. Ф. Погорілка, О. В. Прієшкіної, М. О. Пухтинського, П. М. Рабіновича, М. В. Савчина, В. О. Серьогіна, О. В. Скрипнюка, В. М. Шаповала, В. А. Шатіла, Ю. С. Шемшученка та ін. На тлі значної кількості наукових розробок, спрямованих на удосконалення функціонування місцевого самоврядування, проблеми реалізації саме культурних прав людини на рівні територіальної громади є недостатньо дослідженими та становлять значний науковий інтерес.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки, затвердженої Указом Президента України № 487/2021 від 7 вересня 2021 року [112].

Тема дисертації затверджена вченою радою Національного університету «Острозька академія» (протокол №4 від 25.11.2021р.), розглянута та схвалена координаційним бюро відділень Національної

академії правових наук (п. 78 Переліку тем дисертаційних досліджень з юридичних наук за 2021 рік.

Дисертаційна робота виконана в межах планових досліджень, які проводяться кафедрою державно-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія», зокрема «Проблеми державотворення та захист прав людини в Україні» (номер державної реєстрації 0110U000890) та «Проблеми державотворення та захист прав людини в умовах війни та повоєнної відбудови України» (номер державної реєстрації 0121U112615).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є з'ясування сутності культурних прав та конституційно-правовий аналіз теоретичних та практичних аспектів реалізації культурних прав людини в сфері місцевого самоврядування та обґрунтування перспективних напрямів удосконалення механізму їх реалізації на рівні громади, зокрема в умовах воєнного стану. Для досягнення вказаної мети поставлено та вирішено наступні завдання:

- визначити європейську культурну політику як детермінанту діяльності органів місцевого самоврядування у сфері культури;
- визначити поняття, зміст культурних прав людини в сфері місцевого самоврядування та їх значення в системі муніципальних прав;
- з'ясувати зміст повноважень органів місцевого самоврядування в сфері забезпечення культурних прав та критерії їх розмежування з повноваженнями органів державної влади в сфері культури;
- дослідити особливості реалізації культурних прав людини в сфері місцевого самоврядування;
- з'ясувати поняття та структуру механізму реалізації культурних прав людини у сфері місцевого самоврядування;
- з'ясувати роль муніципальної партисипативної демократії в реалізації культурних прав людини в сфері місцевого самоврядування;
- запропонувати шляхи удосконалення механізму реалізації культурних прав людини в сфері місцевого самоврядування на рівні громади, враховуючи

правовий режим воєнного стану, а також можливості щодо впровадження у муніципальну практику європейського досвіду.

Об'єктом дослідження є культурні права та свободи людини, які реалізуються на рівні територіальної громади.

Предметом дослідження є конституційно-правове забезпечення культурних прав людини в сфері місцевого самоврядування в Україні.

Методологія дослідження. З метою проведення повного та всебічного дослідження в науковій роботі було використано сукупність філософських, загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, що дало змогу отримати науково-обґрунтовані результати.

Так, діалектичний метод дослідження сприяв з'ясуванню сутності та значення інституту місцевого самоврядування, як складової громадянського суспільства, сутності та змісту культурних прав людини; дозволив розглянути динаміку реалізації культурних прав на рівні громади, визначити характер взаємодії інституту місцевого самоврядування з державою, іншими інститутами громадянського суспільства безпосередньо в процесі забезпечення культурних прав людини в сфері місцевого самоврядування (підрозділи 1.1, 1.2, 2.3.).

Структурно-функціональний метод було використано для дослідження конституційно-правових відносин у сфері культурних прав, зокрема їх закріплення та реалізації на місцевому рівні, механізму забезпечення належної реалізації культурних прав (підрозділи 3.1, 3.2.);

системний – дозволив виокремити культурні права в системі муніципальних прав, з'ясувати їх безпосередній зв'язок з іншими правами людини (підрозділ 1.3);

використання аксіологічного підходу дозволило з'ясувати цінність культурних прав в житті людини та її соціальній адаптації в межах територіальної громади (підрозділи 3.2, 3.3); застосування психологічного підходу до наукового дослідження сприяло визначенню важливості належної реалізації культурних прав всіма суб'єктами місцевого самоврядування в

контексті соціальної та психологічної адаптації окремих категорій населення, напрацювання дієвих механізмів для залучення громадськості, зокрема активної молоді, до вирішення питань місцевого значення, в тому числі проблем культурного життя громади (підрозділ 3.2);

компаративний метод дав можливість проаналізувати зарубіжний досвід проведення реформ на місцевому рівні та визначити перспективні шляхи для вдосконалення системи місцевого самоврядування в Україні. Використовуючи компаративний метод, видалось можливим здійснити порівняння процесу реалізації культурних прав європейських держав та України, ефективного розподілу повноважень органів місцевого самоврядування та органів державної влади (підрозділи 2.1, 2.2, 3.3).

Застосування формально - юридичного методу дало змогу проаналізувати зміст міжнародних та національних законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів у сфері забезпечення культурних прав, виявити прогалини в законодавстві та запропонувати шляхи їх усунення (підрозділи 3.1-3.4). Метод моделювання та прогнозування були використані для напрацювання перспективних напрямів удосконалення механізму реалізації культурних прав людини на рівні громади (підрозділ 3.3).

Нормативно-правовою основою дослідження є положення міжнародно – правових актів у сфері культурних прав людини (Декларації, Конвенції, Міжнародні пакти, Хартії, Рекомендації та ін.), Конституції України, чинних законодавчих та підзаконних нормативно - правових актів (в тому числі актів локальної нормотворчості), що визначають правові засади функціонування органів місцевого самоврядування та їх участь у забезпеченні культурних прав людини на рівні громади, законодавство зарубіжних країн у досліджуваній сфері.

Емпіричну базу дослідження склали теоретичні напрацювання вітчизняних науковців з конституційного та муніципального права, загальної теорії держави і права, адміністративного права, інших галузевих правових

наук, у тому числі зарубіжних дослідників, періодичні видання, матеріали науково-практичних конференцій, відомості з реєстрів договорів про співробітництво територіальних громад, в тому числі й міжнародне територіальне співробітництво, аналіз зарубіжної судової практики, практики Верховного Суду та ЄСПЛ, практики функціонування місцевого уповноваженого в громадах та процедури медіації.

Аналіз нормативно – правових джерел та теоретичних положень дозволив науково обґрунтувати висновки та пересвідчитись у достовірності положень, сформульованих у дисертаційному дослідженні.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що за своїм змістом дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням конституційно – правового забезпечення реалізації культурних прав людини в сфері місцевого самоврядування.

На основі сучасних уявлень про сутність та зміст культурних прав людини та роль інституту місцевого самоврядування у забезпеченні їх реалізації на рівні громади з використанням системного підходу дисертантом сформульовано низку нових теоретичних положень та практико – орієнтованих пропозицій, які засвідчують внесок автора в розроблення означеної проблематики, зокрема:

вперше:

- визначено європейську культурну політику як детермінанту діяльності органів місцевого самоврядування у сфері культури та необхідність виокремлення культурних прав людини в системі соціальних прав з огляду на те, що саме реалізація людиною своїх культурних прав і свобод є необхідною умовою достойного та вільного її існування, соціальною передумовою для задоволення духовних потреб, основою моральності не лише окремо взятого індивіда, а й суспільства в цілому;

- беручи до уваги міжнародні стандарти у сфері прав людини, конституційно-правовий статус особи, природу інституту місцевого самоврядування, його роль у забезпеченні належної реалізації та захисті прав

людини на локальному рівні, культурні права, (які на місцевому рівні трансформуються у культурні муніципальні права) визначено як можливості людини щодо забезпечення культурних та духовних потреб на локальному рівні індивідуально чи колективно, за сприяння громади та її представницьких органів місцевого самоврядування, способами та засобами, визначеними нормами чинного законодавства та актами локальної нормотворчості (статутами територіальних громад, місцевими програмами, положеннями, рішеннями, тощо);

- запропоновано удосконалити конституційну регламентацію культурних прав шляхом закріплення на конституційному рівні загальних засад державної культурної політики, що сприятиме піднесенню ролі культури у суспільному житті та приверне увагу органів влади усіх рівнів до проблем культурного розвитку;

- обґрунтовано необхідність врахування культурних прав та їх реалізацію безпосередньо при визначенні Цілей сталого розвитку України, розширивши їх перелік та не обмежуючись лише правом на освіту;

- обґрунтовано важливість налагодження договірних партнерських відносин з територіальними громадами України та органами місцевого самоврядування європейських країн. В процесі територіального та транскордонного співробітництва видається можливим залучення коштів, об'єднання зусиль та прагнень органів місцевої влади для реалізації культурних проектів, залучення молоді до вирішення питань місцевого значення, налагодження міжкультурного діалогу, пропагування європейських стандартів у сфері культури;

- з огляду на сутність та значення інституту місцевого самоврядування, процесів децентралізації як основ демократичного розвитку держави та громадянського суспільства, обґрунтовано право та спроможність територіальної громади формулювати та здійснювати власну культурну політику у світлі її особливих традицій, наявної інфраструктури та культурних характеристик населення;

- визначено, що повноваження органів місцевого самоврядування безпосередньо в частині забезпечення реалізації культурних прав особи на рівні територіальної громади є дискреційними;

- з'ясовано особливості правового регулювання сфери культури, що обумовлюються закріпленими в Конституції засадами конституційного ладу України, процесом адаптації вітчизняного законодавства до європейських стандартів, зокрема у сфері культури, реалізації прав національних меншин, визнання прав корінних народів та створення механізму реалізації їх ідентичності, акцентовано увагу на особливостях конституційно-правового регулювання сфери культури та реалізації культурних прав в умовах війни в Україні;

- беручи до уваги нормативно - правову, адміністративну, економічну, фінансову та публічну діяльність органів місцевого самоврядування, повноваження органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення культурних прав людини визначено як сукупність прав та обов'язків органів місцевого самоврядування у сфері духовно – культурних відносин, спрямованих на забезпечення можливостей, потреб та інтересів людини, окремих соціальних груп та суспільства в цілому на рівні територіальної громади шляхом створення правових гарантій для вільного провадження культурної та освітньої діяльності, свободи творчості, доступу до культурних цінностей, культурної спадщини, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору шляхом надання доступних та якісних культурних та освітніх послуг;

- сформульовано визначення механізму реалізації культурних прав людини на рівні місцевого самоврядування як сукупність взаємопов'язаних та взаємообумовлених нормативно-правових, демографічних, територіальних, організаційних, інформаційних та матеріально-фінансових ресурсів, необхідних для реалізації культурних прав людини на рівні територіальної громади шляхом надання якісних та своєчасних освітніх та

культурних муніципальних послуг на основі ефективної взаємодії місцевого самоврядування з громадянським суспільством та державою.

удосконалено:

- теорію муніципальних прав твердженням про те, що серед усього комплексу муніципальних прав саме культурні права мають пріоритетне значення, оскільки забезпечують всебічний розвиток та є передумовою здійснення інших муніципальних прав шляхом сприяння участі особи в політичній, економічній та соціальних сферах місцевого життя та в цілому сприяють зміцненню основ духовності української державності та розвитку громадянського суспільства;

- правове забезпечення реформи децентралізації та втілення в муніципальну практику принципу субсидіарності, що сприятиме підвищенню ролі місцевої культури в житті територіальної громади;

- механізм судового контролю за реалізацією дискреції адміністративних органів, в тому числі й органів місцевого самоврядування;

- зміст програм міжнародного територіального співробітництва з метою залучення додаткових ресурсів, зокрема на відбудову освітніх закладів та закладів культури, зруйнованих в результаті збройної агресії з боку рф;

- механізм запровадження учасницьких процедур з метою зростання рівня довіри до органів управління, прозорості процесів прийняття рішень, сприяння подальшій співвідповідальності усіх зацікавлених осіб у процесі реалізації культурних прав на рівні громади;

- підходи щодо шляхів підвищення ефективності механізму реалізації культурних прав різними категоріями осіб, зокрема соціально вразливими категоріями громадян (ветеранами війни, вимушено переміщеними особами) зокрема шляхом внесення змін до чинних нормативно-правових актів, якими регламентовані культурні права, запровадження діалогу та активної комунікації мешканців громад з їх представницькими органами місцевого самоврядування, застосування

інструментів партисипативної демократії та використання інноваційних технологій в контексті діджиталізації.

дістали подальшого розвитку:

- напрями послідовної реалізації культурної політики на усіх рівнях: загальнодержавному, регіональному та місцевому;

- твердження про необхідність врахування європейських стандартів в культурній сфері в контексті подальшої євро інтеграції та включення України до європейського гуманітарного простору в процесах вироблення та практичної реалізації органами публічної влади загальнодержавної та місцевої культурної політики, що має на меті забезпечення суспільної консолідації, зменшення ризиків виникнення деструктивних і дезорганізуючих елементів, сприяння розвитку громадянського суспільства та міжкультурному діалогу, забезпечення максимальної доступності культурних благ, створення сприятливих умов для реалізації кожним мешканцем громади культурних прав та залучення до спільних проєктів громадськості;

- твердження про зростання впливу представницьких органів місцевого самоврядування первинного рівня на формування місцевої освітньої політики, з урахуванням культурних особливостей, національної приналежності мешканців громади, матеріально-технічного та кадрового забезпечення закладів освіти;

- твердження про те, що в умовах воєнного стану реалізація права на освіту залежить від стану самої громади: 1. знаходиться в окупації, 2. територія якої є деокупованою, 3. на її території ведуться бойові дії, 4. громади, на території якої бойові дії не ведуться.

- практичні рекомендації щодо організації дієвих способів для реалізації муніципальних культурних прав, шляхом внесення змін до норм чинного законодавства стосовно розширення кола власних повноважень сільських, селищних, міських рад; залучення громадськості до процесу прийняття рішень місцевого значення; стимулювання активних мешканців

громади до написання проектів та участі у грантових програмах, спрямованих на розвиток культурної сфери села, селища чи міста; створення механізму нагляду за дотриманням культурних прав громадян на місцевому рівні; стимулювання громад до міжмуніципального та транскордонного співробітництва; мобілізації ресурсів за умов громадсько-приватного партнерства;

- практичні рекомендації щодо підвищення ролі органів самоорганізації населення, шляхом удосконалення чинного законодавства, запровадження на місцевому рівні посади місцевого уповноваженого з прав людини та використання інструментарію медіації як у процесі вирішення конфліктів, так і на стадії запобігання їх виникненню.

Практичне значення одержаних результатів визначається актуальністю теми дисертаційного дослідження, новизною і сформульованими висновками – загальнотеоретичними і практичними. Сформульовані у дисертації пропозиції та висновки можуть бути використані:

– у правотворчій роботі – як теоретичний матеріал для вдосконалення національного законодавства, зокрема конституційно-правової регламентації культурних прав та механізму їх ефективної реалізації як на загальнодержавному рівні, так і на місцевому рівні; при розробці та затвердженні програм місцевого культурного розвитку, стратегій розвитку громад та статутів територіальних громад;

– у правозастосовній діяльності – для поліпшення форм та методів діяльності суб’єктів місцевого самоврядування, спрямованої на реалізацію культурних прав людини на рівні територіальної громади; вдосконалення культурної інфраструктури громади, впровадження нових організаційних форм партисипативної демократії та застосування медіації як дієвого механізму врегулювання спорів у культурній та освітніх сферах життєдіяльності громади.

- у науково-дослідній сфері – з метою подальшої розробки теорії муніципальних прав, виокремлення категорії муніципальних культурних прав у системі муніципальних прав та дослідження особливостей функціонування інституту місцевого самоврядування у частині забезпечення реалізації прав людини на місцевому рівні;
- у навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін конституційного та муніципального права, розробці сертифікатних програм для здобувачів вищої освіти, а також для державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, підготовці наукових видань, науково-практичних посібників та рекомендацій, у науково-дослідницькій роботі студентів;
- у правовиховній роботі – для ознайомлення населення з основними формами взаємодії з органами місцевого самоврядування, можливостями практичного використання партисипативної демократії, активної участі в культурному житті громади, а також для місцевих органів влади в контексті важливості налагодження співробітництва з громадськістю, бізнесом, територіальними громадами України та міжнародними партнерами.

Особистий внесок здобувача. Сформульовані у дисертації визначення понять, висновки та рекомендації, є обґрунтованими в результаті власного дослідження та опрацювання наукових праць вітчизняних та зарубіжних науковців, а також норм чинного законодавства України та міжнародних нормативно-правових актів. Наукову новизну становлять виключно власні (авторські) ідеї та пропозиції.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження обговорювались на міжкафедральному семінарі кафедри теорії державно-правових дисциплін та кафедри теорії та історії держави і права Навчально-наукового інституту ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія» і впроваджені в навчальний процес при викладанні навчальних дисциплін конституційного та муніципального права, розробці сертифікатних програм для здобувачів вищої освіти. Результати даного

дослідження були використані органами місцевого самоврядування, зокрема Великоомелянською сільською радою та Острозькою міською радою в частині розроблення та затвердження статутів територіальних громад, укладенні договорів міжмуніципального та транскордонного співробітництва, залучення до реалізації культурних проєктів позабюджетних коштів.

Основні теоретичні напрацювання й рекомендації були оприлюднені на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, круглих столах, зокрема: «Актуальні проблеми та перспективи розвитку публічного права в сучасних умовах» (м. Острог, 16 травня 2022 р.; тези опубліковані); «Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи» (м. Львів, 17 червня 2022р.; тези опубліковані); «Двадцять перші осінні юридичні читання»(м. Хмельницький, 06 жовтня 2022р.; тези опубліковані); «Трансформація законодавства в умовах воєнного стану та післявоєнного часу: стан та перспективи» (м. Харків, 17 березня 2023р.; тези опубліковані); «Сучасні тенденції розвитку законодавства України в умовах воєнного стану» (м. Острог, 18 травня 2023 р.; тези опубліковані); «Малиновські читання» (м. Острог, 24 листопада 2023р.; тези опубліковані); «Освіта і наука в період глобальних криз та конфліктів у XXI столітті» (м. Київ, 08-09 грудня 2023р.; тези у співавторстві опубліковані); Сучасні тенденції розвитку законодавства України в умовах воєнного стану (м. Острог, 17 травня 2024 р.; тези опубліковані).

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 12 наукових праць, у тому числі 4 статті у фахових виданнях України, 8 тез доповідей у матеріалах науково - практичних конференцій та круглих столів.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містить 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (250 найменувань) та додатків. Загальний обсяг дисертації – 267 сторінок, із них основного тексту – 194 сторінки.

РОЗДІЛ 1. КОНСТИТУЦІЙНО – ПРАВОВА ІНТЕГРАЦІЯ ІНСТИТУТУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ПУБЛІЧНО - ВЛАДНУ ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ

1.1. Європейська культурна політика як детермінанта діяльності органів місцевого самоврядування у сфері культури

Культурні права людини відіграють значну роль у побудові демократичного суспільства та розвитку України як соціальної та правової держави. Згідно ст. 3 Конституції України [81], людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави

Визнання, дотримання та захист прав і свобод людини та громадянина є основним обов'язком Української держави. Права і свободи людини у сфері культури є невід'ємною частиною основних прав і свобод, закріплених Конституцією України. На сучасному етапі проведення політики в сфері культури є одним з найважливіших напрямів діяльності Української держави, нерозривно пов'язане з економічним та соціально – політичним життям суспільства.

Разом з тим, найбільшу увагу юридична наука зосереджує на змісті прав та свобод людини та громадянина, що реалізуються в політичній, економічній, соціальній сферах. Проблемам реалізації культурних прав приділено значно менше уваги, вони залишаються недостатньо вивченою категорією прав людини як з точки зору їх правового змісту, так і стосовно практики їх належної реалізації.

Реалізація людиною своїх культурних прав і свобод є необхідною умовою достойного та вільного її існування, соціальною передумовою для задоволення духовних потреб, основою моральності не лише окремо взятого індивіда, а й суспільства в цілому.

Для реалізації цих завдань держава повинна гарантувати свободу творчості, забезпечувати право кожного на належний рівень участі в культурному житті, використання за цільовим призначенням закладів культури, право на доступ до якісної освіти, культурних цінностей, збереження культурних звичаїв та традицій корінних народів та національних меншин в Україні, тощо.

Варто також зауважити, що в міжнародних стандартах прав людини культурні права тривалий час розглядались лише як складова соціальних прав, зокрема в Загальній декларації прав і свобод людини 1948 року[60], а також соціальних та економічних прав (Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року)[107].

У преамбулі Міжнародного пакту про громадянські та політичні права[106] вказано, що ідеал вільної людської особи можна досягнути тільки якщо будуть створені такі умови, за яких кожен може користуватись своїми економічними, соціальними і культурними правами, так само як і своїми громадянськими та політичними.

Основний текст Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.[56] не містить чіткої регламентації гарантування культурних прав людини. Перший додатковий протокол до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Париж, 20 березня 1952 р.) передбачав закріплення право на освіту, стаття 2 передбачає: «нікому не може бути відмовлено у праві на освіту. Держава при виконанні будь-яких функцій, узятих нею на себе в галузі освіти і навчання, поважає право батьків забезпечувати таку освіту і навчання відповідно до їхніх релігійних та світоглядних переконань [44].

При фрагментарному закріпленні культурних прав цими основоположними стандартами в сфері прав людини не варто применшувати значення закладених основ державної культурної політики. Відповідно до статті 22 Загальної декларації прав людини, держави визнають право кожної людини на соціальне забезпечення для реалізації її прав у економічній,

соціальній та культурній сферах за допомогою національних зусиль та міжнародного співробітництва. Стаття 27 Загальної декларації прав людини [60] та стаття 15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [107] гарантують користування захистом моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з будь-якими науковими, літературними чи художніми працями, автором яких вона є; участь у культурному житті; користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування.

Вважаємо, що для повного здійснення вище зазначених прав, держави повинні здійснювати заходи, які є необхідними для охорони, розвитку і поширення досягнень науки та культури.

Держави зобов'язуються поважати свободу наукових досліджень та творчої діяльності, забезпечити охорону авторських прав і сприяти розвитку міжнародних контактів та співробітництва в науковій і культурній галузях.

«Будь-які доктрини, політика і практика, які засновані на перевазі народів або людей за ознакою національного походження або расових, релігійних, етнічних і культурних відмінностей або які стверджують таку перевагу, є расистськими, науково необґрунтованими, юридично недійсними, морально недозволеними і соціально несправедливими», йдеться в Декларації ООН про права корінних народів [36]. Згідно ст. 15 цієї Декларації, корінні народи мають право на гідність та різноманітність їхньої культури, традицій, історії та прагнень, які повинні відповідним чином відображатись у сфері освіти та суспільної інформації. Держави, консультуючись та співпрацюючи з відповідними корінними народами, вживають дієвих заходів у боротьбі з упередженням, викоріненням дискримінації та розвитком терпимості, взаєморозуміння та добрих відносин між корінними народами зі всіма іншими верствами суспільства. [36]

Згодом були прийняті міжнародні нормативно-правові акти, які концентрували увагу безпосередньо на правах людини у сфері культури. Вважаємо, що своєчасним та перспективним відбулось прийняття Декларації

про культурну різноманітність Комітетом міністрів на 733-му засіданні заступників міністрів 7 грудня 2000 року. Так, Декларація визначає важливість поваги до культурної різноманітності, на яку значним чином впливають процеси глобалізації, розвиток інноваційних технологій та політика. «Культурна різноманітність завжди була домінантною європейською характеристикою та основним політичним завданням в процесі побудови Європи і набуває особливого значення в XXI столітті, заснованому інформації та знаннях» [37];

Про необхідність забезпечення гармонійної взаємодії і прагнення до співіснування людей і спільнот з плюралістичною, багатоманітною і динамічною культурною самобутністю йдеться в змісті Загальної декларації про культурну різноманітність 2001 року[61]. Політика, що спрямована на інтеграцію і участь усіх громадян в суспільному, зокрема культурному житті, є важливим аспектом та необхідним елементом побудови громадянського суспільства, а також гарантом соціальної згуртованості громади, держави і світу. В цьому значенні культурна різноманітність прямо залежить від культурного плюралізму, відсутності цензури та надмірного втручання держави у сферу культури, утвердження принципів демократії.

Вважаємо недоцільним применшувати значення і роль культурної різноманітності в державі, оскільки культурний плюралізм створює сприятливе середовище для зміцнення ролі культури, сприяє налагодженню обмінів та стимулює утвердження національної ідентичності, розширює можливості вибору, що є у кожної людини. Культурна різноманітність є одним із джерел розвитку, який розглядається не тільки у плані економічного зростання, але і як засіб, що забезпечує повноцінне інтелектуальне, емоційне, етичне і духовне життя. (ст. 3 Загальної декларації про культурну різноманітність) [61]

Заслуговує на увагу зміст рекомендацій Всесвітніх конференцій щодо політики у сфері культури під егідою ЮНЕСКО [63; 195; 196;197;200;208].

Беремо до уваги термінологію «Культурна політика й заходи», яка використовується в тексті Конвенції про охорону та заохочення різноманіття форм культурного самовираження 2005 року[74].

Важливо зазначити, що змістом цієї Конвенції європейська спільнота вкотре підтверджує, що культурне розмаїття є невід'ємною характерною рисою людства та рушійною силою сталого розвитку для громад, народів та націй. Культурна політика і заходи, визначені статтею 4 п.6 цієї Конвенції як такі, що стосуються культури на місцевому, регіональному або міжнародному рівнях, які або зосереджені на культурі як такій, або призначені для здійснення безпосереднього впливу на окремих осіб, групи або суспільства, у тому числі на створення, виробництво, поширення та розподіл культурної діяльності й культурних товарів та послуг, а також доступ до них» [74]. Таким чином можна констатувати, що політика держави у сфері культури має бути послідовною та реалізовуватися на усіх рівнях: загальнодержавному, регіональному та найголовніше – на місцевому.

Окрему увагу у сфері забезпечення реалізації культурних прав необхідно приділити культурній спадщині, як невід'ємній частині культури. Охорону та збереження культурної спадщини слід розглядати як необхідну складову стратегічного розвитку місцевого, регіонального та державного рівнів та загального планування перспективних напрямків роботи органів державної влади та місцевого самоврядування. Вважаємо доречним, залучення місцевих жителів громади та активних громадян до вирішення питань охорони і збереження культурної спадщини на первинному рівні місцевого самоврядування. В ході реалізації культурних прав наявна проблема фінансового забезпечення заходів, спрямованих на охорону культурної спадщини, тому вважаємо доречним залучення фінансування на умовах громадського партнерства. Зокрема, про це йшлося в Рекомендаціях про охорону на національному рівні культурної та природної спадщини, прийнятих 16 листопада 1972 року[194].

Україна, ратифікувавши міжнародні акти ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи взяла на себе зобов'язання привести національне законодавство у відповідність та дотримуватися міжнародних норм і гарантованих принципів у сфері захисту прав людини, закріпивши перелік прав та свобод людини та громадянина в Україні, пріоритет міжнародного права, можливості захисту порушеного права, в тому числі й шляхом звернення до міжнародних інституцій, Європейського суду з прав людини.

Разом з тим, визнавши важливість культури у житті суспільства та подальшому цивілізаційному розвитку держави, констатуємо відсутність у Конституції України статті, яка б повністю була присвячена регламентації питань культури.

Так, гарантії культурних прав закріплені статтями 11, 12, 24, 36, 54, 66 Конституції України, [81], зокрема на законодавчому рівні зафіксовано обов'язки держави у сфері культури, а саме: сприяти розвитку культури та традицій, історичній свідомості, етнічній, мовній, релігійній самобутності корінних народів і національних меншин України; дбати про задоволення національно-культурних потреб українців, які проживають за межами держави; гарантувати рівний доступ до культурних благ та рівні можливості у культурній діяльності, а також охорону культурної спадщини[81].

Вважаємо за необхідне закріпити на конституційному рівні також й право на доступ до об'єктів культурної спадщини, оскільки вона є індикатором загально людської культури, визнається стимулом формування та еволюції інтелекту не лише окремо взятого індивіда, а й суспільства загалом. При цьому варто пам'ятати, що об'єкти культурної спадщини, які є невід'ємною частиною Світової культурної спадщини, надають містам та громадам певний колорит та впізнаваність, створюють особливу атмосферу певної місцевості та тим самим забезпечують туристичну привабливість та можливості залучення інвесторів та їх інвестицій в місцевий розвиток, в тому числі й зарубіжних.

Не надається пріоритетне значення культурній політиці й в ході конституційної регламентації функцій та повноважень найвищих органів державної влади. Погоджуємось з твердженням О.Л. Валецького про те, що в законодавстві відсутнє поняття «культурна політика», а при визначенні суспільних відносин, що виникають у процесі реалізації культурних прав використовують поняття «загальнодержавні програми національно-культурного розвитку», «політика у сфері культури» «загальнодержавна програма культурного розвитку», «регіональні програми культурного розвитку»[21, с.3].

При цьому О.Л. Валецький закликає аналізувати норми Конституцій європейських країн та перейняти їх позитивний досвід у чіткій регламентації культурних прав, брати за основу досвід Італії, яка в статті 9 Конституції [80] закріпила, що держава заохочує розвиток культури, наукових та технічних досліджень, охороняє природу, історичну та художню спадщину та досвід Іспанії. Так, у Преамбулі Конституції Іспанії[246] йдеться про прагнення іспанської нації сприяти розвитку культури та економіки з метою забезпечення гідного рівня життя. Статтею 9 Конституції Іспанії[246] гарантовано сприяння з боку державної влади участі громадян у політичному, економічному, культурному та соціальному житті та п.п. 1, 2 статті 44 Конституції Іспанії[246] деталізовано функції органів публічної влади, які сприяють та заохочують доступ до культури усіх громадян; сприяють розвитку науки, наукових та технічних досліджень на благо спільних інтересів.

Вважаємо, що в контексті конституційної реформи та продовження реформи децентралізації доцільним є внесення змін до Конституції України з метою чіткої регламентації культурних прав громадян та сфери культури загалом, доцільно позбавитись «другорядного» відношення до культури. З метою підкреслення важливості культури та необхідності забезпечення культурних прав громадян, доцільним є виокремлення окремої статті, яка б повністю визначала гарантовані державою культурні права та окреслювала

межі повноважень держави та органів місцевого самоврядування для врегулювання суспільних відносин у культурній сфері. В статті Конституції також доречно визначити загальні засади державної культурної політики, що не лише пропагуватиме особливу роль культури в суспільних відносинах, а й підкреслить важливість забезпечення реалізації культурних прав на рівні громади та держави для державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. Варто погодитись, що «конституційне визначення значущості державної культурної політики унеможливить сприйняття її як чогось другорядного, що, на жаль, наразі поширено у свідомості багатьох управлінців».[21]

На підтвердження актуальності питань культурного розвитку держав та світу в цілому є проведений у 2015 році Саміт ООН «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», результатом якого стало напрацювання та затвердження сімнадцяти цілей сталого розвитку та напрацювання завдань для держав-учасниць. Україна, як і інші країни-члени ООН, визнала визначені цілі та засвідчила прагнення долучитись до процесу забезпечення сталого розвитку. Для встановлення стратегічних рамок національного розвитку України на період до 2030 року на засадах принципу «Нікого не залишити осторонь» було започатковано інклюзивний процес адаптації Цілей сталого розвитку. [121].

Підґрунтям реалізації Цілей сталого розвитку є розбудова громадянського суспільства, про це, зокрема, зазначалось в Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна», а також йшлося про те, що органи державної влади та місцевого самоврядування беруть на себе зобов'язання забезпечити максимальну прозорість роботи, що сприятиме зниженню рівня корупції та підвищить довіру громадян до органів публічної влади, забезпечить утвердження принципу верховенства права та доброго врядування.[226]

Діяльність органів місцевого самоврядування має відповідати європейським стандартам та сприяти налагодженню комунікації та

ефективного діалогу між представницькими органами влади та громадськістю, громадськими організаціями, органами самоорганізації населення. Вважаємо, що дієвість органів місцевого самоврядування здатна впливати на стан забезпечення реалізації прав громадян на рівні територіальної громади.

З метою продовження роботи над досягненням обраних Україною стратегічних цілей розвитку, Президент України у 2019 році підтримав досягнення Цілей сталого розвитку та результатів їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, викладених у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна»[182]. Кабінет Міністрів України на виконання взятих Україною зобов'язань та указу Президента вніс зміни до Регламенту, згідно яких, при формуванні державної політики необхідно враховувати Цілі сталого розвитку. Таким чином, Цілі сталого розвитку закріплено на державному рівні у якості орієнтирів для розроблення програмних та прогнозних документів. Однак, що стосується сфери реалізації культурних прав, то приділено увагу лише праву на освіту та визначено пріоритетною ціллю сталого розвитку України до 2030 року: забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх [182].

В процесі побудови громадянського суспільства, утвердження демократичних принципів та засад на всіх рівнях влади існує необхідність у сфері освіти приділити особливу увагу соціальній згуртованості, налагодженню міжкультурного діалогу та пропагування рівності, зокрема гендерної рівності. Тому, в системі освіти необхідно особливу увагу приділяти виховному процесу, до якого залучати професіоналів, зокрема осіб обізнаних у сфері права для підвищення рівня культури всіх суб'єктів навчального процесу, зокрема навчати зменшувати рівень соціальної напруги між представниками різних націй, культур та релігій, налагоджувати соціальний діалог для зменшення рівня конфліктності, застосовувати засоби медіації у суперечках, що можуть бути предметом судового розгляду. Слід

сприяти партнерству і налагодженню співпраці серед зацікавлених сторін, що беруть участь у освітньому процесі на державному, регіональному та місцевому рівнях з тим, щоб якнайкраще використати внески, у тому числі політиків, фахівців у галузі освіти, учнів, батьків, освітніх установ, неурядових організацій, молодіжних організацій, засобів масової інформації та широкої громадськості.[224]

Відбудова України та налагодження співпраці з партнерами на перспективу приєднання України до Європейського Союзу; захист прав людини й гарантованих соціальних та особистих свобод в Україні і країнах перебування українських громадян, що змушені залишити своє місце проживання через повномасштабне вторгнення РФ на територію України та існування реальної загрози їх життю та здоров'ю є однією з головних тез щорічного Послання Президента до Верховної Ради про внутрішнє і зовнішнє становище України [24].

Тому, цілком очевидним стало те, що проблематика забезпечення всього комплексу прав та свобод громадян України вийшла за межі України та зумовила відповідну нормативно-правову регламентацію на міжнародному рівні. Як приклад, варто проаналізувати зміст Рекомендації Rec (2022)17 Комітету міністрів[193] державам-членам щодо захисту прав жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку, ухваленої Комітетом міністрів на 132-му засіданні Комітету міністрів 20 травня 2022 року.

Вказані Рекомендації кореспондують стратегічному завданню держав та європейської спільноти загалом протидії гендерній нерівності, захисту прав жінок, як вразливих осіб у контексті міграції[193].

Так, органи влади мають враховувати, що всі права та основоположні свободи є універсальними та неподільними, повинні бути гарантовані у повному обсязі жінкам і дівчатам-мігранткам, біженкам та шукачкам притулку в межах їхніх сімей, спільнот та суспільства в цілому. Держави повинні сприяти самореалізації вказаної категорії осіб, шляхом підвищення їхньої самооцінки та забезпечення самовизначення, а також шляхом захисту

жінок та дівчат від негативного соціального контролю. Органам влади держав, де знайшли прихисток жінки та дівчата, які були змушені покинути своє місце проживання необхідно створити умови для отримання освіти; працевлаштування такої категорії осіб; залучення до культурного життя; участі у місцевих, культурних чи жіночих асоціаціях, спортивних і молодіжних клубах та інших організаціях.

Важливо забезпечити соціальну адаптацію жінок та дівчат-мігранток та біженок, оскільки реалізація прав такої категорії осіб для держави є досить позитивним, оскільки їх внесок у суспільство, культуру та економіку не можна применшувати. Окремо, варто наголосити на важливості реалізації права на освіту жінками та дівчатами, що шукають притулку. Доступ до освіти та здобуття необхідних кваліфікаційних знань, зокрема вивчення іноземної мови, та мови приймаючої держави на основі якісних програм з високим рівнем викладання, адаптованих для мігрантів; здобуття вищої, професійної освіти, підвищення раніше отриманої кваліфікації є запорукою для реалізації інших не менш важливих соціальних та економічних прав.

Європейська спільнота з метою захисту основоположних прав та свобод та уникнення можливих варіантів їх порушення рекомендує державам сприяти визнанню і підтвердженню раніше отриманої освіти та кваліфікації, а також практичного досвіду роботи, зокрема через такі ініціативи, як Європейський паспорт кваліфікацій для біженців. В контексті вразливості жінок та дівчат мігрантів та біженців вважаємо за необхідне посилити контроль за дотриманням їх прав, недопущенні дискримінації чи гендерної нерівності та переглянути політику держави у сфері відповідальності за перераховані вище порушення[193].

Як зазначають С.І. Здіорук, О.М. Литвиненко, О.П.Розумна, сучасне, притаманне європейському суспільству розуміння функцій культури, її ролі в суспільному житті далеко виходить за межі її бачення як сфери чистого мистецтва, естетичних і духовних пошуків, збереження та плекання фольклорних традицій, хоча й ці її галузі, звісно ж, не втрачають свого

значення. Культура нині розглядається як один із потужних рушіїв соціального та економічного розвитку, що свідчить про її послідовну демократизацію, проникнення в усі сфери національного життя.[65]

Варто погодитись з твердженням про те, що культура також розглядається як оптимальна площа для зустрічі (а не зіткнення) цивілізацій, як те, що покликане не роз'єднувати, а об'єднувати людей різних рас, віросповідань, традицій[65].

У побудові суспільства з демократичними принципами та плюралізмом думок і поглядів, важливе значення має міжкультурний діалог, який змінює концепцію мультикультуралізму, що в силу змін в суспільстві та світовому баченні подальших перспектив є неспроможним. Міжкультурний діалог все частіше використовують як інструмент народної дипломатії, а культура є сферою, що формує імідж держави у світі, та інструментом просування її зовнішньополітичних інтересів.

Історично доведено, що політичні та економічні успіхи держави мають бути підкріплені її успішною культурною репрезентацією у світі, інакше вона не набуде репутації цивілізованої (у повному сенсі цього слова) країни. І навпаки, прогресивна, розвинена, співзвучна відповідним сучасним тенденціям культура часто підтримувала позитивний образ нації, навіть позбавленої своєї державності, допомагала їй зберегти історичну суб'єктність.[65, с.4]

Стаття 128 Маастрихтського договору (1992 р.) наділяє ЄС повноваженнями у сфері культури, заявляючи, що спільнота (community) робитиме внесок у розвиток культур держав-членів, поважаючи їх національне й регіональне розмаїття і дбаючи про спільний європейський спадок.[247]

Історичне значення для культурного розвитку Євросоюзу становить співпраця з Радою Європи та ЮНЕСКО, оскільки ці організації своєю правотворчою діяльністю створили підвалини для культурної політики ЄС. Їх значення не варто применшувати і на сучасному етапі розвитку європейської

культурної політики, оскільки ряд програмних документів, зокрема ЮНЕСКО «Наша творча різноманітність» 1996 р. і Ради Європи «З периферії до центру уваги» 1997 р., підтримують розвиток найважливіших культурних тенденцій.

Підсумовуючи роль рекомендацій та стратегічних планів європейських організацій варто зазначити, що такі документи є рушійною силою, що продовжують рухати розвиток культурної політики, утверджують стандарти в культурній сфері, а відтак і пропагують дотримання державами культурних прав громадян та налагодження дієвого механізму їх реалізації та захисту.

Показовим у цьому контексті є проект трьох «К» Ради Європи «The Creating Cultural Capital project» (2003–2007), що сприяв інноваційному розвитку малих міст і містечок Європи, коли для створення концертних і виставкових площ знаходили такі непередбачувані місця, як старі закинуті заводські та інші технічні приміщення. Тож такі інституції сприяли появі концепції культури як інструменту розвитку[248].

Необхідно наголосити на тому, що на формування культурної політики Європейського Союзу значною мірою вплинули інститути громадянського суспільства. Прийняттю важливих документів, таких як Зелена книга 2010 р. стосовно творчих індустрій, передують консультації з громадськістю, збір коментарів від широкого кола осіб, органів державної влади, багатьох європейських організацій, що працюють у культурній сфері. У 2001 році з ініціативи шведського дипломата Карла - Еріка Нормана створено Європейський Культурний Парламент – пан'європейську позадержавну структуру, членами якої є незалежні митці та інтелектуали. Україна представлена в цій організації з 2003 р. Завдяки його діяльності на рівні громадськості стверджується думка, що європейська ідея ґрунтується на «балансуванні між повагою до різноманіття культур в Європі та крос-культурною толерантністю і порозумінням»[239] .

В Україні теж з'явилася Зелена книга 2022 року як результат залучення діячів культури до аналізу законодавчих проблем у сфері культури.

Ефективне врядування потребує «інвентаризації» законодавства та комплексного, а не секторального підходу, а також переосмислення ролі культури, як базової спроможності людини і суспільства. Поява низки стратегій та аналітичних досліджень стимулює провести аналіз пріоритетів у сфері менеджменту культури та інструментів впровадження цих пріоритетів. «Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року»[111], «Стратегія національної безпеки України»[212], «Стратегія розвитку читання на 2021-2025 рр.»[177] та інші подібні документи мають бути взяті до уваги при творенні законодавства у сфері культури. Так державне урядування в культурі перестане існувати у вакуумі та інкорпорує важливі для українського суспільства пріоритети - участь громадянського суспільства у змінах, захист прав людини, інклюзивність, підвищення кваліфікації, забезпечення гендерної рівності та інші[59, с.3].

Зміни підходів до реалізації державної політики у сфері культури вимагає також й реалізація Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони[219] в частині розвитку співробітництва в галузі освіти, навчання та молодіжної політики (Глава 23) та галузі культури (Глава 24).

У галузі освіти, Сторони вважають за необхідне налагоджувати співробітництво зокрема в галузі вищої освіти. Так, перспективними напрямками визначили реформування систем вищої освіти, запровадження інноваційних технологій в процес викладання, адаптації системи вищої освіти в Україні в рамках Болонського процесу. Не менш важливим в процесі євроінтеграції освітньої сфери є поглиблення співробітництва між вищими навчальними закладами в межах юрисдикції України та налагодженні партнерських відносин з закладами вищої освіти держав Європи, залучення студентського самоврядування та активної молоді до вирішення проблемних питань освіти та культури, інтеграції молоді в суспільство загалом, заохочуючи її активну громадську позицію та

ініціативність; сприяння молоді в отриманні знань, навичок та професійних умінь поза освітньою системою, зокрема волонтерство, та визнання цінності такого досвіду[219].

Реалізація вказаних стратегічних напрямків модернізації вищої освіти дозволить підвищити імідж освіченого середовища та освіти загалом, налагодити співпрацю з європейськими державами та залучити позабюджетні кошти на реалізацію освітніх проєктів в Україні.

Окремо в Угоді Сторони виділяють галузь культури, оскільки європейська інтеграція України значно ускладнена через низький рівень забезпечення культурних прав громадян в Україні. Як вже зазначалось вище, європейські держави у своїй політиці виділяють сферу культури як потенційно перспективну та необхідну для реалізації демократичної політики держави.

Глава 24 Угоди присвячена питанням співробітництва та налагодження партнерства у сфері культури. Міжкультурний діалог є ефективним інструментом у співробітництві та культурних обмінах між Україною та ЄС. Сторони тісно співпрацюють у рамках відповідних міжнародних форумів/організацій, зокрема Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) та Ради Європи (РЄ), з метою, *inter alia*, розвитку культурного розмаїття, збереження і оцінки культурної та історичної спадщини (ст. 439 Угоди) та докладають зусиль для розвитку постійного діалогу в галузі культури з метою сприяння розвитку культурної індустрії в Україні та ЄС (ст.440 Угоди). [219]

Особлива роль в досягненні зазначених цілей відводиться транскордонному та регіональному співробітництву щодо методів формування та реалізації регіональних політик, з особливим наголосом на реалізацію проєктів для розвитку відсталих територій.

Вважаємо, що використання механізмів співробітництва, в тому числі і транскордонного є необхідним в процесі повоєнного відновлення України,

сприятиме залученню інвесторів та реалізації проєктів у сфері культури в процесі відбудови Української держави.

Сторони зміцнюють та заохочують розвиток таких складових транскордонного та регіонального співробітництва, як, *inter alia*, транспорт, енергетика, комунікаційні мережі, культура, освіта, туризм, охорона здоров'я та інших сфер, охоплених цією Угодою. [219]

Поняття «транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владами» визначено в статті 2 Європейської рамкової конвенції «Про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владами». [57] Транскордонне співробітництво означає будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських взаємин між територіальними громадами або владами, які перебувають під юрисдикцією двох чи кількох Договірних Сторін, та на укладення з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей". Термін «територіальні громади або влади» позначає громади, влади або органи, які здійснюють місцеві чи регіональні функції та визнаються такими відповідно до внутрішнього законодавства кожної держави[57].

При цьому Закон України «Про транскордонне співробітництво», який був прийнятий 24 червня 2004 року та визначав транскордонне співробітництво у відповідності до зазначеної Європейської рамкової конвенції [57] втратив чинність на підставі прийняття Закону України «Про міжнародне територіальне співробітництво України» від 27.06.2024. [157]

Комітет Міністрів Ради Європи у своїй Рекомендації [199] зазначає, що налагодження співпраці з територіями іноземних держав та укладення договорів про співробітництво розширює культурні межі та спряє розвитку культурної сфери держави шляхом її асоціації з культурами інших народів та національностей, яким не притаманне обмеження державними кордонами.

Іноземна співпраця у сфері культури створює можливості для розвитку освіти, економіки та технологій всіх сторін співробітництва, позитивно

впливає на громадськість, активізуючи обмін інформацією та культурний діалог.

Прийнятий Верховною Радою України Закон «Про міжнародне територіальне співробітництво» має на меті налагодження міжнародної територіальної співпраці з іноземними державами для взаємовигідного співробітництва з врахуванням історичних, економічних та демографічних особливостей регіонів та територій. [157]

Вважаємо, що прийняття цього закону є своєчасним та актуальним, оскільки на законодавчому рівні унормовано механізм співпраці з іноземними державами та їх муніципальними органами.

Так, зокрема органи місцевого самоврядування наділені повноваженнями у сфері налагодження міжнародних зв'язків та реалізації спільних проєктів у культурній сфері на умовах співпраці та партнерства.

Вважаємо такий підхід з боку держави досить прогресивним, оскільки таким чином утверджуються основоположні принципи функціонування інституту місцевого самоврядування, гарантовані Європейською Хартією. Територіальні громади в процесі міжнародного територіального співробітництва мають можливість залучати інвесторів, брати участь у міжнародних програмах підтримки розвитку культури, залучати позабюджетні кошти на розвиток територіальної громади. До процесу міжнародного територіального співробітництва слід активно залучати заклади культури та освітні установи, для активізації обміну досвідом з колегами та налагодження обмінних програм для вчителів, викладачів, учнів та студентства. Доречно звернути увагу на тенденцію пошуку громадами України міст-побратимів, яка активізувалась зокрема під час дії воєнного стану.

Особливу увагу варто приділити співробітництву та партнерству між прикордонними регіонами та громадами України і суміжними територіями держав. Таке співробітництво згідно Закону України «Про міжнародне територіальне співробітництво» є транскордонним. Вважаємо таку форму

співпраці корисною для налагодження дружніх та добросусідських відносин, реалізації взаємовигідних проєктів, зокрема в культурній сфері та розв'язання спільних проблем.

Транскордонне співробітництво здійснюється шляхом: реалізації спільних проєктів та програм; укладання угод про транскордонне співробітництво; утворення або приєднання до об'єднання євро регіонального співробітництва; приєднання до європейського об'єднання територіального співробітництва; утворення євро регіону. [157]

Пропагування транскордонного співробітництва та позитивна громадська оцінка спільних проєктів між Україною та іноземними державами дає можливість розвиватись культурному діалогу та нівелює державні кордони в культурній сфері. Так, позитивним для культури є реалізація культурних прав громадян з урахуванням їх національної приналежності та культурного світобачення. В межах співробітництва між прикордонними громадами України та іноземними державами можливим є створення та реалізація спільних проєктів у культурній сфері, таких як: облаштування закладів культури, доступ до яких на паритетних засадах матимуть жителі обох сторін договору; запровадження обмінних програм в освітніх закладах; організація спільних туристичних маршрутів; проведення екскурсій; спільне вивчення історії та особливостей культури; вивчення мови сусідніх держави та запровадження двомовних програм навчання у школах та вищих навчальних закладах.

При цьому такі заходи з огляду розвитку культури мають позитивний аспект, проте мають ряд підстав для зародження та поширення сепаратиських поглядів та ідей. Тому, в контексті демократичності та плюралізму думок в Україні не можна обмежувати права прикордонних громад у налагодженні зв'язків з державою по інший бік кордону. Проте, за дотриманням державної політики і реалізацією органами місцевого самоврядування своїх повноважень в контексті укладення договорів про транскордонне співробітництво необхідно здійснювати державний нагляд.

Вважаємо, що транскордонне співробітництво є дієвим інструментом розвитку громад та регіонів, проте національна безпека, територіальна цілісність, ідея національної самобутності, важливість дотримання законодавства у сфері функціонування державної мови є пріоритетним для Української держави. Тому, користь від співпраці громад є важливою, проте, не варто в процесі налагодження співпраці нівелювати українську ідентичність та незалежність.

Відповідно до Додаткового протоколу до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво, «рішення, спільно ухвалені в рамках угоди про транскордонне співробітництво, виконуються територіальними общинами або властями в межах їхньої національної правової системи із дотриманням їхнього національного законодавства» [45].

Зміст вищезазначених Рекомендацій було покладено в основу Закону України «Про міжнародне територіальне співробітництво України», який суб'єктами міжнародного територіального співробітництва визначає місцеві органи виконавчої влади, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування України та/або їх об'єднання, що взаємодіють з відповідними органами влади, органами місцевого самоврядування та/або їх об'єднаннями іноземних держав у межах своєї компетенції, встановленої законодавством України, відповідно до угоди про міжнародне територіальне співробітництво та регламентує їх право на укладення угод про транскордонне співробітництво, тощо[157].

Аналізуючи рекомендації та декларації європейських інституцій та положення законодавства зарубіжних країн у сфері реалізації культурних прав, варто зауважити, що нормативно-правові акти спрямовані на забезпечення високого рівня гарантування та реалізації культурних прав людини, оскільки вважається що саме ці права мають основоположне значення та їх реалізація здатна стати запорукою для здійснення всіх категорій прав людини, зокрема громадянських, соціальних та економічних.

Про побудову суспільства в загальнолюдському вимірі на основі принципів децентралізації, місцевої та регіональної автономії; необхідність забезпечення активної участі міст у процес збереження культурної спадщини, шляхом сприяння залученню людських та фінансових ресурсів до сфери культури йдеться в Бременській декларації «Місто і культура: нові відповіді на проблеми культури». [237].

Варто зазначити, що вказана декларація містила положення про необхідність сприяння з боку влади на активну реалізацією культурних прав місцевим населенням, оскільки культура розглядалась як важлива умова для економічного розвитку держави, подолання високого рівня безробіття та зниження рівня конфліктності у суспільстві.

Культуру варто розглядати як фактор належного врядування, що дозволяє запобігати міжкультурним конфліктам і сприяти культурному розмаїттю[38].

Про необхідність організовувати та систематично заохочувати міжкультурний та міжрелігійний діалог, заснований на пріоритеті спільних цінностей, сприяння згуртованості суспільства, що має здійснюватися, зокрема, через формальну та неформальну освіту, виміри пам'яті та спільної спадщини, культурну діяльність та участь у житті громади, - йдеться у Вроцлавській декларації до 50-річчя Європейської культурної співпраці[26, с.152].

Культурна сфера є чудовим майданчиком для реалізації програм розвитку громади, регіону та держави в цілому; об'єднання ініціативних суб'єктів громадянського суспільства, зокрема молоді.

Регіональна культурна політика, реалізована в демократичному дусі, повинна сприяти забезпеченню більшої солідарності в регіоні через територіальне розміщення та планування культури; розширенню мереж художньої творчості, поширенню культури та навчання, надати поштовх для співпраці між культурними агентами та територіальними органами влади[240].

Таким чином, європейські стандарти в культурній сфері є стратегічно важливими в контексті подальшої євро інтеграції та включення України до європейського гуманітарного простору; сприяють усвідомленню органами публічної влади важливості вироблення та практичної реалізації загальнодержавної та місцевої культурної політики з метою суспільної консолідації, зменшення ризиків виникнення деструктивних і дезорганізуючих елементів, розвитку громадянського суспільства, сприяння міжкультурному діалогу, забезпечення максимальної доступності культурних благ, створення сприятливих умов для реалізації кожним мешканцем громади культурних прав та залучення до спільних проєктів громадськості.

1.2. Особливості конституційно – правового регулювання сфери культури в Україні

В контексті євроінтеграційного процесу України та зміцнення української державності існує необхідність у приведенні національного законодавства до європейського рівня, що неможливе без посилення правової основи держави. Підтвердженням необхідності доопрацювання, шляхом внесення змін та доповнень до існуючих нормативно-правових актів є велика кількість прогалин та недоліків у законодавстві, що виявляються в практичній діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, реалізації державної політики, що підтверджує незадовільний стан її правового забезпечення.

На виконання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом та зміцнення позицій України в контексті повномасштабної війни, законодавча гілка влади повинна бути дієвою та напрацьовувати законодавчі акти на вимогу часу, зокрема у сфері партнерських стосунків з бізнесом щодо розвитку економічного середовища, розбудови оборонно-промислового комплексу, а також зміцнення національної ідеї, утвердження української самобутності, розвитку культури, збереження та охорони національної культурної спадщини. Відтак застарілі нормативно-правові акти та

прогалини в законодавстві обумовлюють невизначеність і поступову стагнацію реформаційних процесів.

Конституція України, як основний закон держави визначає загальні принципи та гарантії здійснення прав людини і громадянина, зокрема в культурній сфері та окреслює повноваження держави для забезпечення їх реалізації на належному рівні. Державна політика повинна здійснюватись з урахуванням принципів верховенства права, законності, соціальної обумовленості, демократизму та гуманності. Вважаємо, що в контексті забезпечення культурних прав на рівні держави позитивним є закріплення соціальної спрямованості держави, що закріплено у статті 3 Конституції України.

Як зазначалось вище, категорія культури є особливою частиною суспільних відносин, оскільки прямо чи опосередковано стосується духовного життя кожної людини, її світосприйняття та суспільної ролі в житті громади та держави вцілому. Тому, при нормативно-правовому регулюванні суспільних відносин у сфері культури необхідно врахувати важливість забезпечення свободи дій індивіда, при цьому визначивши межі такої свободи.

На конституційному рівні визначено необхідність дотримання норм міжнародно-правових актів, які ратифіковані Верховною Радою України, відтак європейські стандарти забезпечення реалізації культурних прав мають бути імплементовані в національне законодавство. Інвентаризація законів та підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері культури дала можливість стверджувати, що сучасний стан нормативного закріплення культурних прав в Україні загалом відповідає міжнародним стандартам, проте численні норми залишаються декларативними.

Набуваючи втілення у прийнятих законах, кодексах, інших важливих нормативно - правових документах, правова політика сучасної України має

бути спрямована на підвищення рівня правової культури населення і формування «правової ідеології». [229, с.68].

Погоджуємось з твердженням академіка НАН України Ю.С. Шемшученка про те, що в нашій державі існує розрив між прийнятими законами і механізмами їхньої реалізації, зміст законодавства не відповідає новим соціальним реаліям, економіці перехідного періоду, багато нормативно-правових актів мають декларативний характер, особливо це стосується соціальної та культурної сфери. [229, с.69].

Варто відзначити, що закріплення на конституційному рівні основоположних прав людини і громадянина є важливим виявом правової визначеності, проте не означає наявності дієвого механізму їх реалізації.

Проф. О.В. Скрипнюк, наголошує, що декларативність в правовій системі більшою мірою притаманна соціальним правам, на відміну, скажімо, від політичних та громадянських прав. Така ситуація обумовлюється тим, що повнота прав, зафіксованих в статтях Конституції України як 43, 47, 48 та 53, залежить не стільки від політичної волі держави і навіть не від рівня її політико-правового розвитку, скільки від рівня соціально-економічного розвитку суспільства. [206, с.150].

Тому, істотною відмінністю соціальних прав від громадянських і політичних є їх «збитковість», тобто обсяг їх реалізації залежить від рівня економічного розвитку держави. [206, с.151].

Таким чином пояснюється декларативність деяких гарантованих Конституцією прав людини і громадянина. На жаль, аналіз механізму реалізації культурних прав на державному та місцевому рівнях підтверджує, що деякі з культурних прав декларуються в Конституції та законах України, що регулюють суспільні відносини у сфері культури, та перетворились на звичайні гасла.

Також можемо констатувати, що попри правову визначеність культурних прав, в законодавстві відсутній нормативно-передбачений механізм їх реалізації на всіх рівнях. Тому, вважаємо що для приведення у

відповідність масиву законодавчих та підзаконних нормативних актів міжнародним актам та стандартам першочерговим є завдання розробки цілісної концепції щодо підходів та розуміння основних засад втілення у життя людини комплексу культурних прав.

Державна культурна політика повинна ґрунтуватись на міжнародних стандартах, зокрема європейських, та враховувати особливості сфери культури України, зумовлені конституційним ладом, багатонаціональністю держави та географічним розташуванням.

Пріоритетність розробки комплексного розуміння державної культурної політики підтверджується важливістю сфери культури, яка в силу своїх особливостей, значною мірою впливає на всі сфери державного та суспільного життя та охоплює всі види культурної діяльності, зокрема виховання, освіту та інформаційний простір.

Разом з тим особливість регулювання відносин у сфері культури зумовлена насамперед тим, що культура – це сфера суспільного життя, що саморегулюється. Зовнішнє втручання виправдане у тих обсягах, які не перешкоджають самореалізації культурного життя.

Варто погодитись з С.А.Гордіюком, який вважає, що особливість правового регулювання сфери культури зумовлена об'єктами правового регулювання. Так, аналізуючи склад правовідносин у сфері реалізації культурних прав людини слід виокремити специфічні об'єкти правового регулювання, які мають матеріальний та духовний виміри: культурні цінності, культурна матеріальна та нематеріальна спадщина, творча діяльність, освіта, наука та мова. До культурних цінностей, С.А. Гордіюк відносить моральні та естетичні ідеали, норми та зразки поведінки, мови, діалекти, національні традиції та звичаї, фольклор, художні промисли та ремесла, твори культури та мистецтва, результати та методи наукових досліджень культурної діяльності, що мають історико-культурну значимість будівлі, споруди, предмети та технології, унікальні в історико-культурному відношенні території та об'єкти. При такому широкому об'єкті правового

регулювання необхідний великий масив законодавчих актів, що забезпечують його комплексне унормування[31, с.34].

В контексті створення механізму реалізації культурних прав, варто відзначити, що держава покликана напрацювати такий механізм, при якому кожна людина має право вільного вибору своєї поведінки. Так свобода творчості та свобода вираження думок є тими правами, що характеризуються можливістю вільного вибору поведінки та уособлюють створення державою простору для свободи. При цьому механізм реалізації цих прав має включати межі дозволеної свободи, при здійсненні якої не будуть порушені права та законні інтереси інших людей. Окремо варто звернути увагу на санкціонуванні порушень у сфері свободи діяльності людини, зокрема свободи творчості, свободи вираження думок, свободи віросповідання.

Як зазначає С.А. Гордіюк, духовно-культурні відносини регулюються демократичною державою найменшою мірою – тільки тоталітарні й авторитарні режими прагнуть повного контролю над цією сферою суспільного життя. Натомість у демократичному суспільстві людина є самоцінною й автономною, тож внутрішній світ належить тільки їй, а завдання держави і права полягає у тому, щоб створювати комфортні умови для духовно-культурного розвитку людської особистості[31, с.33].

Правове регулювання цієї сфери максимально має поєднувати як імперативний метод, так і диспозитивний[14, с.29-30]. Так доцільно застосовувати імперативний метод при врегулюванні суспільних відносин у сфері охорони та збереження об'єктів культурної спадщини та переміщенні через державний кордон культурних цінностей. Імперативний метод необхідно застосовувати у встановленні заборон з боку держави, до прикладу заборони дискримінації, расової нетерпимості чи пропаганди насильства. При встановленні міри покарання у випадку порушень культурних прав людини, вважаємо, держава має враховувати важливість культурних прав та ступінь нанесеної шкоди людині, матеріальним чи нематеріальним благам культурної сфери.

Відповідно до Закону України «Про культуру» [155] «культура - це сукупність матеріального і духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого і збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, включає всі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту та відображає рівень розвитку цієї спільноти»

Вважаємо, що при регулюванні сфери культури в Україні переважає диспозитивний метод, що утверджує принципи соціальної орієнтованості та демократичності Української держави. Так, на законодавчому рівні закріплено культурні права на: свободу творчості; вільний вибір виду діяльності у сфері культури, засобів і сфер застосування творчих здібностей, самостійне розпорядження своїм твором; провадження творчої діяльності самостійно або з використанням будь-яких форм посередництва; створення закладів культури недержавної форми власності різних напрямів діяльності та організаційно-правових форм; об'єднання у творчі спілки, національно-культурні товариства, центри, фонди, асоціації, інші громадські організації у сфері культури; збереження, розвиток, пропагування культурної, мовної самобутності, традицій, звичаїв та обрядів; захист прав інтелектуальної власності, зокрема авторського права і суміжних прав; доступ до культурних цінностей, культурної спадщини і культурних благ; здобуття мистецької освіти; інші права, встановлені законодавством. [155]

Попри перевагу диспозитивності з боку держави при врегулюванні питань культури, на вимогу часу, в контексті повномасштабного вторгнення РФ на територію України, органами законодавчої та виконавчої влади було введено ряд заборон. Так, для уникнення російської пропаганди та спотворення реальної дійсності було заборонено публічне транслявання російських культурних доробків, зокрема фільмів, фонограм, відеороликів та музичних кліпів (стаття 15 п.2 Закону України «Про культуру») [155]. Вважаємо такі дії вимушеними і виправданими, оскільки здійснюються в

інтересах національної безпеки для пропагування національної ідентичності та самобутності.

Заслуговує на увагу досвід України в процесі функціонування мовного омбутсмена. Інститут уповноваженого із захисту державної мови в період війни продемонстрував свою дієвість, оскільки захист державної мови як елементу національної ідентичності став пріоритетним завданням держави та органів місцевого самоврядування. Дієвість впровадженого механізму притягнення до відповідальності за порушення у сфері функціонування державної мови підтверджується кількістю українців, які у спілкуванні використовують українську мову та вимагають надання послуг від органів державної влади та місцевого самоврядування державною мовою.

При цьому, імперативний вплив з боку держави у сфері культури та функціонування української мови вбачається у наявному механізмі притягнення до відповідальності винних осіб, які своїми діями чи бездіяльністю порушують норми Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Зазначений Закон передбачає певні особливості правового регулювання у сфері культури. Зокрема, на законодавчому рівні, встановлено, що трансляція фільмів, демонстрація театральних вистав, проведення концертів, організація масових заходів, проведення музейних екскурсій здійснюється державною мовою. У випадках, якщо такі заходи не можуть здійснюватись українською мовою, організаторами повинен бути забезпечений синхронний переклад. Вивіски, реклами та афіші дозволені українською мовою. Варто зазначити, що з метою забезпечення прав корінних народів, у Законі встановлено право застосування мов корінних народів та національних меншин у культурно-мистецьких, розважальних та видовищних заходах.

Попри нормативну визначеність обов'язковості використання української мови у медійному просторі та сфері культури, на жаль, спостерігається значний вплив культури агресора на повсякденне життя українців. Зокрема, у сфері музичного мистецтва, інфопростір України

наповнений музичними творами російських артистів. Така ситуація є виявом багаторічного впливу російської культури на українську ідентичність та низьким рівнем правосвідомості у деяких категорій населення. Особливо виділяємо молодь, з якої великий відсоток школярів та підлітків залишаються споживачами російського контенту. Тому, вважаємо за необхідне активізувати виховний процес у школах та закладах середньої професійної освіти, аби не методом покарань, а навпаки заохочень, нівелювати присутність культури країни агресора у повсякденному житті підростаючого покоління. Популяризації українських музичних доробків сприятиме відвідування концертів та виступів українських артистів, пропагування державницької ідеї, української самобутності та ідентичності.

Особливістю конституційно-правового регулювання сфери культури є нормативно-правове закріплення ролі держави та її максимальної підтримки національної культури, поширення культурних цінностей, підтримки програм та ініціатив щодо її розвитку. Разом з тим, аналізуючи реальний стан справ у сфері культури, матеріально-фінансове забезпечення реалізації культурної функції держави варто відмітити диспропорцію кількісного показника законодавчих актів та якісного показника реалізації норм у практичній діяльності органів публічної влади, які забезпечують реалізацію державної політики у сфері культури.

Тому для того, щоб вплинути на декларативний характер нормативно-правових актів, які регламентують сферу культури та забезпечують необхідні умови реалізації культурних прав варто приділяти належну увагу таким інструментам як моніторинг та оцінювання реалізації державної політики у сфері культури. [155]

При розробці концепції механізму реалізації культурних прав людини необхідно взаємодіяти з інститутом місцевого самоврядування. В контексті реформи децентралізації, роль місцевих представницьких органів, зокрема і сфері культури, значно зросла. Оскільки органи місцевого самоврядування наділяються широким колом повноважень у сфері освіти та культури,

вважаємо їх основними суб'єктами, що здатні ефективно організувати реалізацію культурних прав громадян.

На необхідності «муніципалізації» наголошував видатний вчений, академік В.Я.Таций, що, на його думку, передбачає зміцнення влади на локальному й регіональному рівнях, формування регіональної політичної еліти, голос якої має розголос і сприйняття у столиці, серед вищих органів влади і враховується при формуванні державної політики, відображається в чинному законодавстві. «Людський вимір» діяльності органів публічної влади в цьому випадку наповнюється реальним змістом, адже в центр державної політики ставляться права й інтереси не якогось абстрактного, неперсоніфікованого «народу», а конкретних громад з їх особливими умовами життя, проблемами і переконаннями [215, с.171].

Місцеве самоврядування варто розглядати як партнера держави та вибудовувати відносини між представницькими органами влади на місцевому рівні та органами державної влади з огляду взаємодопомоги та партнерства. Вважаємо, що лише в синергії політик та здійсненні спільних дій можливо забезпечити належну реалізацію гарантованих Конституцією культурних прав.

Реалізація реформи децентралізації має на меті наділити органи місцевого самоврядування первинного рівня широким колом повноважень для реальної можливості територіальної громади вирішувати питання місцевого значення. Повна реалізація конституційної реформи в частині децентралізації, сприяє формуванню самодостатніх територіальних громад, які на основі принципу децентралізації та субсидіарності реалізують на місцях політику згідно європейських стандартів доброго врядування. Так, місцеві представницькі органи мають можливість самостійно вибирати пріоритетні напрями розвитку конкретної громади, вирішувати проблемні питання на основі організаційних та наявних фінансових можливостей та ресурсів, забезпечувати не лише економічний розвиток громади, а й дбати про реалізацію культурних проектів та здійснення культурних прав

мешканцями громади. Саме тому концептуальну основу реформи децентралізації має складати соціально орієнтована модель місцевого самоврядування, в якій права та інтереси членів територіальних громад матимуть пріоритетне значення[52,с.23].

Говорячи про децентралізацію в її онтологічному вимірі, проф. О.В. Батанов концептуалізує феномен місцевого самоврядування та муніципалізму як особливої форми існування суспільної свідомості та механізму втілення у буття людини ідеалів муніципальної демократії та ідей високого авторитету людської особистості, поваги до її гідності, прав та свобод, а саме - муніципальної свідомості, побудованої на свідомій переконаності у необхідності, корисності, функціонально-телеологічній цінності принципів та інститутів децентралізації та муніципальної влади, правових норм, на основі яких вони визнаються державою та моделюють можливості досягнення соціальної справедливості, захисту різнопланових інтересів людини (в тому числі й культурних – авт) за місцем проживання за допомогою дій та кроків влади, заснованих на нормах природного права та правового закону. [79, с. 22-23].

Говорячи про децентралізаційні процеси в Україні, необхідно зазначити, що самостійність органів місцевого самоврядування у можливості прийняття рішень однозначно є позитивним чинником, що впливає на реалізацію культурних прав на місцевому рівні. Водночас рівень забезпечення культурних прав органами місцевого самоврядування в громадах відрізняється. Така диференціація першочергово зумовлена дієвістю місцевої влади, її соціальною орієнтованістю, фінансовими ресурсами громади та наявністю чи відсутністю стратегічного плану розвитку громади в культурній сфері.

Актуальність пошуку оптимальної моделі реалізації культурних прав на рівні громади підтверджується зокрема соціальною неоднорідністю населення України. Відтак, при пошуках шляхів реалізації культурних прав на рівні громади та законодавчого унормування таких прав, необхідно

враховувати законні інтереси національних меншин та корінних народів, які проживають на території України, та в деяких регіонах нашої держави складають більший відсоток населення у порівнянні з українцями. Так, надзвичайно важливо забезпечити реалізацію культурних прав кримських татар, ромів, євреїв, кримчаків та караїмів, культура яких є складовою культури нашої держави, етнічною родзинкою та ефективним результатом міжкультурного діалогу.

З метою забезпечення реалізації прав національних меншин та корінних народів, які компактно проживають на території України, дієвим інструментом є налагодження міжнародного співробітництва з державами, які є етнічною Батьківщиною представників таких національностей. Тому, особливо актуалізується необхідність розробки програм транскордонного співробітництва, що дозволить залучати додаткові ресурси, зокрема для реалізації культурних проєктів та на відбудову освітніх закладів та закладів культури, зруйнованих в результаті збройної агресії з боку РФ[215, с.23].

Європейські стандарти у сфері культури проголошують необхідність наближення культурних послуг для людини, забезпечивши територіальну доступність до закладів та установ культури. В сучасній Україні реалізація культурних прав повинна бути забезпечена на первинному рівні – рівні сіл, селищ та міст, які в контексті реформи децентралізації створені як територіальні громади, від імені та в інтересах яких діють органи місцевого самоврядування[49,с.60].

При формуванні місцевої культурної політики необхідно врахувати не лише інтереси національних меншин та корінних народів, а й інтереси цілком громади та кожного індивіда. Вважаємо лише врахування інтересів всіх жителів громади дозволить забезпечити реалізацію принципів рівності, заборони дискримінації та соціальної справедливості. Особливою категорією жителів громади є внутрішньо переміщені особи, ветерани війни, учасники бойових дій, маломобільні групи населення. Тому підходи до реалізації культурних прав повинні враховувати необхідність соціальної адаптації

зазначених категорій осіб, важливість їх активного залучення до культурних заходів та врахування особливостей їх морального та фізичного стану. В цьому контексті вважаємо позитивним тенденцію інклюзивності та безбар'єрності у забезпеченні доступу до культурних послуг на рівні держави та територіальних громад.

Поділяємо думку О. Грабовської щодо необхідності проведення аналізу проблем громади, а політика повинна передбачати рівне ставлення до усіх зацікавлених сторін, залучення вразливих груп та протидію дискримінації. Відповідно, при такому підході усі мешканці громади, незалежно від їх соціального та матеріального становища, розглядаються як ключові актори культурного життя. У результаті громада об'єднується довкола спільного бачення майбутнього та консолідує зусилля в напрямку поваги до права та соціальної справедливості, що дозволяє їй швидше пройти період трансформацій [32].

Також варто акцентувати увагу на особливостях конституційно – правового регулювання сфери культури та реалізації культурних прав в умовах війни в Україні.

22 лютого 2022 року розпочалось повномасштабне вторгнення РФ на територію України. На вимогу часу та з метою посилення національної безпеки Президентом України було видано Указ «Про введення воєнного стану» [138]. Згідно вказаного Указу Президента, у відповідності до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», було дозволено обмежувати ряд конституційних прав і свобод людини і громадянина. Зокрема, культурні права, гарантовані статтями 34 та 53 в умовах воєнного стану можуть обмежуватись в інтересах національної безпеки.

Обмеження стосуються також заборони проведення мирних зборів, мітингів, демонстрацій та інших масових заходів, що безпосередньо впливає і на реалізацію культурних прав. Так, в умовах війни було заборонено проводити концерти, фестивалі, виставки, з огляду на важливість уникнути скупчення великої кількості людей в одному місці.

Така заборона є необхідною і вимушеною мірою поведінки для збереження життя і здоров'я громадян, оскільки це пріоритетне завдання держави, адже забезпечити безпеку учасників масових заходів в умовах повітряних тривог та постійної загрози ракетних ударів по території України неможливо. [215, с. 27].

Попри встановлені обмеження та заборони, українська культура під обстрілами ракет та наступом російської армії продовжує розвиватись. Тенденція проведення онлайн-концертів, організації творчих вечорів в укриттях та станціях метро продовжує набирати популярності. Більше того, в умовах війни, українська культура стала «цементуючою» основою суспільства, згуртувала українців в Україні та тих, хто змушений був виїхати за кордон, українську діаспору та всіх небайдужих до долі України. Використання інструментів української культури сприяє поширенню українського питання на міжнародному рівні, підтвердженням чого є неабиякий інтерес іноземців до українських фільмів та пісень та готовність допомагати українській армії.

Прагнення Української держави до інтеграції в Європейський Союз та готовність проводити реформи у всіх ключових сферах суспільства сприяло залученню міжнародних організацій до вирішення проблем України. Так, міжнародні організації пропонують органам місцевого самоврядування та державної влади участь у проектах, спрямованих на розвиток культурної інфраструктури та зміцнення економічного потенціалу нашої держави.

Позитивним є досвід діяльності на території України Проекту USAID «ГОВЕРЛА» за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Проведені в межах даного проекту просвітницькі заходи, зокрема тренінги, дали можливість громадам налагодити співпрацю з міжнародними партнерами, усвідомити важливість проектного менеджменту, переглянути усталену політику щодо розвитку культури та започаткувати налагодження діалогу між молоддю та представниками влади. Тренінги на тему розвитку культурного середовища у громадах направлені на розширення можливостей

для культурних менеджерів, обмін досвідом та практичні рекомендації для ініціативних мешканців територіальних громад розвивати культуру навіть в умовах воєнного стану.

Особливістю конституційно – правового регулювання сфери культури в Україні є врахування та приведення вітчизняної культурної політики у відповідність європейським стандартам, культурній політиці ЄС в цілому.

Як зазначає В.В. Солошенко, політика ЄС у сфері культури, спрямована на реалізацію принципу «єдність у розмаїтті». Європейський Союз має відшукати засоби спонукання автохтонних європейських громад і їх членів до формування спільної наднаціональної ідентичності за збереження культурного етнонаціонального розмаїття.[207]

Підтримуємо політику Європейського Союзу щодо необхідності збереження національної культури кожної з держав-членів Європейського Союзу. Вважаємо позитивним досвід застосування донорської допомоги від європейської спільноти для держав, які в силу недостатності фінансових ресурсів, не в змозі забезпечити збереження національної культурної спадщини та реалізацію культурних прав громадянами. В статті 151 Маастрицької угоди гарантується право держав розвивати культурну сферу, враховуючи національну та регіональну специфіку. При цьому, роль європейської спільноти зводиться до необхідності сприяння розвитку культур держав-членів та як, результат такого розвитку зміцнення європейського культурного простору.

Задля досягнення цих цілей використовують чотири засоби: співпраця між державами-членами; врахування культурних аспектів, насамперед питань допомоги в розвитку культури та збереженні культурної спадщини, у контексті інших політик Спільноти, зокрема політики щодо конкуренції; співпраця між Спільнотою, її членами та третіми країнами, а також компетентними міжнародними організаціями; конкретні заходи, спрямовані на підтримку відповідної діяльності держав-членів [43].

Аналіз вітчизняного законодавства України в сфері культури продемонстрував ряд невідповідностей законодавству європейських держав та нормативно-правовій основі функціонування Європейського Союзу.

Так, на шляху до інтеграції з європейським простором необхідно внести зміни до ряду нормативно-правових актів, що визначають діяльність у сфері культури, реалізацію культурних прав та доступність культурних послуг для широкого кола осіб. Варто зазначити, що на сьогодні ряд підзаконних нормативно-правових актів, які є чинними, ґрунтуються на прорадянських, явно застарілих принципах та підходах.

З метою встановлення європейських стандартів у сфері культури, змін та доповнень повинні зазнати нормативно-правові акти, що встановлюють порядок надання та отримання медіапослуг, доступності до якісних культурних послуг, охорони та збереження культурної матеріальної та нематеріальної спадщини. На законодавчому рівні варто гарантувати прозорість органів публічного врядування та відкритість до налагодження співпраці з активними громадянами, зокрема молоддю. Вважаємо, що просування європейських цінностей та зміцнення культурних зв'язків з іноземними державами дозволить пришвидшити процес культурної євроінтеграції.

Участь України у програмах ЄС, зокрема «Креативна Європа», приєднання до Європейського Фонду підтримки спільного виробництва та розповсюдження художніх кінематографічних та аудіовізуальних творів (EURIMAGES) та до Розширеної часткової угоди про культурні маршрути є виявом проєвропейської орієнтації розвитку України та позитивним досвідом налагодження міжнародної співпраці, розширення можливостей для обміну успішними практиками реалізації культурних проєктів.

З метою утвердження європейських принципів та стандартів у сфері культури; налагодження тісної співпраці з іноземними державами; пропагування української самобутньої культури; налагодження партнерських відносин з міжнародними організаціями через активне співробітництво у

сфері культури 12 жовтня 2021 року укладено Угоду між Україною та ЄС про участь України у програмі ЄС «Креативна Європа». Угода була ратифікована відповідним Законом від 15 грудня 2021 року №1963-IX.[218]

Участь України у Програмі «Креативна Європа» є виявом успішної реалізації міжнародного партнерства в культурній сфері. Враховуючи, що дана програма започаткована Європейським Союзом та об'єднує партнерів з розвинених європейських держав, Україна як учасник програми розглядається стратегічним партнером. Участь у програмі «Креативна Європа» дає можливості для розвитку культурних проєктів, залучивши співфінансування та позабюджетні пошти на їх реалізацію. Варто зазначити, що метою Програми є фінансування проєктів та ініціатив, які спрямовані на розвиток культурного різноманіття і відповідають потребам і викликам культурного та креативного сектору. Як ціль на 2021-2027 роки Програмою визначено відновлення культурного та креативного сектору.

Крім того, «Креативна Європа» заохочує розробку та поширення найкращих практик, які сприяють досягненню таких ключових пріоритетів Європейської Комісії, як Європейський зелений курс «Green Deal», інклюзивність та гендерний баланс.

Участь у програмі та реалізація культурних проєктів у її межах дозволяє популяризувати українську культуру та залучити кошти на її реалізацію. Загальний бюджет «Креативної Європи» (2021-2027) складає 2,44 млрд євро, які будуть розподілені наступним чином: «Культура» - 33%; «Медіа» - 58%; «Міжсекторальна співпраця» - 9%.[172]

Вартує уваги проєкт EU4Culture для країн Східного партнерства, який стартував у 2021 році та за час реалізації з 2021 по 2024 рік надав понад 1,5 мільйона євро на підтримку розвитку культури. Даний проєкт теж фінансується Європейським Союзом та націлений на розвиток нестоличних міст. Метою проєкту є стимулювання міст та містечок у процесі розроблення та прийняття стратегій культурного розвитку. Роль та значення вказаного проєкту важко переоцінити, оскільки в деяких випадках участь в проєкті

була чи не єдиною можливістю для міст заявити про себе та особливості своєї регіональної культури та самобутності, а залучені кошти використати на зміцнення культурної інфраструктури, підтримку місцевих митців та розширення переліку культурних послуг.

За підтримки Європейського Союзу також реалізовується проект «Культурні столиці Європи». Проект започаткований ще 1985 року міністром культури Греції, яка вважала, що європейська спільнота недостатню увагу приділяє культурі. В 1999 році програму було перейменовано на Культурну столицю Європи. Європейська Комісія опікується програмою і кожного року Рада міністрів Європейського Союзу обирає три європейських міста, які отримують статус «столиці Європи» на один календарний рік. Протягом цього періоду таке місто організовує низку культурних заходів європейського масштабу. Підготовка до Культурної столиці Європи надає такі можливості для міст як: отримання значних культурних, соціальних та економічних переваг, сприяння відродженню міста, розвитку туризму, зміна іміджу міста та підвищення його статусу на міжнародній арені. Лише європейські міста країн-членів ЄС мають право на участь у Премії. Однак, рада ЄС може призначити культурною столицею ЄС одне місто з країни, що не є членом ЄС, на рік, якщо призначення такого міста буде схвалене одноголосно [96]. За результатами попереднього етапу відбору 3 українських міста, Вінниця, Полтава та Рівне, було обрано для надання грантів ЄС в розмірі 30 тис. євро для створення власних стратегій культурного розвитку[25].

Позитивним кроком в процесі євроінтеграції сфери культури є прийняття Закону України від 16.02.2021 №1235-IX «Про приєднання України до Розширеної часткової угоди про культурні маршрути»[171], сторонами якої є 35 країн, а партнерами – Європейський Союз та Світова туристична організація (UNWTO).

Переглянутий Статут Розширеної часткової угоди про культурні маршрути, є виявом асоціації культур України та європейської спільноти.

Налагодження туристичної інфраструктури України, реставрація наявних культурних пам'яток здатне розширити межі культурного діалогу. Укладена Угода має на меті популяризувати українську культурну спадщину на міжнародному рівні, створити умови для налагодження транскордонного туризму. Варто зазначити, що на сьогодні територією України пролягає 3 європейських туристичних маршрути. Розширена часткова угода посилить демократичний вимір культурного обміну та туризму шляхом залучення місцевих мереж та асоціацій, місцевих та регіональних органів влади, університетів та професійних організацій. Вона сприятиме збереженню різноманітної культурної спадщини через тематичні та альтернативні туристичні шляхи та культурні проекти[119].

У 2024 році Україна приєдналась до серії заходів організованих в межах проекту «Дні європейської спадщини», зокрема теми: «Спадщина маршрутів, мереж та зв'язків». Учасники досліджували зв'язки, які виникали за час існування української державності. Зокрема, предметом досліджень були локальні культури, архітектурні пам'ятки та об'єкти нематеріальної спадщини: звичаї та традиції, які виникали при взаємодії культур різних національностей, які проживали на території України.

Так, культурна спадщина України є частиною культурної спадщини Європи, тому в розумінні культурної сфери наша держава невідділена від європейської спільноти попри державні кордони та політичні умови держав.

Цілі Днів європейської спадщини: підвищувати поінформованість мешканців європейських країн щодо багатства і культурного розмаїття Європи; створити атмосферу поціновування різнобарвної мозаїки європейських культур; протидіяти расизму та ксенофобії та підтримувати толерантність; інформувати суспільство та політичну владу про необхідність захисту культурної спадщини перед новими загрозами; заохочувати Європу протистояти соціальним, політичним та економічним викликам, з якими вона стикається[42].

Необхідно відмітити, що з часу підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС, значно збільшилась кількість міжнародних проєктів, в яких Україна на рівні з іншими європейськими державами має змогу залучати фінансування міжнародних донорів та розвивати культуру України. Окремо слід зауважити, що з боку Європейського Союзу прослідковується послідовна тенденція підтримки розвитку України, зокрема у прагненнях охорони, збереження та популяризації народної творчості, народних промислів, об'єктів матеріальної та нематеріальної спадщини.

Вважаємо, що нерозривність культури нашої держави з культурою європейської спільноти, утвердження європейських цінностей та покладення європейських стандартів у сфері культури в основу національного законодавства, що регулює суспільні відносини у сфері забезпечення реалізації культурних прав є позитивним виявом проєвропейського курсу України та інтеграції з Європейським Союзом.

Вважаємо позитивним створення та забезпечення діяльності таких інституцій, як Український культурний фонд та Інститут книги, діяльність яких спрямована на підтримку реалізації проєктів у сфері культури шляхом фінансового сприяння. Промоція креативних індустрій, та створення нових підходів до розуміння культурних послуг, які надаються в межах територіальних громад мають позитивний вплив на розвиток розмаїтого сектору культури та креативних індустрій, забезпечуючи рівний доступ до засобів самовираження та поширення відповідно до положень Конвенції про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження[105].

В українському законодавстві у сфері регулювання економічних відносин наявне поняття «креативні індустрії». Термін «креативні індустрії» вживається для виокремлення видів економічної діяльності, метою яких є створення доданої вартості і робочих місць через культурне (мистецьке) та/або креативне вираження; та «креативного продукту» як товарів та послуг, що створені/надані за результатами культурного (мистецького) та/або креативного вираження і мають високу додану вартість [14]; Кабінетом

Міністрів України визначено види економічної діяльності, які належать до креативних індустрій[149].

Розпорядженням КМУ від 15.12.2021 № 1677-р схвалено Концепцію Державної цільової національно-культурної програми розвитку народних художніх промислів на 2022-2025 роки, яка передбачає створення умов для розвитку народних художніх промислів як сектору креативних індустрій, збереження та передача унікальних виробничих технологій і художніх технік, підвищення інвестиційної та туристичної привабливості регіонів традиційного розміщення осередків народних художніх промислів, розкриття економічного і соціального потенціалу народних художніх промислів[82].

Також Постановою КМУ 19.05.2021 № 501 «Про утворення Ради з розвитку креативної економіки» [180] утворено консультативно-дорадчий орган Кабінету Міністрів України для вивчення проблемних питань розвитку креативних індустрій та креативної економіки, а також налагодження прямого діалогу у форматі «влада-бізнес».

Як зазначалось вище, Україна є багатонаціональною державою, на території якої компактно проживають представники національних меншин та корінних народів. Так, при створенні механізму реалізації культурних прав громадянами України, необхідно враховувати особливості суб'єктів та всіляко сприяти розвитку самобутньої культури, мови, релігії, традицій та звичаїв та реалізації культурних прав особами, що належать до національних меншин. [39].

Тому особливістю правового регулювання сфери культури є урахування прав національних меншин та забезпечення поваги до культурного розмаїття, а також промоції міжкультурного діалогу для згуртованості українського суспільства.

Так, Парламентська асамблея Ради Європи в Резолюції 1985 (2014) Ситуація і права національних меншин в Європі [192] в п.10.2.2. наголосила про вжиття необхідних заходів з забезпечення ефективної участі національних меншин у соціальному, економічному і культурному житті і в

громадських справах для того, щоб вони могли брати дієву участь у процесі ухвалення рішень, що стосуються їхнього щоденного життя, як це викладено в Статті 15 Рамкової конвенції про захист національних меншин[189];

У 2021 році схвалено Стратегію сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року, затверджену розпорядженням КМУ від 28.07.2021 № 866-р. [213], метою якої є створення умов для реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, з урахуванням викликів, пов'язаних із складними життєвими обставинами, і прагнень до повноцінної самореалізації в культурному, соціальному, економічному та політичному житті суспільства.

З 2021 року в Україні діє Закон «Про корінні народи»[154], який регламентує права корінних народів України та визначає особливості їх реалізації.

З метою організації та здійснення заходів щодо співробітництва між Україною та Румунією, Україною та Угорщиною, Україною та Словацькою Республікою в частині забезпечення прав національних меншин; сприяння створенню необхідних соціально-економічних та інших умов для збереження і розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин прийнято постанову КМУ від 26.08.2021 №900 «Питання Української частини Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин»[123], постанову КМУ від 21.07.2021 №742 «Питання Української частини Змішаної українсько-угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин»[124], постанову КМУ від 26.08.2021 № 898 «Питання Української частини Двосторонньої українсько-словацької комісії з питань національних меншин, освіти і культури»[122].

Вважаємо, що у питаннях забезпечення ефективної державної політики щодо реалізації культурних прав національними меншинами ключову роль відіграє інститут місцевого самоврядування. Представницькі органи влади на

локальному рівні наділені повноваженнями та мають реальну здатність забезпечити національно-культурну автономію. [7, с.176].

В умовах військової агресії з боку РФ, Україна тісно співпрацює з Європейським Союзом, налагоджуючи партнерські відносини державами європейського простору. В силу численних порушень з боку РФ міжнародного гуманітарного права, а також методів та звичаїв ведення війни, гострою необхідністю для України є захист об'єктів культурної спадщини. Так, міжнародні партнери надають Україні гуманітарну допомогу та активно сприяють протидії незаконному переміщенню культурних цінностей.

Висловивши засудження держави-агресора, європейські держави активно підтримують Україну та зупинили свою співпрацю з РФ у культурній сфері. Більше того, демонструють підтримку України на міжнародній арені, пропагуючи ідею незламності духу українців та героїчного спротиву України агресору.

1.3. Культурні права в системі муніципальних прав людини

2014 рік ознаменував початок процесу реформування органів державної влади та місцевого самоврядування на принципах децентралізації та субсидіарності. Конституційна реформа в частині децентралізації передбачала вирішення ряду завдань, зокрема створення самодостатніх спроможних громад, здатних самостійно вирішувати питання місцевого значення на основі наявних фінансових ресурсів, розширення кола повноважень органів місцевого самоврядування, реформування місцевих адміністрацій.

Реформування органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади охопило і реформування сфери культури, оскільки метою конституційної реформи було створити умови для культурного розвитку територіальних громад.

В ході перерозподілу повноважень органи місцевого самоврядування первинного рівня наділялись широким колом можливостей, які за час

існування Української держави належали виключно органам виконавчої влади, зокрема місцевим державним адміністраціям.

Попри розширення кола повноважень у сфері культури, гострою потребою було акумулювати фінансові ресурси, здатні забезпечити видатки на місцеву культуру. Так, було запропоновано переглянути бюджетну політику та механізм наповнення дохідної частини місцевих бюджетів, включивши до них надходження у виді податків і зборів та державні субвенції і дотації. [83]

Згідно із Законом України від 28 грудня 2014 р. № 79-VIII «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин»[140] змінилася модель розподілу міжбюджетних трансфертів, яка не передбачає застосування компенсаторних механізмів для сфери культури та спричинила зменшення частки видатків для фінансування соціокультурної інфраструктури та надання культурних послуг[52, с.25].

З метою забезпечення фінансової основи діяльності новостворених громад у 2015 році було започатковано механізм трансферів з державного та місцевих бюджетів у вигляді горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів. Таким чином відбувався перерозподіл фінансових ресурсів для пододання фінансових дисбалансів. В процесі такого фінансового регулювання регіональної політики, громади, що об'єднались отримували можливість збільшити дохідну частину бюджету та відповідно запланувати реалізацію проєктів розвитку громади, розраховуючи на фінансовий ресурс.

В контексті розвитку культури, вважаємо, що така підтримка з боку держави для громад, які не мали достатніх фінансових ресурсів на розвиток культурної сфери стала можливістю реалізувати культурні проєкти та забезпечити процес реалізації культурних прав своїх мешканців, оскільки з'явилась можливість розширити мережу освітніх закладів, провести ремонтні роботи, осучаснити заклади культури та налагодити процес надання культурних послуг на рівні громади. Натомість, для громад, які мали достатні

фінансові ресурси, коли дохідна частина бюджету переважала видаткову, застосування бюджетного регулювання дисбалансів бюджетів означало зміну дохідної частини, а відтак і зменшення розміру бюджету. Попри наявну дискусію щодо доцільності чи недоцільності застосування горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів, вважаємо такий підхід до регіональної фінансової політики обґрунтованим в контексті реформи децентралізації, оскільки громади, які в силу невідповідного географічного розташування та відсутності на території бюджетоутворюючих підприємств змогли переглянути свою політику та отримали можливість розвитку, в тому числі у культурній сфері.

Реформа децентралізації в контексті розширення повноважень органів місцевого самоврядування викликала необхідність розширення апарату місцевих рад та залучення спеціалістів у сфері управління освітою та культурою. На локальному рівні процес децентралізації означав створення дієвого механізму реалізації культурних прав та утвердження соціально-орієнтованої політики представницьких органів влади.

З метою аналізу дієвості місцевої влади в процесі реалізації культурних прав на локальному рівні виникла необхідність визначення поняття муніципальних культурних прав на основі поглядів вітчизняних вчених щодо розуміння сутності культурних прав, механізмів їх реалізації та доктринальних підходів до окреслення повноважень органів місцевого самоврядування.

Так, П.М. Рабінович, вважав, що класифікувати права людини слід насамперед за змістом (характером) людських потреб, що ними забезпечуються та виділяв такі групи основних прав, як: фізичні (життєві), особистісні, культурні (гуманітарні), економічні, політичні права. При цьому визначав культурні права та свободи як «можливості людини користуватися духовними, культурними благами та досягненнями, брати участь у їх створенні згідно зі своїми нахилами і здібностями; як можливості збереження та розвитку етнічно-національної самобутності, доступу до знань та інших

духовних здобутків людства, до їхнього засвоєння, використання та участі в подальшому примноженні» [188, с. 10 - 11]; А.М. Колодій «як можливості доступу людини до духовних цінностей свого народу (нації) та всього людства» [73, с. 167]; як права, пов'язані з діяльністю людини у сфері культури і духовного життя [77, с. 150]; як можливості збереження та розвитку національної самобутності людини, доступу до духовних досягнень свого народу, всього людства, їх засвоєння і використання, участь у подальшому їх розвитку, можливості участі у науковому житті (право на освіту, на навчання рідною мовою; на свободу наукової, технічної і художньої творчості та ін.)[76, с.51]; покликані задовольнити людині її духовні потреби (право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, право на захист авторських прав та ін.)[78, с.166].

На думку Ж.М. Пустовіт, в загальному розумінні культурні права та свободи людини і громадянина в Україні за своєю суттю є мірою духовності, яку гарантує особі держава з урахуванням умов життя та діяльності громадян, суспільства та самої держави. Тому за своїм змістом культурні права та свободи – це духовні блага, які надає держава. Останні ж являють собою межі та спосіб поведінки чи діяльності особи в культурній сфері [186, с. 58].

В.В. Кравченко, характеризуючи економічні, соціальні, культурні права і свободи як особливу групу прав і свобод людини і громадянина, пов'язаних з концепцією соціальної держави зазначає, що культурні права сприяють духовному розвитку людини, забезпечують її участь в економічному, соціальному і культурному прогресі суспільства[91, с.127].

Культурні права та свободи людини і громадянина, як зазначає М.М. Мацькевич, є різновидом суб'єктивних конституційних прав та свобод, що охоплюють своїм змістом можливість поводитися певним чином (право на власну поведінку), можливість вимагати конкретної поведінки від інших суб'єктів (право на сторонню поведінку) і можливість звертатися до

компетентних державних органів, інших суб'єктів для забезпечення двох попередніх можливостей[103].

Варто погодитись з М.М. Мацькевичем, який підкреслює необхідність класифікації прав з урахуванням сфери суспільного життя, в якій вони реалізуються. Конституція України, визначаючи права та свободи людини і громадянина встановлює міри можливої поведінки кожної особи для досягнення соціального блага у культурній сфері.

М.М. Корінний та В.Ф. Шевченко, укладачі енциклопедичного словника з культури, визначили культурні права як особливий комплекс гарантованих Конституцією, усім законодавством прав і свобод людини у сфері культурного й наукового життя[84, с.174]; юридична енциклопедія визначає культурні права як права і свободи, спрямовані на забезпечення культурних та духовних потреб особи.[231, с.431]

Енциклопедія Сучасної України містить визначення культурних прав як комплексу конституційних прав і свобод, що забезпечують можливості вільного духовного розвитку людини (громадянина) за рахунок доступу до духовних здобутків свого народу і всього людства, їх засвоєння, використання й участі у подальшому їх розвитку[95].

У загальнофілософському розумінні культурні права – міра духовності, яку гарантує людині держава із врахуванням умов життя й діяльності громадян, суспільства і держави. Культурні права охоплюють різні соціальні та особисті права. Серед них – права на освіту, творчу й наукову діяльність, участь у культурному житті та користування закладами культури, доступ до культурних цінностей, використання результатів НТП, право на інформацію[95].

В юридичній літературі наголошується, що у XXI столітті культурні права набули виняткового значення для всіх країн світу та стали невід'ємною складовою конституційно-правового статусу людини. [2, с.103 - 104].

Поділяємо думку вітчизняних вчених щодо пріоритетності гарантування та реалізації саме культурних прав, оскільки вони гарантують духовний

розвиток особистості, утвердження людської гідності та сприяють активній участі людини у процесах державотворення.

Погоджуємось з думкою авторів, які вважають, що культурні права мають свої особливості, що підтверджує важливість їх правової визначеності та активного сприяння з боку держави для їх реалізації на всіх рівнях.

Особливостями культурних прав є те, що вони є базовими та необхідними для реалізації інших прав; відображають духовні та правові закономірності розвитку держави й громадянського суспільства; визначають зміст і рівень гуманізму українського законодавства та його відповідність міжнародним соціальним стандартам; забезпечують духовний розвиток. [113, с.27].

Євроінтеграційний процес вимагає вдосконалення норм чинного законодавства у сфері культури, а правове визначення культурних прав є завданням законодавчої влади. Проблеми реалізації деяких культурних прав, зокрема права на освіту, доступ до культурної й історичної спадщини, свобода творчості потребують вирішення, оскільки рівень реалізації культурних прав громадянами є індикатором в євроінтеграційному процесі.

Тому, характеризуючи групу культурних прав та свобод людини і громадянина у загальній системі прав та свобод, доцільно ще раз підкреслити, що їх у жодному разі не потрібно розглядати як «другорядні» порівняно з такими класичними групами прав та свобод людини, як особисті, політичні, економічні чи соціальні[103].

Більше того, О.В. Пушкіна зауважує, що дисбаланс у загальній системі прав людини (якщо будь-які з названих прав набувають домінантного значення, відсуваючи тим самим культурні права на задній план) не просто спричиняє проблемну ситуацію в межах тієї чи іншої групи, а й стає загрозою правовому статусу людини як такому, підриваючи можливості її всебічної реалізації в суспільстві [187, с. 166–167].

Вважаємо, що реалізація на належному рівні культурних прав впливає безпосередньо на реалізацію інших категорій прав. Так, чим вищий рівень

культури населення та рівень ефективності реалізації культурних прав особи в державі, тим нижчим є рівень корупції.

Важливою складовою дослідження питань реалізації культурних прав людини є з'ясування місця цих прав у загальній системі муніципальних прав.

Як зазначає О.В. Батанов, муніципальні права та свободи мають рельєфно виражені характеристики відносно уособленого системного утворення, для якого характерна внутрішньоструктурна диференціація як певної сукупності правових можливостей у сфері муніципальної демократії, що поширюють свою дію на всі основні сфери людської життєдіяльності (політичну, економічну, соціальну, культурну та інші) в територіальному аспекті (місцевому та регіональному) її прояву, що дозволяє виділити відповідні види (політичні, економічні, соціальні, культурні та інші) та відносно самостійні групи (індивідуальні та колективні) муніципальних прав та свобод. [11,с.559].

Схожими є погляди й Б.Я Кофмана, який стверджує: «Місцеве самоврядування, виходячи з того, що саме в його межах конкретна людина реалізує свій життєвий цикл, стало реальною правовою сферою, в якій формуються екзистенційні інтенції, потреби, устремління, інтереси людей, що об'єднані територіально-локальною ознакою проживання. [90, с. 65].

Підтвердженням такого підходу виступає доктринальна позиція Б.Я. Кофмана, що під муніципальними правами людини розуміють сукупність суб'єктивних можливостей людини, що виникають в рамках ТГ в умовах МСВ і функціонування публічної самоврядної (муніципальної) влади та скеровані на задоволення устремлінь, потреб, інтересів її членів відповідно до їх екзистенційних настанов, що здійснюються протягом життєвого циклу людини та реалізуються через використання її конституційного статусу, шляхом локальної інтерпретації конституційних прав, свобод і обов'язків, а також шляхом формування на основі їх тлумачення самостійного блоку прав, свобод і обов'язків, які пов'язані з існуванням, функціонування та діяльністю людини в умовах локальної демократії [90, с. 70].

Професор М.Ю. Баймуратов наголошує на тому, що саме з принципу існування та локальної реалізації прав і свобод людини випливає інституціоналізація феномена муніципальних прав особистості. Тому, на думку вченого, в основу визначення такого феномена доцільно покласти такі аргументи: а) практично всі життєві інтереси та устремління людина реалізує саме на локальному рівні функціонування соціуму як член територіальної громади (за винятком прав на громадянство, на власність, обов'язків щодо військової служби тощо, де вона вступає в прямий контакт з державою);

б) саме на локальному рівні функціонування соціуму людина індивідуально чи з іншими в рамках територіальної громади продукує так звані локальні інтереси, що стосуються широкого спектра індивідуальних та групових, колективних прав і свобод та виступають саме як права і свободи людини, яких потребує і здійснює в різних сферах життєдіяльності особисто чи разом з іншими мешканцями відповідної території держави[6, с.97];

в) саме в умовах місцевого самоврядування (як ведучої форми самоорганізації людини в межах існуючої людської цивілізації на локальному рівні функціонування соціуму, та створюваним цим найважливішим політико правовим інститутом правовим простором локальної демократії[10], формується і реалізується, а також вдосконалюється управлінська парадигма «права людини – муніципальні права людини – муніципальна людина» як стратегічний напрям у формуванні та функціонуванні демократичної правової державності [9, с.29].

Щодо визначення «муніципальна людина», то вітчизняний дослідник О.О. Боярський пропонує розуміти під останньою а) фізичну особу, що б) володіє різним правовим станом (громадянство, іноземство, апатризм, біженство тощо), але, незважаючи на нього, в) свідомо та ініціативно здійснює свій життєвий цикл в умовах повсякденності, г) на території відповідної держави в межах територіальної спільноти людей (ТГ), об'єднаних загальними географічними, історичними і сучасними екзистенційними інтересами, цінностями та потребами, що г) можуть бути

реалізовані тільки в умовах МСВ, д) завдяки спільній синергетичній діяльності людини в межах ТГ та громадянського суспільства, е) завдяки діяльності органів та інших суб'єктів МСВ, які входять до його системи, що є) здійснюється на принципах самоорганізації, самодіяльності, самокерованості, самоідентифікації та самоврядування, ж) з метою створення належних умов для супроводження і забезпечення існування та функціонування людського осередку, що має телеологічну домінанту відносно продовження існування та подальшого розвитку людської цивілізації в умовах державно організованого соціуму [17, с. 116].

Аналізуючи муніципальні права, на думку П.М. Любченка, необхідно відзначити наступне: а) практично всі життєві інтереси та устремління людина реалізує саме на локальному рівні функціонування соціуму як член територіальної громади; б) саме на локальному рівні людина індивідуально чи разом з іншими в рамках територіальної громади продукує так звані локальні інтереси, що стосуються широкого спектра індивідуальних та групових, колективних прав і свобод. Основною доктринальною ідеєю, яка закріплена на конституційному рівні є те, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності органів публічної влади. Отже, реалізація муніципальних прав та свобод людини і громадянина значною мірою залежить від повсякденної роботи органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, від забезпечення належних соціально-культурних, політичних, матеріальних, фінансових та інших умов розвитку територіальних громад.[98, с.63]

Досліджуючи феноменологію муніципальних прав людини в контексті їхньої появи, розвитку й розуміння, М.О. Баймуратов та Б.Я. Кофман визначають її як нову константу національного муніципального та конституційного права, що має, по-перше, свої доктринальні підходи щодо тлумачення їхнього змісту, видів, принципів і форм реалізації; по-друге, за своєю суттю вона технологічно, телеологічно, нормативно, нарративно

моделює і трансформує засади сучасного державо- і правотворення [9, с.32-33; 4, с. 66].

Поділяючи погляди вітчизняних вчених щодо розуміння сутності та змісту муніципальних прав людини, їх реалізації на локальному рівні, вважаємо за необхідне розширити наукові погляди та твердження щодо класифікації прав та свобод людини та громадянина та виокремити в системі конституційних прав та свобод муніципальні права та свободи або ж, як пропонує професор О.В. Батанов, права людини в місцевому самоврядуванні. [11, с.584]

Поділяємо думку вченого та вважаємо доцільним визначення муніципальних культурних прав, як гарантовані державою можливості людини та територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення у сфері культури.

На законодавчому конституційному рівні закріплено права людини і громадянина у сфері культури. Так, український законодавець визначив культурними правами: право на освіту; право на технічну, художню та наукову діяльність; право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; право на використання здобутків культури та мистецтва[81], присвятивши їх правовій регламентації статті 11, 43, 51, 53, 54 Конституції України. Дискусійним питанням в правовій науці є віднесення інформаційних прав громадян до категорії культурних прав.

Так, В.Г. Буткевич зауважує, що культурні права охоплюють різні соціальні та особисті права. Серед них – права на освіту, творчу й наукову діяльність, участь у культурному житті та користування закладами культури, доступ до культурних цінностей, використання результатів науково-технічного процесу, право на інформацію [18];

С.В. Бобровник, визначаючи культурні права як можливості збереження та розвитку національної самобутності людини, її духовного збагачення відносить до них: право на освіту; свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості; право на результати

інтелектуальної діяльності; право на свободу думки й слова; право на інформацію; право на свободу світогляду та віросповідань [16, с.70];

В.О. Серьогін культурні права ототожнює з духовними правами, які забезпечують: 1) можливість здобуття освіти певного рівня; 2) захист інтелектуальної власності громадян; 3) розвиток наукових і технічних досліджень; 4) свободу особи від ідеологічного контролю, право самостійно визначати для себе систему моральних і духовних цінностей; 5) можливість отримувати повну, неупереджену, об'єктивну інформацію; 6) свободу світогляду та віросповідання; 7) гарантоване використання досягнень як національної, так і світової культури [205, с. 57-58].

Варто відзначити, що культурні права, які гарантовані Конституцією України відповідають нормам міжнародного законодавства, зокрема Загальній декларації прав людини: «Кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті суспільства, насолоджуватися мистецтвом, брати участь в науковому прогресі та користуватися науковими здобутками. Кожна людина має право на захист її моральних матеріальних інтересів, які є результатом наукових, літературних чи художніх праць, автором яких вона є» (ст. 27)[60].

В Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права до культурних прав віднесено: участь у культурному житті; користування результатами наукового прогресу; користування захистом моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з будь-якими науковими, літературними чи художніми працями, автором яких вона є. Згаданий міжнародний нормативно-правовий акт встановлює обов'язок держав забезпечити процес притягнення до відповідальності винних осіб за порушення прав людини, в тому числі культурних. [107].

Аналіз доктринальних джерел, стандартів та норм міжнародного права, норм чинного законодавства України дав можливість сформулювати визначення «культурних муніципальних прав». Враховуючи конституційно-правовий статус особи, особливості інституту місцевого самоврядування в

Україні, культурні права, які на локальному рівні трансформуються у культурні муніципальні права, визначаємо як можливості людини щодо забезпечення культурних та духовних потреб на локальному рівні індивідуально чи колективно за сприяння громади та її представницьких органів місцевого самоврядування способами та засобами, визначеними нормами чинного законодавства та актами локальної нормотворчості (статутами територіальних громад, місцевими програмами, положеннями, рішеннями, тощо).

Вважаємо, що особливостями культурних прав людини, які реалізуються на рівні територіальної громади за сприяння представницьких органів влади є: специфічна дія (поширюються на духовно-культурну сферу життя людини); особлива мета – спрямовані на творчий розвиток особистості, стимулювання творчої діяльності в процесі реалізації людиною її здібностей та навичок, створюючи умови для активної участі в процесі формування державної культурної політики; можуть мати не лише індивідуальний, а й колективний характер.

Так, індивідуальними правами є свобода творчості, право на участь в культурному житті, право на користування культурними закладами, право на доступ до культурних цінностей.

Колективні культурні права реалізуються групою осіб, що об'єднані національністю чи культурною приналежністю. До культурних колективних прав відносимо права національних меншин та корінних народів, зокрема на дотримання, відродження та розвиток своїх духовних, релігійних та культурних традицій і звичаїв, збереження матеріальної та нематеріальної культурної спадщини. Гарантування культурних прав корінних народів закріплено в статті 4 Закону України «Про корінні народи України»[154].

Колективні права гарантуються й особам, які належать до національної меншини (спільноти), та мають право на: самоідентифікацію; свободу громадських об'єднань та мирних зібрань; свободу вираження поглядів і переконань, думки, слова, совісті та релігії; участь у політичному,

економічному та соціальному житті; використання мови національної меншини (спільноти); освіти, зокрема мовами національних меншин (спільнот); збереження культурної самобутності національної меншини (спільноти)[161].

В процесі аналізу культурних прав людини, зокрема тих, які реалізуються на локальному рівні за сприяння органів місцевого самоврядування, необхідно особливу роль приділити праву на освіту.

Вважаємо, що право на освіту відіграє ключову роль в системі прав не тільки культурних, а й всіх гарантованих Конституцією прав та свобод людини і громадянина. Воно є основоположним, оскільки належна реалізація права на освіту закладає підґрунтя та становить основу для здійснення всіх інших прав.

Гарантованому ст.53 Конституції України праву на освіту кореспондує обов'язок громадян здобути повну загальну середню освіту та обов'язок держави забезпечити можливість громадянам одержати середню загальну, середню професійну та вищу освіту в державних і комунальних закладах. Зокрема, в Конституції зазначається, що держава забезпечує доступність і безкоштовність дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти різних форм навчання. [217, с.262-263].

Доволі широко регламентовані права та обов'язки людини у сфері культури Законом України «Про культуру»[155].

Закон України «Про культуру» акумулює законодавчі норми гарантування культурних прав, в тому числі на рівні територіальної громади, визначає межі повноважень органів місцевого самоврядування, відтак становить правову основу механізму реалізації культурних прав. Законом встановлено перелік, зміст та обсяг культурних послуг, доступ до яких повинен забезпечуватись на рівні громади. Регламентується діяльність закладів та установ у сфері культури, зокрема бібліотек. Міністерством культури та інформаційної політики розроблено Стратегію розвитку читання

на 2021-2025 роки «Читання як життєва стратегія», що має на меті реалізувати державну політику щодо пропагування читання та розвитку творчості в галузі літератури. Таким чином, з часом радянське уявлення про заповнені полиці з книгами відходить на другий план, а бібліотеки розглядаються як хаби для самореалізації, читання та розвитку мешканців громади.

Пріоритетами державної політики у сфері культури є: посилення освітнього, інноваційного та комунікаційного потенціалу культури; розширення та модернізація культурної інфраструктури села; охорона, заохочення та підтримка культурного розмаїття як одного з найважливіших чинників сталого розвитку держави; економічна (фінансова), територіальна (фізична), соціальна та інформаційна доступність якісних культурних послуг для кожного; розвиток державно-приватного партнерства, залучення інвестицій у сферу культури, тощо[52, с.25]. Виключно актуальним є заохочення українських митців до створення культурних продуктів та популяризації їх в Україні та за кордоном й розвиток креативних індустрій.

На рівні територіальних громад, за активного сприяння органів місцевого самоврядування, громадяни реалізують право на участь в культурному житті, долучившись до гурткової роботи при центрах культурних послуг, будинках культури, освітніх закладах.

Гарантування культурних прав не може обмежуватись їх декларуванням у законодавчих актах та повинно бути підкріплене фінансовою та організаційною складовою. Дотаційність сфери культури та її неприбутковість вимагає участі держави та спільних дій органів місцевого самоврядування, органів державної влади, інститутів громадянського суспільства, бізнесу та стратегічних партнерів, оскільки на сьогодні вкрай важливо зберегти етнічність української культури та вчергове відстояти її незалежність в боротьбі з русифікацією.

Фінансово-економічна криза позначилася на кадровому забезпеченні закладів культури у сільській місцевості. Неспроможність утримувати

високопрофесійних спеціалістів (низька заробітна плата, відсутність житла) є причиною відпливу кваліфікованих кадрів в інші галузі[52, с.26].

Загрозою збереженню нематеріальної культури стало прискорення темпів урбанізації, старіння і зменшення кількості сільського населення, яке є основним носієм і зберігачем народних традицій. Молодь мало цікавиться традиційною культурою, про що свідчить зростання кількості конкурсів і фестивалів популярної музики, тоді як фестивалі, присвячені традиційній культурі, збирають переважно людей старшого віку або науковців. Не розроблена система заходів для заохочення молодих спеціалістів до дослідження фольклору, вивчення народної творчості[216].

Враховуючи зазначене вище, органи місцевого самоврядування є ключовим суб'єктом в процесі реалізації культурних прав громадян. В ході локальної нормотворчості необхідно враховувати вплив прийнятих стратегій, програм розвитку та рішень індивідуальної дії на сферу культури. Звертаємо увагу, що інвестиційна привабливість громади та регіону в цілому визначається в тому числі рівнем розвитку культурного середовища громади.

Проте, на сьогодні зберігається тенденція другорядності питань культури на рівні територіальних громад. На жаль, непоодинокими є випадки ігнорування місцевими чиновниками важливості розвитку культурного середовища. На існування таких підходів до місцевої політики впливає декілька чинників в сукупності, зокрема низький рівень правової культури, відсутність комунікації з громадськістю, недостатні фінансові ресурси та низький рівень стратегічного планування.

Вважаємо, що в контексті реформи децентралізації, з запровадженням обов'язкових інструментів відкритості та прозорості роботи місцевих рад, популярності застосування медійності та з посиленням громадського контролю, тенденція другорядності культурної сфери буде подолана.

Для підтримки розвитку культури, зміцнення культурної інфраструктури та подолання «збитковості» сфери культури, в Україні діє Український культурний фонд, що функціонує у статусі юридичної особи

публічного права. Метою діяльності є сприяння розвитку національної культури та мистецтва в державі, забезпечення сприятливих умов для розвитку інтелектуального та духовного потенціалу особистості і суспільства, широкого доступу громадян до національного культурного надбання, підтримки культурного розмаїття та інтеграції української культури у світовий культурний простір.

Згідно Закону України «Про Український культурний фонд»[178], Український культурний фонд виконує передбачені Законом спеціальні функції щодо сприяння національно-культурному розвитку України. Серед завдань Українського культурного фонду, передбачених статтею 3 вищевказаного закону варто виокремити діяльність фонду, спрямовану на підтримку та розвиток проектів у сферах культури та мистецтв, креативних індустрій та культурно-пізнавального туризму; експертний відбір, фінансування та моніторинг виконання проектів, реалізація яких забезпечується за підтримки Українського культурного фонду; співпрацю з українськими та іноземними фізичними і юридичними особами приватної та державної форми власності; стимулювання розроблення інноваційних проектів; сприяння культурному розвитку громад та підтримка аудіовізуальних медіа громад; підтримка мистецьких дебютів, стимулювання творчої праці діячів культури і мистецтва, зокрема молодих митців; сприяння збереженню, актуалізації і популяризації національного культурного надбання; підтримка реалізації міжнародних проектів; популяризація української культури та мистецтв, формування позитивного іміджу України у світі.

Виокремлюючи культурні права серед усього комплексу муніципальних прав вважаємо, що саме ці права мають пріоритетне значення, оскільки саме культурні права сприяють всебічному розвитку особи та її участі в політичній, економічній та соціальних сферах місцевого життя, зміцненню основ духовності української державності та розвитку громадянського суспільства.

Підсумовуючи вище викладене, на основі проведеного аналізу можна стверджувати, що культура є особливою сферою життєдіяльності кожного індивіда та держави в цілому. Рівень розвитку культури прямо залежить від реалізації повноважень у культурній сфері органами державної влади та місцевого самоврядування. Розвинена сфера культури та реалізація культурних прав громадянами є індикатором у визначенні рівня реалізації європейських стандартів у культурній сфері та успішністю проведених реформ на шляху до євроінтеграції.

Культурні права є невід’ємними, тому державна політика повинна бути спрямована на їх реалізацію всіма дієвими способами та ефективним механізмом. Враховуючи важливість забезпечення реалізації культурних прав, державна політика повинна ґрунтуватись на принципах демократизму, соціальної орієнтованості, рівності та правової визначеності.

Законодавство України, що гарантує культурні права повинно бути адаптоване до міжнародних стандартів у сфері культури, а механізми їх реалізації мають враховувати особливості сфери культури України. Гарантування культурних прав не повинно обмежуватись їх декларуванням в Конституції та правовим визначенням у законодавстві, а має бути наповнене конкретним юридичним змістом.

В контексті конституційної реформи та процесу децентралізації територіальні громади набувають правової суб’єктності. Органи місцевого самоврядування наділяються широким колом повноважень, зокрема у сфері культури. Структурні підрозділи місцевих рад покликані виконувати ті функції, які до проведення реформи здійснювались місцевими державними адміністраціями. Гострою проблемою, яка потребує вирішення є залучення фахівців до управління сферою культури, їх стимулювання до роботи та фінансове забезпечення, а також незадовільний матеріально-технічний стан культурної інфраструктури територіальних громад, віддалених територій.

Відтак, при напрацюванні концепції механізму гарантування та реалізації культурних прав необхідно внести зміни до законодавства,

переглянути основоположні підходи до культурної сфери та врахувати важливість залучення громадськості до вирішення питань культурної сфери. Бюджетну політику варто переглянути, фінансове забезпечення культурної сфери має здійснюватись на умовах співфінансування з державного бюджету, залучення грантових коштів, напрацювання проєктів розвитку громади для участі у програмах і конкурсах, що організовуються Україною та міжнародними організаціями.

Особливу увагу необхідно приділити розвитку перспективних напрямів культури, культурних індустрій та створенню українського культурного продукту, що на міжнародному рівні здатен конкурувати та популяризувати українську культуру.

Сподіваємось, що план повоєнної відбудови Української держави включатиме також й комплекс першочергових заходів з відновлення порушених прав та свобод людини в сфері культури та культурного відродження усіх регіонів та громад України.

Результати дослідження, що представлені у першому розділі опубліковано в наукових працях: Дробуш Л.В. Реалізація культурних прав на рівні територіальних громад в контексті реформи децентралізації. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції* № 3. 2022. С.22-27; Дробуш Л.В. Культурні права людини: актуальні питання забезпечення на рівні громади. *Двадцять перші осінні юридичні читання: збірник тез міжнародної науково - практичної конференції* (06 жовтня 2022р.) Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 59 – 60.

Бенедик Л.В. Особливості конституційно – правового регулювання сфери культури в Україні. *Сучасні тенденції розвитку законодавства України в умовах воєнного стану: матеріали круглого столу* (м. Острог, 17 травня 2024 р.) / за ред. проф. І. В. Дробуш, доц. О.О. Дацюка Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2024. С. 27-32.

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО – ПРАВОВІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

2.1. Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення культурних прав людини

Україна протягом останнього десятиліття істотно змінила погляд на функціонування органів місцевого самоврядування та їх пріоритетну роль у забезпеченні усього комплексу життєво необхідних для розвитку особистості прав та свобод безпосередньо на рівні, найбільш наближеному до людини. Концепція реформування територіальної організації влади була спрямована на зміцнення позицій місцевого самоврядування, створенні спроможних громад, здатних організаційно та фінансово вирішувати питання місцевого значення, забезпечувати економічний розвиток територіальної громади, надавати високоякісні та доступні публічні послуги, задовольняти інтереси громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгоджувати інтереси держави та територіальних громад[176].

Все це відповідало й положенням Європейської Хартії місцевого самоврядування, в преамбулі якої йдеться про те, що «органи місцевого самоврядування є однією з головних підвалин будь-якого демократичного режиму; право громадян на участь в управлінні державними справами є одним з демократичних принципів, які поділяються всіма державами - членами Ради Європи та це право найбільш безпосередньо може здійснюватися саме на місцевому рівні; існування органів місцевого самоврядування, наділених реальними повноваженнями, може забезпечити ефективне і близьке до громадянина управління; що із цього випливає необхідність існування органів місцевого самоврядування, які мають створені на демократичній основі органи, уповноважені приймати рішення, і

широку автономію щодо своїх повноважень, шляхи і засоби здійснення цих повноважень, а також ресурси, необхідні для їх виконання»[58].

Таким чином, як зауважує проф. О.В. Батанов, муніципальна діяльність поширюється на увесь комплекс суспільних відносин, які виникають у різноманітних сферах суспільного (місцевого) життя громади. Не є винятком й культурна сфера. Органи місцевого самоврядування первинного рівня, здійснюючи свою муніципальну діяльність, реалізують культурну політику. Здійснення функцій місцевого самоврядування у сфері культури полягає у вирішенні питань духовно-культурної сфери жителів територіальної громади. Зміст культурної функції місцевих представницьких органів влади складає ряд напрямків діяльності в певних сферах культурного життя територіальної громади (зокрема, сфера освіти, сприяння розвитку науки, поліграфія і видавнича справа, муніципальні радіо і телебачення, театральні і музейні установи, архітектурна діяльність, охорона пам'яток історії та культури тощо). Комплекс культурних функцій територіальних громад дає підстави для висновку про те, що вони не тільки беруть участь у керівництві важливими сферами духовного життя регіону, а й створюють своєю діяльністю об'єктивні умови розвитку всього суспільства. [13, с.144] .

Реалізуючи повноваження у сфері культури, органи місцевого самоврядування тим самим сприяють та забезпечують реалізацію державної політики в сфері культури, як на регіональному, так і на місцевому рівнях. При цьому, здійснюючи повноваження у сфері управління культурою, органи місцевого самоврядування забезпечують не лише культурний, а й соціально-економічний розвиток, інтеграцію усіх мешканців територіальної громади у процес вирішення культурних питань місцевого значення, враховуючи при цьому культурні потреби та інтереси усіх прошарків населення, зокрема, соціально вразливих категорій громадян.

Слушно зазначає І.Г. Ігнатченко про те, що основною метою сучасного етапу реформування у сфері культури є створення ефективної системи управління, яка б відповідала стандартам демократичної правової держави з

соціальною орієнтацією. Особлива увага тут приділяється процесам децентралізації та деконцентрації. [66, с.151].

Поділяємо думку автора, що компетенція органів місцевого самоврядування у сфері управління культурою - це сукупність прав, обов'язків і предметів відання територіальної громади, органів і посадових осіб місцевого самоврядування, які забезпечують здійснення культурних функцій у межах певної адміністративно-територіальної одиниці, а також реалізацію завдань регіональної культурної політики. В процесі вирішення питань культурного розвитку громади важливим є узгодження політики та налагодження взаємозв'язку органів місцевого самоврядування з місцевими органами виконавчої влади та адміністраціями закладів освіти та культури. [66, с.151].

Вважаємо саме органи місцевого самоврядування основним суб'єктом, який має бути наділений відповідними повноваженнями у культурній сфері та взаємодіє у процесі реалізації культурних прав на місцевому рівні з іншими органами публічної влади та представниками громадянського суспільства.

Важливим у процесі дослідження змісту повноважень органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення культурних прав людини є врахування особливостей їх реалізації.

Як зазначають ряд авторів, зокрема В.Б.Ковальчук, І.М. Жаровська, І.О.Панчук та ін., на сьогодні ні на міжнародному рівні, ні на регіональному рівні захисту прав людини чітко не зафіксовано, що саме означає позитивний обов'язок держав захищати права людини. Так само і в доктрині немає єдиного погляду щодо цієї концепції. Досить тривалий час права людини розглядались як такі, що породжують так звані негативні зобов'язання держав утримуватися від порушень прав людини. Проте з розвитком міжнародного права дедалі більшого визнання набуває положення про те, що права людини породжують також позитивні зобов'язання держави вживати активних заходів для забезпечення цих прав[250, с.27-28].

Так, ряд авторів визначають, що характерною ознакою культурних прав, яка вирізняє їх серед інших в системі прав людини і громадянина є те, що для існування культурних прав як окремої категорії прав не обов'язковою умовою є існування двох суб'єктів – людини і держави. Культурні права є негативними правами, тобто їх реалізація передбачає обов'язок держави та інших людей утримуватися від тих або інших дій у перешкоджанні їх здійсненню. На державу покладено обов'язок охорони особи від небажаних втручань і обмежень, які можуть порушувати її свободу. Негативні права, в тому числі, культурні права, є основними і абсолютними. Їх реалізації та здійсненню не залежать від наявних засобів та рівня соціально-економічного розвитку держави, не потребують прямого залучення ресурсів держави. Культурні права становлять основу індивідуальної і духовної свободи людини[116, с. 59].

Вважаємо, що реалізація культурних прав людини потребує відповідних умов, засобів та ресурсів, які має забезпечити держава спільно з громадами та їх представницькими органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, тощо.

Поряд з тим, що у доктрині права склалося традиційне розуміння приналежності соціально-економічних прав до групи позитивних прав, у той час як громадянські та політичні права наділені, відповідно, негативними елементами, погоджуємось з необхідністю притримуватися збалансованого підходу, за якого усі права людини, як соціально-економічні, так і громадянські та політичні, накладають на державу набір як позитивних, так і негативних зобов'язань. Отже, права не можуть бути чітко відокремлені один від одного залежно від обов'язку, який вони породжують. Підтвердженням цього припущення слугує аналіз емпіричного матеріалу: запровадження як у міжнародних договорах з прав людини, так і у конституціях самих держав нормативної конструкції в англomовній юридичній літературі «tripartite

system of human rights» «поважати – захищати – здійснювати права людини»[136, с.755]

Тому саме такої нормативної конструкції потребують культурні права та це має бути визначальним при законодавчій регламентації повноважень органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення культурних прав та пошуку шляхів ефективності функціонування інституту місцевого самоврядування в культурній сфері.

Беручи до уваги нормативно - правову, адміністративну, економічну, фінансову та публічну діяльність органів місцевого самоврядування, повноваження органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення культурних прав людини ми визначаємо як сукупність прав та обов'язків органів місцевого самоврядування у сфері духовно-культурних відносин, спрямованих на забезпечення можливостей, потреб та інтересів людини, окремих соціальних груп та суспільства в цілому на рівні територіальної громади шляхом створення правових гарантій для вільного провадження культурної та освітньої діяльності, свободи творчості, доступу до культурних цінностей, культурної спадщини, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору шляхом надання доступних та якісних культурних та освітніх послуг.

При цьому поняття та зміст культурних послуг встановлюється Законом України «Про культуру». В законі встановлено, стандарти доступності та якості культурної послуги. В розумінні нормативно-правового регулювання сфери культури, доступність визначається економічною (фінансовою), територіальною, фізичною, соціальною та інформаційною складовою. Якість культурної послуги визначається сукупністю властивостей, що характеризують процес і результат її надання та обумовлюють здатність задовольнити певні потреби отримувача культурної послуги (Закон України «Про культуру», стаття 4⁻²)[155].

Відповідно до Закону України «Про освіту»[166] якість освітньої діяльності- рівень організації, забезпечення та реалізації освітнього процесу,

що забезпечує здобуття особами якісної освіти та відповідає вимогам, встановленим законодавством та/або договором про надання освітніх послуг.

Забезпечуючи право рівного доступу до освіти, вкрай важливо створити умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, а також забезпечити виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти. Для реалізації права на освіту дітьми з особливими освітніми потребами в Україні з 2017 року запроваджено інклюзивну освіту. Законом передбачено можливість дітям з особливостями навчатись в територіально найближчих школах та дитячих садках, що сприяє соціальній адаптації та повноцінному розвитку[166].

Також важливо з'ясувати характер самих повноважень органів місцевого самоврядування безпосередньо в частині забезпечення реалізації культурних прав особи на рівні територіальної громади.

Вбачається доцільним аргументувати, що повноваження органів місцевого самоврядування у сфері реалізації культурних прав є дискреційними.

Відповідно до англійського словника слово «розсуд» перекладається на сучасну англійську мову як «discretion» (представляти, передавати на чийсь розсуд, на розсуд будь-кого, діяти на власний розсуд). [238]. Дискреційними повноваженнями («discretionary power») називають повноваження, що надають адміністративному органу певну свободу в прийнятті рішень, наділяючи орган правом вибрати з декількох законних рішень таке, що він вважає найприйнятнішим.

Так, Європейською хартією про місцеве самоврядування проголошено: «органи місцевого самоврядування в межах закону мають повне право вільно вирішувати будь яке питання, що не вилучене зі сфери їхньої компетенції й вирішення якого не доручене жодному іншому органу» [58].

Про певну свободу розсуду адміністративного органу при прийнятті ним рішення йдеться також в Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи № R (80) 2, 1980 р. Так, Термін “дискреційні повноваження” означає повноваження, які залишають адміністративному органу певний ступінь свободи щодо прийняття рішення, дозволяючи йому обирати з-поміж кількох юридично допустимих рішень те, яке він вважає більш відповідним. Здійснюючи дискреційні повноваження адміністративний орган влади: 1. не переслідує жодної іншої мети, окрім тієї, для якої було надано повноваження; 2. дотримується об'єктивності та неупередженості, враховуючи лише фактори, що стосуються конкретної справи; 3. дотримується принципу рівності перед законом, уникаючи несправедливої дискримінації; 4. забезпечує належний баланс між будь-якими негативними наслідками, які можуть виникнути внаслідок рішення стосовно прав, свобод або інтересів осіб та метою, яку таке рішення переслідує; 5. приймає своє рішення в розумний строк з урахуванням суті питання, що розглядається; 6. застосовує будь-які загальні адміністративні практики послідовним чином при цьому враховуючи конкретні обставини кожного випадку[198].

Визначення дискреційних повноважень як повноваження осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що надають можливість на власний розсуд визначати повністю або частково зміст чи обсяг рішення, яке приймається органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, або обирати на власний розсуд один із кількох варіантів рішень, передбачених проєктом акта, встановлювати строки, підстави та порядок прийняття рішень, містить також Методологія проведення антикорупційної експертизи Національним агенством з питань запобігання корупції [150].

Як зазначають М.О. Баймуратов, О.О. Боярський дискреційні повноваження органів місцевого самоврядування виникають на стику трьох складових частин: 1) наявності специфічних інтересів територіальної спільноти та її членів, що пов'язані з їхніми індивідуальними, груповими,

колективними, віковими, статевими, професійними, рольовими й іншими екзистенційними потребами та які формуються через складну та багаторівневу соціально - нормативну систему імпресій, інтенцій, життєвих устремлінь, потреб, – а у підсумку - через соціалізацію особистості; 2) об'єктивації й усвідомлення державою та соціумом необхідності наявності в органів місцевого самоврядування відповідних реальних, оптимальних, самодостатніх, ефективних, фінансово та ресурсно забезпечених повноважень; 3) трансформації сфери місцевого самоврядування з переважно сфери самоорганізації населення в більш широку сферу – сферу реалізації конституційних прав, свобод і обов'язків, які завдяки домінантній локальній ознаці їх реалізації й отримання соціального ефекту перетворюються на муніципальні права особи, людини, члена територіального колективу [8, с.33 - 34].

Разом з тим, не дивлячись на можливість обирати варіанти реалізації повноважень, важливим є дотримання норм чинного законодавства. Конституція України, а саме ч.2 ст.19 встановлює обов'язок для органів державної влади та місцевого самоврядування «діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України». Таким чином, Конституція обмежує органи нормотворчості у вільному виборі їх дій, а дискреція не є довільною, вона повинна реалізовуватись в межах, встановлених законодавством.

Верховний Суд при розгляді адміністративних справ сформував позицію, в якій зазначає, що дискреція це не обов'язок, а повноваження адміністративного органу, оскільки юридична концепція дискреції передбачає можливість вибору між альтернативними способами дій та/або бездіяльністю. У разі, якщо законодавство передбачає прийняття лише певного конкретного рішення, то це не є реалізацією дискреції (повноважень), а є виконанням обов'язку. Дискреція є необхідною та має місце в нормотворчій діяльності суб'єктів у тих випадках, коли вона слугує юридичною конструкцією, завдяки якій вирішується низка важливих завдань,

при цьому забезпечується справедливий, ефективний та орієнтований на індивідуальні потреби приватної особи підхід до нормотворчої діяльності органів публічної влади.

Зв'язаність дискреції адміністративного органу законом (правом) робить можливим здійснення адміністративними судами перевірки рішень (дій), прийнятих адміністративним органом внаслідок реалізації дискреційних повноважень[135].

У рішеннях Європейського суду з прав людини склалася практика, яка підтверджує, що дискреційні повноваження не повинні використовуватися свавільно, а суд повинен контролювати рішення, прийняті на підставі реалізації дискреційних повноважень, максимально ефективно (див. рішення у справі «Hasan and Chaush v.Bulgaria» № 30985/96)[201].

Таким чином, дискреція - це елемент управлінської діяльності, яку не слід ототожнювати з формалізованими повноваженнями, оскільки її основною характеристикою є відсутність чіткого нормативного регулювання дій суб'єкта нормотворчості. Така позиція кореспондує судам при розгляді адміністративних справ. Поняття дискреційних повноважень розглядається як вибір поведінки, в межах дозволених законом. Державний орган чи орган місцевого самоврядування самостійно на власний розсуд приймає рішення та вирішує конкретне питання саме тим способом, який вважає найефективнішим. При цьому повноваження державних органів чи органів місцевого самоврядування не можна вважати дискреційними у випадках, коли норми, закріплені на законодавчому рівні чітко передбачають як та яким способом має бути прийняте рішення, при цьому варіант поведінки лише один і він є правомірним, а зміст прийнятого рішення має відповідати нормам матеріального та процесуального права. У випадку порушень норм матеріального права чи перевищенні повноважень органами державної влади чи місцевого самоврядування, заінтересована сторона має підстави для звернення до суду. Вважаємо доречним застосування процедури судового захисту порушених прав, в результаті якого суд має можливість визнати дію

чи бездіяльність органу публічної влади не законною та зобов'язати до вчинення дій.

Тобто, дискреційне повноваження може полягати у виборі діяти, чи не діяти, а якщо діяти, то у виборі варіанту рішення чи дії серед варіантів, що прямо або опосередковано закріплені у законі. Важливою ознакою такого вибору є те, що він здійснюється без необхідності узгодження варіанту вибору будь-ким.

Адміністративний суд, при розгляді справи щодо визнання дій чи бездіяльності органів влади незаконними здійснює перевірку рішення, аналізує дію чи бездіяльність органу публічної влади на відповідність, закріпленим частиною другою статті 2 КАС України критеріям. При цьому судовий орган не має повноважень робити висновки щодо доцільності прийняття рішення чи втручатися у дискрецію (вільний розсуд) суб'єкта владних повноважень. Оскільки завданням адміністративного судочинства є гарантування дотримання вимог законодавства у процесі діяльності органів публічної влади, питання ефективності державного управління і публічного врядування не можуть бути предметом розгляду у суді.

Цікавою та показовою є позиція Європейського суду з прав людини (рішення по справі «Олссон проти Швеції» від 24.03.1988), в якій Суд зазначає, що запорукою вірного застосування дискреційних повноважень є високий рівень правової культури державних службовців[203].

Закон має бути доступним для особи, щоб вона могла передбачити наслідки його застосування до неї, та щоб закон не суперечив принципу верховенства права. В національному праві має існувати засіб правового захисту від свавільного втручання з боку державних органів у права, гарантовані Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Небезпека свавілля є особливо очевидною, коли виконавча влада здійснює свої функції закрито (рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Гавенда проти Польщі» від 14.03.2002)[202].

Варто погодитись з пропозиціями Л.В. Крупної та О.В. Артеменко щодо закріплення чіткого визначення, принципів та ознак адміністративної дискреції в профільному спеціалізованому законі для органів місцевого самоврядування. Під час розроблення такого спеціалізованого нормативно-правового акта необхідно виходити з розуміння чіткого визначення меж застосування та реалізації дискреційних повноважень. [93, с.306]. Норми, закріплені в статтях профільного закону мають слугувати як гарантії діяльності органів влади та права на вільне вирішення будь - якого питання, не вилученого зі сфери їхньої компетенції в межах чинного законодавства.

Саме запроваджена формула, конструкція, модель має застосовуватись й при регламентації повноважень органів місцевого самоврядування, спрямованих на забезпечення культурних прав людини на рівні громади, усім масивом різноманітних законодавчих актів, які в тій чи іншій мірі деталізують компетенційні повноваження органів місцевого самоврядування у сфері культури.

Дискреційні повноваження органів місцевого самоврядування у сфері культури здійснюються зокрема в питаннях охорони культурної спадщини на відповідних територіях в рамках делегованих повноважень. В контексті проведеної в Україні процедури дерадянзації та звільнення від російських наративів, органи місцевого самоврядування приймають рішення щодо подальшої долі архітектурних пам'яток, монументів та пам'яток культури.

Стаття 16 Закону України «Про культуру» передбачає, що органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування забезпечують збереження культурних цінностей на території України, охорону культурної спадщини та захист історичного середовища. Проте відсутність чіткого припису про спосіб здійснення збереження культурної спадщини свідчить про певну «свободу дій» органу місцевого самоврядування. Тобто, орган місцевого самоврядування, на власний розсуд, з урахуванням всіх особливостей сфери культури конкретної громади приймає рішення, спрямоване на збереження культурної спадщини.

Дискреційні повноваження органів місцевого самоврядування утверджують гарантований Європейською Хартією та Конституцією принцип самостійності у вирішенні питань місцевого значення. Проте, з метою недопущення зловживань з боку місцевого самоврядування у питаннях здійснення дискреції в державі має працювати механізм судового контролю.

В процесі дослідження дискреційних повноважень, їх поняття, змісту та форми судового контролю необхідно приділити увагу останньому – способу перевірки законності дій органів публічної влади при здійсненні дискреційних повноважень. Судова практика та доктринальна наука виділяє два підходи до застосування судового контролю за дотриманням дискреції органами публічної влади, критерієм розмежування яких є обсяг судового контролю за повноваженнями органів державної влади та місцевого самоврядування [225, с.7].

Перший підхід до застосування судового контролю за дискрецією об'єднує правові систем, в яких наявний повний судовий контроль. Сюди належать держави німецької правової традиції, в яких судовий перегляд також пов'язаний з відмежуванням дискреції від застосування невизначених юридичних понять.

Другий підхід притаманний державам, де застосовується широка адміністративна гнучкість як на рівні фактів, так і на рівні юридичних наслідків. Утверджується стандарт, що суддя не замінює і не повинен замінювати адміністративний орган. Це підхід передусім спрямований на об'єктивний судовий перегляд і тому застосовується в системах, які зосереджуються на об'єктивному юридичному аналізі. Франція могла б вважатися однією з таких країн. У Франції суди зазвичай перевіряють переважно відповідність адміністративного рішення формальним критеріям, зокрема відповідність вимогам законодавства. Винятки мають місце лише у випадку серйозних порушень основоположних прав і ретельність контролю змінюється відповідно до різних категорій скарг/позовів. Однак з розвитку

судової практики, як правило, очевидно, що завдання адміністративного судочинства охоплює не лише гарантування об'єктивної законності адміністративних дій, а й включає правовий захист на індивідуальному (суб'єктивному) рівні[225, с.7].

В процесі запровадження адміністративного судочинства в Україні значною мірою був використаний досвід Німеччини.

У діяльності судів Німеччини перевіряються такі обставини, які виникають при виконанні публічною адміністрацією владних управлінських функцій: 1) перевищення меж вільного розсуду; 2) незастосування вільного розсуду, коли це було потрібно за законом; 3) помилкове застосування розсуду (коли адміністративний орган не керується цілями наданого повноваження чи виходить у процесі прийняття рішення з обставин, що не стосуються справи); 4) порушення основних прав і загальних конституційних принципів при прийнятті акту, зокрема у межах розсуду (насамперед, принципу пропорційності)[34].

Необхідно зазначити, що в Україні суди мають право перевіряти лише правомірність дій державної влади, а доцільність прийняття рішень не є предметом судового розгляду.

Чітких меж втручання суду у розсуд суб'єкта владних повноважень нормативні акти, в тому числі Кодекс адміністративного судочинства України, не установлюють, і ці межі визначаються судом самостійно. Адміністративний суд, перевіряючи рішення, дію чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень на відповідність, закріпленим частиною 2 статті 2 КАС України критеріям, не втручається у дискрецію (вільний розсуд) суб'єкта владних повноважень, не ставить своїм завданням підміняти компетентні національні органи [71].

Таким чином, судовий контроль за реалізацією дискреції адміністративних органів, в тому числі й органів місцевого самоврядування зводиться до перевірки правомірності дій органів публічної влади, а не доцільності їх рішень. В свою чергу це повністю відповідає сучасному

баченню ролі інституту місцевого самоврядування та впровадженню принципу субсидіарності на місцевому рівні та свідчить про наближення до європейських стандартів доброго врядування безпосередньо в частині забезпечення культурних прав людини на рівні громади.

2.2. Критерії розмежування повноважень органів місцевого самоврядування та органів державної влади в сфері культури в контексті реформи децентралізації

Про важливість залучення міст (територіальних громад) у процес зміцнення, просування та адаптації на місцях демократії йшлося у Глобальній декларації мерів за демократію, яка була прийнята Світовим парламентом мерів за ініціативи фонду Маршала [241] та підписана головою Асоціації міст України. Представники мерів міст, що брали участь у Саміті, зазначали, що дуже символічним є підтримка декларації українськими мерами саме під час боротьби за демократію всього світу.

В контексті активної участі громадськості в житті громади, вважаємо за необхідне внести відповідні зміни до базового Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» в частині більш детальної регламентації форм участі громади в місцевому самоврядуванні, зокрема форм громадського контролю за діяльністю представницького органу місцевого самоврядування, можливостей використання різноманітних комунікаційних технологій при вирішенні питань, пов'язаних з реалізацією культурних прав особи, певної національної меншини чи представників корінних народів на рівні громади[55, с.17].

Варто акцентувати увагу на нормах базового Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»[158], а саме зауважити, що статтею 27 Закону регламентовано повноваження у сфері соціально-економічного і культурного розвитку, планування та обліку та визначено, що до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належить підготовка

програм соціально-економічного та культурного розвитку сіл, селищ, міст, цільових програм з інших питань самоврядування, подання їх на затвердження ради, організація їх виконання; подання раді звітів про хід і результати виконання цих програм. При цьому зазначене повноваження віднесено до переліку власних (самоврядних) повноважень.

Статтею 32 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» визначено повноваження виконавчих органів сільських, селищних, міських рад у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, молодіжної політики, фізкультури і спорту, утвердження української національної та громадянської ідентичності. [158]

При цьому повноваження поділяються на власні та делеговані.

Так, до власних повноважень законом віднесено передусім управління закладами освіти та культури, які належать територіальним громадам, їх матеріальне та фінансове забезпечення; забезпечення реалізації права на освіту та створення сприятливих умов для всебічного розвитку молоді, зокрема шляхом створення та підтримки розгалуженої системи закладів позашкільної освіти та культури; створення вільного простору для творчості та втілення креативних ідей. Окремо, законом передбачено, що власними повноваженнями органів місцевого самоврядування у сфері освіти є фінансування заходів, спрямованих на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, шляхом забезпечення безоплатного підвезення учнів та педагогічних працівників до закладу освіти.

До делегованих повноважень віднесено, зокрема, забезпечення в межах наданих повноважень доступності і безоплатності освіти, можливості отримання освіти державною мовою; забезпечення відповідно до закону розвитку всіх видів освіти, розвитку і вдосконалення мережі освітніх закладів усіх форм власності, фізичної культури і спорту, організація роботи щодо удосконалення кваліфікації кадрів; організація обліку дітей дошкільного та шкільного віку; забезпечення визначених законодавством категорій дітей безоплатними підручниками, створення умов для самоосвіти та інше. Варто

звернути увагу, що закон до делегованих повноважень органів місцевого самоврядування у сфері освіти відносить забезпечення права на використання мов національних меншин та корінних народів, які становлять значний відсоток місцевого населення та інше.

Проведений аналіз статей Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» свідчить про наявний дисбаланс у регламентації повноважень органів місцевого самоврядування та вкотре при внесенні змін та доповнень до статей, які регламентують повноваження органів місцевого самоврядування, повторилася звична ситуація, за якої делегованих повноважень більше ніж власних.

Вважаємо, що за наявності великого спектру делегованих повноважень, держава повинна забезпечити відповідне фінансування. Тому варто переглянути бюджетну політику держави, аби забезпечити виконання делегованих повноважень органами місцевого самоврядування на належному рівні.

Розуміємо, що в період війни, державний бюджет орієнтований на зміцнення обороноздатності України, проте в контексті воєнного стану значно зменшилась дохідна частина бюджету органів місцевого самоврядування, що зокрема пов'язано з політикою держави щодо запровадження пільг та списання наявних боргів по певних видат податків.

Оскільки, передбачені Законом делеговані повноваження повною мірою реалізуються на місцевому рівні, а головним суб'єктом в процесі їх реалізації є місцевий орган публічної влади, вважаємо за необхідне розширити власні повноваження за рахунок делегованих, оскільки саме органи місцевого самоврядування здатні забезпечити їх реалізацію на рівні громади. Це повністю відповідатиме принципам доброго демократичного врядування, зокрема ефективності та результативності для забезпечення досягнення цілей при найбільш оптимальному використанні ресурсів; відкритості і прозорості, для забезпечення публічного доступу до інформації та сприяння розумінню того, як реалізується муніципальна

діяльність у культурній сфері; підзвітності перед територіальною громадою за результатами реалізації власних повноважень.

В процесі впровадження конституційної реформи в частині децентралізації зазнала змін вторинна ланка місцевого самоврядування.

Варто звернути увагу на повноваження районних та обласних рад, які делегуються місцевим державним адміністраціям, зокрема мова йде про такі повноваження як підготовка проектів програм розвитку районів та областей, в тому числі і національно-культурного розвитку національних меншин; забезпечення виконання рішень відповідної ради; моніторинг та напрацювання пропозицій для вдосконалення регіональної молодіжної політики. До повноважень органів регіонального самоврядування, статтею 44 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» віднесено також реалізацію державної політики у сфері охорони культурної спадщини, контролю за дотриманням законодавства при реставрації та використанні районних та обласних пам'яток історії та культури, архітектури і містобудування та інше [158].

Разом з тим, Закон України «Про місцеві державні адміністрації» регламентує статтею 22 повноваження в галузі науки, освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту, материнства і дитинства, сім'ї та молоді та не згадує про ряд повноважень, якими наділені місцеві державні адміністрації з боку регіональних органів місцевого самоврядування.

В свою чергу це породжує проблему дублювання повноважень в сфері культури та освіти. Окрім того, ще в Європейській Хартії місцевого самоврядування йшлося про необхідність створення в структурі органів місцевого самоврядування власних виконавчих органів. Про розмежування повноважень у системі органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади на різних рівнях адміністративно-територіального устрою за принципом субсидіарності, а також розмежування повноважень між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування на засадах децентралізації влади, зазначалося й в Концепції реформування місцевого

самоврядування та територіальної організації влади в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України ще 1 квітня 2014 р.[176]

Відповідно до Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, передбачалось створення виконавчих органів обласних та районних рад, зміна статусу місцевих держадміністрацій з органів загальної компетенції на контрольно-наглядові органи у системі виконавчої влади з функцією координації діяльності територіальних органів центральних органів виконавчої влади на відповідній території. Ключовим для діяльності органів місцевого самоврядування було впровадження чіткого розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування базового та регіонального рівня, місцевими держадміністраціями та територіальними органами центральних органів виконавчої влади.

При цьому основними критеріями розмежування повноважень органів місцевого самоврядування та державних органів виконавчої влади мають слугувати принципи доброго врядування.

Переконані, що одним з напрямів реформи децентралізації є чітке розмежування повноважень органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій.

Така необхідність зумовлена: по-перше, змінами в частині адміністративного – територіального устрою. Так, 17 липня 2020 року Верховна Рада України прийняла Постанову №807-IX «Про утворення та ліквідацію районів» [181], чим реорганізувала адміністративно-територіальний устрій субрегіонального рівня та утворила 136 укрупнених районів, які стали основою для організації і діяльності органів місцевого самоврядування та державної влади на місцях.

По-друге, внесенням змін до Конституції України (щодо правосуддя) та позбавлення органів системи прокуратури в Україні функцій (повноважень) щодо здійснення загального нагляду за дотриманням законності. Прокуратура позбавлена повноважень звертатись до суду у разі виявлення

невідповідності актів органів і посадових осіб місцевого самоврядування нормам Конституції України та законам України.

Саме з метою створення правових основ для діяльності реорганізованих районних державних адміністрацій та обласних державних адміністрацій відповідно до сучасних суспільно-політичних та фінансово-економічних реалій, а також відновлення функціонування системи із забезпечення законності в діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування в Україні, встановленої частиною 2 статті 144 Основного Закону України був розроблений Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» та деяких інших законодавчих актів України щодо реформування територіальної організації виконавчої влади в Україні[185].

Так, діяльність місцевих державних адміністрацій має базуватись на принципах: верховенства права, законності, прозорості, єдності державної політики, безперервності і наступності, субсидіарності, децентралізації та деконцентрації, підконтрольності, ефективності, а також сталого розвитку; повноваження і завдання місцевих державних адміністрацій чітко розподілені у межах трьох ключових напрямів: координація територіальних органів (підрозділів) центральних органів виконавчої влади; забезпечення законності в діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування; виконання окремих повноважень органів місцевого самоврядування (до внесення відповідних змін в Конституцію України).

Створення багаторівневої системи із забезпечення законності в діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування, яка передбачає, що: акти сільських, селищних, міських рад територіальних громад, а також сільських, селищних, міських голів є предметом аналізу щодо їх відповідності Конституції України та законам України районними державними адміністраціями (орган із забезпечення законності районного рівня); акти районних рад є предметом аналізу щодо їх відповідності Конституції України та законам України обласними державними

адміністраціями (орган із забезпечення законності регіонального рівня); акти обласних рад є предметом аналізу щодо їх відповідності Конституції України та законам України центральним органом виконавчої влади, який забезпечує законність актів органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб (орган із забезпечення законності центрального рівня)[55, с.19].

За наявності відповідних підстав, орган із забезпечення законності може звернутись до органу та/або посадової особи місцевого самоврядування з вимогою про усунення порушення Конституції та законів України, а за відсутності належної реакції органу або посадової особи місцевого самоврядування, звернутись до суду про визнання відповідного акту незаконним та його скасування повністю або у частині.

Вважаємо, що реформа децентралізації, не зважаючи на воєнний стан продовжиться та відбудеться трансформація місцевих державних адміністрацій в органи префектурного типу; відбудеться оновлення усього масиву муніципального законодавства як необхідної складової механізму відновлення інфраструктури та забезпечення належної реалізації прав та свобод людини на рівні громади[53, с.76].

Як зазначається у Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки, затвердженій Указом Президента України 27 вересня 2021 року «Діяльність держави у зазначеній сфері має ґрунтуватися на підході "жодних рішень для громадянського суспільства без громадянського суспільства" та співпраці органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства на всіх етапах: проведення аналізу стану реалізації державної політики у відповідній сфері та визначення тенденцій, виокремлення проблем, вироблення варіантів їх розв'язання, розроблення проектів рішень, їх імплементації та моніторингу реалізації, оцінювання результативності»[112].

Ключовим принципами, на яких базується зазначена Стратегія є самоврядність громадянського суспільства, рівність можливостей, участь та

інклюзивність. Відтак, органи державної влади та органи місцевого самоврядування поважають право громадян на самоорганізацію, створюють рівні можливості для реалізації прав людини та громадянина, а також залучають громадськість до процесу прийняття рішень, при цьому здійснюючи свою діяльність відкрито та прозоро. Особлива роль відводиться сприянню інститутам громадянського суспільства, реалізації їх прав та налагодженні комунікації та партнерства з органами державної влади та місцевого самоврядування [112].

Аналогічно саме на таких принципах має базуватись муніципальна діяльність по забезпеченню культурних прав мешканців громад.

Основними критеріями розмежування повноважень органів місцевого самоврядування та державних органів виконавчої влади в сфері забезпечення культурних прав мають бути:

- безпосередня участь мешканців у забезпеченні реальних можливостей щодо реалізації культурних прав на рівні громади (бути почутими органами місцевого самоврядування через форми місцевої демократії, зокрема: громадські слухання, місцеві ініціативи, збори громадян за місцем проживання, консультації з громадськістю, петиції, референдуми, громадський бюджет та ін.);
- наявність швидкого реагування на культурні потреби громади, зворотнього зв'язку з боку органів місцевого самоврядування (реальна можливість постійно та своєчасно аналізувати вплив рішень органів місцевого самоврядування на ситуацію, сприйняття рішень жителями громад, внесення необхідних коректив);
- ефективність та результативність, що зумовлені можливістю визначення пріоритетності цілей та потреб, виходячи з оптимального використання наявних ресурсів;
- відкритість та прозорість в діяльності органів місцевого самоврядування, що забезпечується можливістю кожного члена територіальної громади брати участь в обговоренні місцевих програм

культурного розвитку, знайомитись з проектами відповідних актів локальної нормотворчості, тощо;

- забезпечення справедливості та неупередженості в роботі органу місцевого самоврядування, шляхом прийняття рішень в інтересах не окремо взятого мешканця, а громади вцілому;
- інноваційність та відкритість до змін, що яскраво демонструється в ході стратегічного планування розвитку територій та раціонального управління наявними у громади ресурсами (підготовка багаторічних бюджетних планів з консультаціями з жителями громади);
- забезпечення прав людини, культурного різноманіття та соціальної згуртованості (вкрай важливо в умовах воєнного та повоєнного періодів відновлення України);
- відповідальність за результати муніципальної діяльності в частині надання громаді культурних послуг, тощо.

Вважаємо, що при врахуванні цих критеріїв в діяльності органів місцевого самоврядування ефективність забезпечення культурних прав на рівні громади може мати найвищі показники.

Успішність реформи децентралізації підтверджується дієвістю створених в апаратах місцевих рад служб та відділів.

Відділи освіти, культури, молоді та спорту в структурі апарату сільської, селищної, міської ради здійснюють управління закладами освіти та культури територіальної громади. Важливо відзначити ефективність їх роботи в контексті територіальної наближеності та доступності до дитячих садочків, шкіл, закладів профтехосвіти, центрів надання культурних послуг та будинків культури територіальної громади.

Вважаємо, що розширення кола повноважень органів місцевого самоврядування у сфері управління культурою за рахунок повноважень місцевих держадміністрацій сприяло запровадженню ефективного механізму реалізації культурних прав на рівні громад.

Так, посадові особи відділів освіти та культури мають можливість контактувати з представниками педагогічних колективів, батьківськими комітетами, учнівським активом для прийняття зважених, ефективних та своєчасних управлінських рішень.

Враховуючи територіальну наближеність до органів управління освітою та культурою значно покращився діалог адміністрації закладів освіти та культури з місцевими посадовцями. Профільні структурні підрозділи місцевих рад у сфері культури можуть виступати головними розпорядниками бюджетних коштів, здійснюють управління закладами освіти та культури, надають методичні рекомендації та забезпечують освітній процес.

Отож, адміністративно-територіальна реформа та реформа децентралізація змінила підхід до процесу управління освітою та культурою. Централізована модель, яка існувала в Україні з часу проголошення незалежності, коли основним суб'єктом були відділи освіти та культури при районних державних адміністраціях, змінилася на демократичну модель сервісної служби, коли органи управління виступають партнерами для закладів та установ сфери культури.

Повномасштабне вторгнення РФ на територію України у 2022 році значно вплинуло на організацію публічної влади в Україні, зокрема і органів місцевого самоврядування.

Конституційна реформа реалізовується попри війну в Україні, а інститут місцевого самоврядування ще більше утверджується як елемент розвиненого громадянського суспільства. Органи публічної влади на місцях в період війни виконують не лише функції передбачені Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», а й забезпечують заходи національної безпеки, реалізують регіональну політику у питаннях захисту прав внутрішньо переміщених осіб, сприяють здійсненню волонтерської діяльності.

Матеріально-фінансова основа громад використовується для тимчасового розміщення внутрішньо переміщених осіб та слугує

гуманітарним хабом. Рівень довіри до органів місцевого самоврядування в період війни значно зріс, що пояснюється соціальною наближеністю місцевих посадовців до жителів громади та тісним зв'язком комунікації. Тому можемо констатувати позитивність реформи децентралізації в аспекті зміцнення спроможності територіальних громад, що в період війни сприяло консолідації зусиль ефективно протидіяти викликам, спричинених військовою агресією з боку Російської Федерації.

Як зазначає директорка Директорату людської гідності, рівності та врядування Ради Європи К. Лучіані « за соціальним дослідженням у 2022 році реформа децентралізації набула ще більшої популярності серед населення. Так, зараз її підтримують вже 76,5% жителів України, що на 13% більше, ніж позаминулого року»[40].

Вкрай актуальним є забезпечення прав та свобод тієї категорії громадян, які в силу збройної агресії були змушені залишити місце постійного проживання, шукати прихистку в інших територіальних громадах та отримали статус внутрішньо переміщених осіб. Окремого спеціального правового регулювання потребує напрацювання механізму захисту прав громадян України, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, оскільки міжнародні стандарти захисту на сьогоднішній день не гарантують належного захисту цивільного населення. Відбудова деокупованих територій, покращення стану пошкодженої та зруйнованої інфраструктури, налагодження взаємодопомоги між військовими адміністраціями та органами місцевого самоврядування, захист військовослужбовців, реалізація прав ветеранів війни, зміцнення національної безпеки та формування стратегії протистояння – все це питання порядку денного органів всіх гілок державної влади та місцевого самоврядування.

Як зазначає С.І. Іщук, в таких ситуаціях як нинішня, особливо чітко можна спостерігати особливий потенціал громадянського суспільства, який реалізований через волонтерський рух, різні форми самоорганізації у сфері оборони держави, а також й інших сферах (авт) [68, с.68; 67].

Особливо актуальним вбачається самоорганізація населення в добровольче формування територіальної громади (далі ДФТГ). Оскільки лівова частка населення України не була готова до війни, ДФТГ стало подекуди єдиним засобом національного спротиву. Метою створення ДФТГ було забезпечення своєчасного та ефективного реагування для забезпечення оборони території, стримування ворога та захисту населення від агресії до моменту розгортання угруповання військ Збройних Сил України.

Організація населення та забезпечення потреб ДФТГ в перші дні війни стало обов'язком органів місцевого самоврядування, а місцеві заклади культурної сфери стали осередками розміщення командних пунктів добровольчого формування та пунктами збору. В місцевих будинках культури подекуди розміщувався склад засобів стримування агресора, а заклади освіти забезпечували харчування доволуцьців.

Переконані, що невід'ємною та обов'язковою складовою розвитку громадянського суспільства, особливо в умовах повоєнного відновлення України є самоорганізація населення. Використання форм самоорганізації населення сприятиме колективному вирішенню спільних проблем в межах територіальної громади, налагодженню активної комунікації з представниками органів публічної влади. Рушійною складовою органу саморганізації населення є активні громадяни, які мають високий рівень правової культури та правової свідомості.

Погоджуємось з І.О.Панчук, яка визначає самоорганізацію населення як основу громадянського суспільства та одну з його правових цінностей, базуючись передусім на засадах демократії, самоврядування, взаємодії та взаємопідтримки[117, с.6].

В контексті війни, публічна влада зазнала реформування, оскільки у відповідь на нові виклики необхідно було зреагувати та закріпити це на законодавчому рівні. Відтак з воєнним станом пов'язано розширення кола повноважень сільських, селищних та міських голів, чітка законодавча регламентація діяльності військових адміністрацій та налагодження їх

співпраці з органами місцевого самоврядування, розширення кола повноважень виконавчих комітетів та унормовано питання функціонування закладів культури на період війни.

Доцільним вважаємо зауважити, що внаслідок активних бойових дій на території України зазнала серйозних пошкоджень культурна інфраструктура громад. З метою моніторингу стану культурної інфраструктури України, було створено Робочу групу з аудиту збитків Національної ради з відновлення України від наслідків війни. Так, активні бойові дії на території України спричинили руйнування понад 2 тисяч освітніх закладів. Згідно Звіту про прямі збитки інфраструктури, нерямі втрати економіки від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України, прямі задокументовані збитки від руйнувань закладів освіти складають \$3,5 млрд. Загалом внаслідок бойових дій зруйновано вже щонайменше 196 та пошкоджено 1865 об'єктів освітньої інфраструктури. Найбільш постраждала освітня інфраструктура: дошкільні заклади, школи та заклади передвищої освіти. Агресор навмисне завдає нищівної шкоди освітній галузі, що вконтре підтверджує важливість сфери освіти в процесах ствердження національної ідентичності та патріотичного духу виховання підростаючого покоління українців. [64].

Бойові дії на Сході України з 2014 року та повномасштабне вторгнення Російської Федерації з 2022 року спричинили масові руйнування освітніх закладів на Сході України: Донецькій, Луганській, Харківській областях, а також Київщині та Житомирщині. Загалом зафіксовано пошкодження у 18 областях. [64]

В багатьох регіонах війна вплинула на освітній процес. Як вимушений захід в закладах освіти за погодження з засновником (місцевою радою) було запроваджено дистанційну форму навчання, зокрема асинхронне навчання. Так, організація освітнього процесу стала прерогативою органів місцевого самоврядування, зокрема відділів освіти та культури, що функціонують як структурні підрозділи апарату ради.

Фінансування культурної сфери в умовах війни теж зазнало змін, оскільки державна підтримка значно скоротилась, з огляду на першочерговість фінансового забезпечення сил національного спротиву та зміцнення обороноздатності України. Відтак, місцеві бюджети взяли на себе виклик забезпечити утримання закладів культурної сфери, в тому числі виплату заробітної плати педагогічним працівникам та обслуговуючому персоналу.

Вагому фінансову підтримку для України, яка з перших днів війни демонструвала незламність та віру у перемогу, надала Рада Європи. Так, Комітет міністрів Ради Європи ухвалив План дій для України «Стійкість, відновлення та відбудова» на період 2023-2026 років [244], який передбачає методичну та фінансово допомогу для органів публічної влади в процесі відбудови інфраструктури та сприяння розвитку української економіки.

Враховуючи вище викладене, вважаємо, що перегляд повноважень органів місцевого самоврядування є пріоритетним завданням законодавчого органу, оскільки місцеве самоврядування є необхідним елементом громадянського суспільства та повинен мати широкий спектр власних повноважень в усіх сферах місцевого життя.

2.3. Особливості реалізації окремих видів культурних прав людини на рівні громади

На сьогодні існує необхідність пошуку шляхів оптимального забезпечення конституційних прав та свобод людини в умовах війни. Так, згідно Указу Президента України від 24 лютого 2022 №64/2022 [138] можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України.

Введені обмеження на реалізацію гарантованих конституційних прав спрямовані на захист життя і здоров'я людини, сприяння зміцненню

обороздатності України та консолідацію зусиль українського суспільства у боротьбі з зовнішнім ворогом.

Серед конституційних прав, реалізація яких може обмежуватись з ціллю захисту національних інтересів та забезпечення безпеки громадян є право, гарантоване статтею 53 Конституції України – право на освіту.

Вважаємо, що забезпечення реалізації права на освіту є ключовим напрямком діяльності держави та місцевого самоврядування, оскільки освічена нація є запорукою розвитку суспільства та держави. Тому, навіть в умовах війни органам публічної влади на місцях необхідно шукати шляхи забезпечення безперервності навчального процесу.

Основним суб'єктом у процесі реалізації права на освіту на рівні територіальної громади є структурні підрозділи місцевої ради з питань освіти та культури. Зокрема, відділи освіти та культури повноважні на управління освітньою інфраструктурою та забезпечують освітній процес на рівні громади, вносять пропозиції сільському, селищному, міському голові щодо доцільності впровадження дистанційної форми навчання у зв'язку з неможливістю забезпечити безпеку здобувачів освіти під час освітнього процесу. В умовах війни, викликом для органів місцевого самоврядування та їх структурних підрозділів стало облаштування укриттів та налагодження очної форми навчання, оскільки така форма навчання є пріоритетною; логістика довозення учнів та вчителів до закладів освіти за відсутності шкільних автобусів, які згідно розпоряджень військових адміністрацій були задіяні для зміцнення обороноздатності держави; гарантування безпеки здобувачів освіти під час повітряних тривог.

Повноваження органів місцевого самоврядування, спрямовані на реалізацію культурного права особи на освіту, регламентуються чинним законодавством, зокрема: Законами України «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту», «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про вищу освіту».

При забезпеченні права на дошкільну освіту важливим є забезпечення принципу територіальної доступності та визначення території обслуговування закладу дошкільної освіти. Так, Законом України «Про дошкільну освіту» «територіальну доступність», визначено як сукупність умов, що сприяють забезпеченню права дитини на здобуття дошкільної освіти за рахунок коштів відповідного місцевого бюджету у найбільш доступному і наближеному до її місця проживання закладі дошкільної освіти. «Територія обслуговування» розуміється як адміністративно-територіальна одиниця (або її частина чи окремі будинки), визначена і закріплена відповідним органом місцевого самоврядування (уповноваженим ним органом) за комунальним закладом дошкільної освіти для забезпечення територіальної доступності). [146]

Обов'язок забезпечення дошкільної освіти покладено на органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, які реалізують державну політику у сфері освіти та забезпечують територіальну доступність дошкільної освіти шляхом врахування демографічної ситуації, стану мережі та спроможності навчальних закладів, перспектив забудови території та аналізу облікових статистичних даних щодо народження дітей. Держава гарантує забезпечення рівних умов для розвитку закладів дошкільної освіти усіх форм власності та створення умов для розвитку інших суб'єктів освітньої діяльності у сфері дошкільної освіти.

Закон визначає ключовим необхідність забезпечення органами влади максимальної наближеності закладу дошкільної освіти до місця проживання дитини. Варто наголосити, що вказані норми Закону України «Про дошкільну освіту» [146] кореспондують нормам міжнародного права та приписам законодавства України, що спрямовані на захист прав дитини та охорону дитинства. При цьому держава сприяє запровадженню різних форм здобуття дошкільної освіти з урахуванням потреб дітей та вибору батьків, створенню мобільних дитячих садків, на територіях, на яких не забезпечено безоплатне здобуття дошкільної освіти.

Засновником закладів дошкільної освіти комунальної форми власності є відповідна місцева рада. Варто наголосити на особливостях процесу реорганізації закладів дошкільної освіти, адже попри процедуру припинення юридичної особи, засновник повинен вжити заходів, передбачених статтею 22 Закону України «Про дошкільну освіту» [146]. Процедура ліквідації чи реорганізації закладу дошкільної освіти державної або комунальної форми власності передбачає обов'язок засновника забезпечити можливість здобуття безоплатної дошкільної освіти в закладі з відповідним типом організації освітньої діяльності та з врахуванням особливих освітніх потреб.

Ліквідація комунального закладу дошкільної освіти чи припинення освітньої діяльності для певної вікової категорії вихованців у сільській місцевості допускається лише після громадського обговорення проекту відповідного рішення засновника, який оприлюднюється не менше ніж за один рік до прийняття відповідного рішення.

Вважаємо що визначення річного терміну є цілком виправданим, оскільки органу місцевого самоврядування необхідно здійснити ряд організаційних заходів, зокрема влаштування дітей в інший дошкільний заклад та вирішення питання довозу дітей до такого закладу, фінансування, тощо.

При цьому Закон також враховує права корінних народів та національних меншин, зокрема дітям, які належать до корінних народів або національних меншин (спільнот) України, мови яких є офіційними мовами Європейського Союзу, гарантується і забезпечується право на здобуття дошкільної освіти мовою відповідного корінного народу або відповідної національної меншини (спільноти) України поряд із державною мовою в державних і комунальних закладах дошкільної освіти.

Право на здобуття дітьми дошкільної освіти мовою корінного народу або національної меншини (спільноти) України реалізується шляхом створення за заявами їхніх батьків окремих груп з провадженням освітнього

процесу відповідною мовою поряд із державною мовою і не поширюється на групи з провадженням освітнього процесу державною мовою.

Аналогічну за змістом норму містить й Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», що гарантує особам, які належать до корінних народів, національних меншин України, право на вивчення мови відповідних корінного народу чи національної меншини України в комунальних закладах загальної середньої освіти або через національні культурні товариства[148].

Вважаємо такий підхід з боку держави позитивним кроком у євроінтеграційному процесі, оскільки норми законодавства, що забезпечують провадження дошкільної освіти мовою національної меншини кореспондують європейським стандартам та гарантують реалізацію прав національних меншин та корінних народів.

Додатковою гарантією з боку держави у сфері охорони дитинства є необхідність врахування пішої доступності закладів дошкільної освіти при плануванні та забудові територій; реалізація місцевих програм адаптації приміщень закладів дошкільної освіти, що провадять освітню діяльність, до вимог цивільного захисту в умовах воєнного стану, зокрема створення захисних споруд (облаштування найпростіших укриттів) або споруд подвійного призначення.

Передовим вважаємо досвід України у запровадженні послуги «Муніципальна няня». Дана послуга спрямована на допомогу батькам та опікунам у догляді за дитиною до досягнення нею 3-річного віку (або 6-річного віку у встановлених випадках). Такою послугою можуть скористатись батьки або опікуни дитини, яка потребує додаткового догляду. Проте, у 2024 році Уряд України розширив коло суб'єктів, які можуть скористатись даною послугою, включивши внутрішньо переміщених осіб та батьків дитини, які проживають на тих територіях, де в умовах воєнного стану дитячі садочки не працюють. Послуга «мініципальна няня» полягає у компенсації батькам оплати послуг няні, батьки самостійно шукають

муніципальну няню та укладають з нею договір, оплачують її послуги та мають право отримати від держави компенсацію. У 2025 році, компенсація батькам, які скористались даною послугою становить 8000 гривень на місяць. Така політика держави є однозначно соціально орієнтованою та спрямована на допомогу батькам дітей з особливими потребами.

Важливим є функціонування комунальних закладів позашкільної освіти у відповідних громадах. Закон «Про позашкільну освіту» визначає форми комунальних закладів, діяльність яких спрямована на всебічний розвиток особистості, зміцнення фізичного здоров'я та розвиток творчого потенціалу.[169] Заклади позашкільної освіти можуть організовувати роботу молодіжних просторів, при цьому реалізовувати державну політику у сфері культури, залучаючи активну молодь. Позитивним вбачаємо запровадження реформи у сфері культури, перезавантаження діяльності закладів культури у громадах, переорієнтацію їх діяльності на принципах відкритості, доступності, інклюзивності та безбар'єрності. Створені на базі закладів клубного типу центри культурних послуг сприятимуть впровадженню у культурну діяльність інноваційних підходів з використанням цифрових технологій та залученням молоді.

Розвиток позашкільної освіти та розгалудження напрямків розвитку дітей в позаурочний час дозволяє активізувати роботу закладі сфери культури на рівні громади. Розвиток гурткової роботи дозволяє залучити до сфери культури не лише дітей шкільного віку, а й категорії дорослого населення.

Передовим є досвід створення на базі будинків культури осередків мистецтва, де культурні послуги навчання гончарству, живопису, музичного мистецтва отримують жителі громади старшого віку. Особливо актуальним в контексті цифровізації та діджиталізації, вбачаємо запровадження курсів іноземної мови, правової культури та цифрової грамотності. Запропоновані курси варто організувати в закладах освіти та культури, популяризувати їх

серед населення громади та за наявності фінансових ресурсів пропонувати їх отримання на безоплатній основі.

Одним з перспективних напрямів позашкільної освіти є пластовий, скаутський рух. Як свідчить міжнародний досвід, такий вид позашкільної освіти сприяє інтеграції молоді у світовий демократичний простір та формуванню громадянської активності, що є вкрай важливим у підготовці майбутніх лідерів, місцевої еліти, яка здатна не лише приймати рішення, а й усвідомлювати відповідальність за свої дії.

На підтримку розвитку пластового, скаутського руху з 2019 року в Україні діє Закон «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху» [139]. Відповідно до норм цього закону, органи місцевого самоврядування сприяють розвитку пластового, скаутського руху, за наявності матеріальних ресурсів надають фінансову допомогу, а також інші види підтримки.

Органи місцевого самоврядування сприяють пластовим, скаутським громадським об'єднанням у створенні умов щодо доступності пластового, скаутського руху для дітей та молоді, розробляють місцеві програми стосовно дітей та молоді з урахуванням пропозицій пластових, скаутських громадських об'єднань.

Враховуючи недостатнє матеріально – фінансове забезпечення закладів позашкільної освіти, недостатність коштів місцевого бюджету вважаємо за необхідне розширити перелік додаткових джерел фінансування закладів позашкільної освіти, передбачених Законом України «Про позашкільну освіту» за рахунок участі у грантових проєктах та укладення договорів про муніципальне співробітництво.

Особи, які здобувають повну загальну середню освіту, проживають у сільській місцевості і потребують підвезення до закладу освіти і у зворотному напрямку, забезпечуються таким підвезенням за кошти місцевих бюджетів, у тому числі із забезпеченням доступності відповідного

транспорту для осіб з порушенням зору, слуху, опорно-рухового апарату та інших маломобільних груп населення.

Варто наголосити, що процес підвезення учнів та вчителів до закладів освіти значно ускладнився в період війни, оскільки шкільні автобуси були залучені до логістики для оборони держави. Зразковим є досвід територіальних громад, які на договірних засадах налагоджували співпрацю з міжнародними організаціями та отримували шкільні автобуси як гуманітарну допомогу.

Відповідно до ст.6 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» на центральні та місцеві органи виконавчої влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації, поширюється військово-транспортний обов'язок[159]. Порядок виконання військово-транспортного обов'язку для задоволення потреб Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів військових формувань визначений Положенням про військово – транспортний обов'язок[127].

Так, для перевезення військових резервістів та представників ТРО, евакуації населення залучаються шкільні автобуси. При цьому важливим є вирішення питання про закупівлю пального, оскільки в цьому випадку кошти йтимуть на заходи територіальної оборони. Механізм використання коштів місцевих бюджетів регламентується Постановою КМУ від 11 березня 2022 р. № 252 «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану»[41].

Закон України «Про освіту» [166] унормовує право органів місцевого самоврядування різних адміністративно-територіальних одиниць прийняти спільне рішення про організацію здобуття початкової, базової та профільної середньої освіти в закладі освіти (його філії) та забезпечення підвезення здобувачів освіти до нього і у зворотному напрямку.

Враховуючи принцип інклюзивності та безбар'єрності, Закон України «Про освіту» [166] також зобов'язує органи державної влади та органи місцевого самоврядування створювати умови для забезпечення прав і

можливостей осіб з особливими освітніми потребами для здобуття ними освіти на всіх рівнях, з урахуванням їхніх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів.

Ефективність функціонування закладів освіти в частині реалізації права на освіту в громадах напряму залежить від географічного розташування територіальної громади та активності ведення бойових дій. Справедливо зауважують проф. М. Баймуратов та Б. Кофман, що форми діяльності органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану залежать від того, в яких умовах функціонують органи місцевого самоврядування: 1) на територіях, що не задіяні у воєнних діях; 2) на територіях, де проходить військове протистояння з агресором; 3) на тимчасово окупованих територіях; 4) на деокупованих територіях [5; с. 138-139]

Розширені повноваження органів місцевого самоврядування в контексті децентралізації та ефективність роботи відділів освіти в процесі реалізації права на освіту на локальному рівні стало викликом для інституту місцевого самоврядування в умовах війни. Оскільки органи місцевого самоврядування наділені повноваженнями управління сферою освіти та культури в громаді, методичні рекомендації центрального органу виконавчої влади, що реалізує політику у сфері освіти є важливими та такими, що потребують врахування в роботі та негайного виконання в умовах війни. Важливо зазначити, що в час, коли навчальні заклади та органи їх управління були не готові до повномасштабного вторгнення, методичні рекомендації та вказівки Міністерства освіти та культури фактично слугували «дороговказом» для органів місцевого самоврядування. Таким чином, було забезпечено своєчасність та ефективність прийняття управлінських рішень у сфері освіти на місцях.

Відтак, 25 лютого 2022 року в листі №1/3276-22 Міністерство освіти і науки рекомендувало тимчасово припинити освітній процес у закладах дошкільної освіти, оголосити канікули у закладах загальної середньої і професійно-технічної освіти строком на два тижні[164]. Враховуючи

важливість забезпечення освітнього процесу на території України, Міністерство освіти і науки рекомендувало структурним підрозділам органів місцевого самоврядування у сфері освіти, приймати рішення про організацію навчання дітей у школах з врахуванням безпекової ситуації в регіоні за погодження з військово-цивільною адміністрацією.

На території Рівненської області, згідно Наказу № 15 від 10 березня 2022 року «Про організацію освітнього процесу у закладах Рівненської області»[163], з 14 березня 2022 року тимчасово призупинено освітній процес у закладах дошкільної освіти та організовано освітній процес у закладах середньої освіти з використанням дистанційної форми навчання[51, с.22].

В період 2022-2023 років активізувалась робота з облаштування укриттів, як необхідних елементів освітньої інфраструктури. Так, за вимогою Міністерства освіти і науки спільно з Державною службою України з питань цивільного захисту органи місцевого самоврядування повинні були забезпечити комфортну та облаштовану захисну споруду, в якій діти та персонал закладу могли б перебувати до 48 годин. Держава встановила чіткі вимоги і зобов'язала забезпечити освітній простір спорудами тимчасового захисту (найпростішими укриттями), при цьому не забезпечивши фінансовими ресурсами, організаційне та фінансове навантаження лягло на органи місцевого самоврядування, зокрема відділи освіти та культури. Варто погодитись, що така жорстка політика держави була ефективною і станом на 2024 рік майже всі заклади освіти можуть гарантувати безпеку дітей на час повітряної тривоги.

Заслуговує уваги запроваджений державою проєкт «Служба освітньої безпеки». Ініціатива розроблена спільно Міністерством освіти і науки, Міністерством внутрішніх справ та Державною службою надзвичайних ситуацій. Згідно проєкту, в загальноосвітніх навчальних закладах запроваджується робота інспекторів Служби освітньої безпеки. Їх діяльність координується Міністерством внутрішніх справ з метою забезпечення безпеки освітнього середовища, захисту учнів, вчителів, батьків, персоналу

закладу. Кваліфіковані поліцейські, які пройшли відповідне навчання, проводять зустрічі та заняття з батьками та учнями, спрямовані на формування культури безпеки. Особливо актуальною вказана програма є для територій, які територіально наближені до зони бойових дій, а також державного білоруського та російського кордонів. Присутність поліцейських у школах схвально сприймається адміністрацією закладів освіти та батьками здобувачів освіти, оскільки в умовах повномасштабного вторгнення РФ на територію України, питання безпеки дітей є вкрай актуальним. Захист від можливих диверсій на територіях громад, де не ведуться активні бойові дії залишається актуальним впродовж 3 років війни. Програма «Служба освітньої безпеки» включає також впровадження пропускнуго режиму, облаштування систем відеоспостереження в школах та на прилеглих територіях закладів, а також створення системи безпечного дорожнього руху. Варто зазначити, що реалізація державної програми потребує активних дій органів місцевого самоврядування та співпраці таких органів з органами поліції. Зокрема, облаштування безпечного руху учнів до школи, шляхом освітлення пішохідних переходів є прерогативою органів місцевого самоврядування.

Заслуговує на увагу також розроблена Кабінетом міністрів України Концепція безпеки закладів освіти. Згідно розробленої Концепції передбачається облаштування закладів освіти «тривожними кнопками». Такого роду механізм охорони та безпеки освітнього середовища особливо актуальний в період війни. Варто зауважити, що згідно Концепції фінансування послуги здійснює засновник закладу. Тобто в територіальних громадах, де засновником школи є орган місцевого самоврядування тягар фінансування послуги «тривожна кнопка» лягає на місцевий бюджет. Як свідчить практика, територіальні громади готові долучитись до облаштування безпечного простору, проте через дороговартісність послуги, скористатись «тривожною кнопкою» не можуть. При цьому, враховуючи пріоритетність захисту життя та здоров'я дітей і персоналу закладу, держава

повинна створити механізм співфінансування. Таким чином, з залученням коштів державного та місцевого бюджетів забезпечити безпечне освітнє середовище.

Таким чином, держава створила механізм реалізації права на освіту в умовах війни. Вважаємо, що попри недосконалість та можливі прогалини у законодавстві у сфері регулювання освітньої діяльності під час дії воєнного стану, загалом Україна впоралась з викликом та забезпечила можливість реалізації права на освіту в умовах війни.

Актуальним вбачається забезпечення реалізації прав внутрішньо переміщених осіб.

Згідно Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [147], такими особами вважаються громадяни України, іноземці та особи без громадянства, яких змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини.

Пріоритетним завданнями державних органів влади та місцевого самоврядування є забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб та сприяння їх соціальній адаптації за новим місцем проживання в Україні.

В умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації кількість внутрішньо переміщених осіб перевищує 6,5 млн. осіб.

З метою реалізації права на освіту внутрішньо переміщеними особами, згідно Наказу МОН, навчання може бути організовано за заявою одного з батьків за індивідуальною формою: екстернатною, сімейною (домашньою). За заявою одного з батьків, учні з числа внутрішньо переміщених осіб можуть відвідувати заклади загальної середньої освіти за місцем тимчасово перебування. Дитина може здобувати освіту за дистанційною формою в закладі освіти, в якому навчалася раніше. Звертаємо увагу, навіть якщо заклад освіти фізично було зруйновано – він все одно зможе організовувати дистанційне навчання для всіх здобувачів.

Вступ до вищих навчальних закладів в Україні починаючи з 2008 року здійснюється за результатами проходження зовнішнього незалежного тестування. 24 березня 2022 року, Верховна Рада України ухвалила законопроект №7132, який передбачав зміну алгоритмів вступу до університетів і складання ДПА[23].

У зв'язку з бойовими діями на території України у 2022 році замість зовнішнього незалежного оцінювання було проведено національний мультипредметний тест (НМТ). Тест проводився з метою забезпечення прав вступників на рівний доступ до вищої освіти. Таким рішенням Верховна Рада України спільно з Міністерством освіти і науки України створили прецедент, завдяки якому, в умовах війни абітурієнти змогли реалізувати, гарантоване Конституцією України право на освіту.

Пільги при вступі до вищих навчальних закладів абітурієнтів з числа внутрішньо переміщених осіб однозначно є позитивним кроком з боку держави для підтримки таких осіб та сприяння отримання ними вищої освіти в умовах війни. Показовим є також анонсована урядом України у 2025 році можливість студентів, які мають статус внутрішньо-переміщених осіб отримувати соціальну стипендію до досягнення ними 23-річного віку.

Внутрішньо переміщені особи потребують особливої уваги та підтримки з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування в частині забезпечення умов якісного навчання. Також освітній процес вимагає нових інноваційних підходів, широкого впровадження інформаційних технологій, матеріальної підтримки держави та міжнародних донорів[48, с.71].

Л.Корнута, досліджуючи роль органів місцевого самоврядування у забезпеченні права на освіту, вказує на необхідність приділення уваги психологічному стану учнів та вчителів та координацію зусиль органів місцевого самоврядування, освітніх установ та громадських організацій для надання психологічної допомоги та адаптації навчального процесу відповідно до нових реалій[86, с.236].

На порядку денному стоїть питання оновлення механізму в частині нормативно-правового забезпечення конституційного права особи на освіту, що матиме на меті пошук шляхів вдосконалення існуючих і розроблення нових правових приписів, організаційних та матеріальних засобів, необхідних для реалізації особою конституційного права на освіту.

Досліджуючи права студентів на безпечне середовище життя та навчання, Т. Блащук та О. Балацька аналізують правові механізми та методи, які використовуються для захисту права людини на освіту безпосередньо у зв'язку з гарантуванням права на безпечне довкілля[236, с.7]. Погоджуємось з тим, що права окремих категорій осіб можуть бути забезпечені лише в балансі з правами та інтересами інших суб'єктів та суспільними інтересами всього суспільства. Зокрема, права молоді на освіту мають бути збалансовані з правами на життя, на здоров'я, на безпечне освітнє середовище, враховуючи інтерес суспільства в ефективному подоланні медичних, соціальних і гуманітарних проблем і наслідків, спричинених пандемією COVID-19, а в умовах сьогодення – спричинених війною – Авт.).[235, с.7]

Лінія розмежування між приватними правами та суспільними інтересами в сучасному світі є рухливою та залежить від об'єктивних обставин, які вимагають змін у пріоритетах для визначення балансу інтересів. Саме така зміна була визнана необхідною через надзвичайні обставини загрози смертельної епідемії. Зараз держави звернулися до відповідних правових розробок, які визнають бажаність нових обмежень прав громадян і накладення на них нових зобов'язань, у тому числі в сфері освіти[235, с.8 -9].

Так, Закон України «Про освіту» було доповнено ст. 57 – 1, що закріплює державні гарантії в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану. Так, здобувачам освіти, працівникам закладів освіти, установ освіти, наукових установ, у тому числі тим, які в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану в Україні чи окремих її місцевостях, оголошених у встановленому порядку (особливий

період) були вимушені змінити місце проживання (перебування), залишити робоче місце, місце навчання, незалежно від місця їх проживання (перебування) на час особливого періоду гарантується: організація освітнього процесу в дистанційній формі або в будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників; збереження місця роботи, середнього заробітку, здійснення виплати стипендії та інших виплат, передбачених законом; місце проживання (пансіон, гуртожиток тощо) та забезпечення харчуванням (у разі потреби).[166]

При цьому забезпечення державних гарантій, визначених цією статтею, створення безпечного освітнього середовища, організацію здобуття освіти, освітнього процесу в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану (особливого періоду) у межах своєї компетенції здійснюють органи виконавчої влади, органи військового командування, військові, військово-цивільні адміністрації та органи місцевого самоврядування, їх представники, посадові особи (керівники, голови, начальники), органи управління (структурні підрозділи) у сфері освіти; заклади освіти, установи освіти, наукові установи, їх засновники; громадські об'єднання, благодійні організації та фізичні особи, які здійснюють благодійну (волонтерську) діяльність[48, с.69-70].

При реалізації права на освіту пріоритетним є питання безпеки учасників освітнього процесу. Саме тому освітній процес у закладах загальної середньої освіти в 2023/2024 н. р., відповідно до рішень обласних, Київської міської військових адміністрацій та засновників закладів освіти, може бути організовано за очною, дистанційною формами навчання або їх поєднанням (за змішаним режимом) залежно від можливостей фонду захисних споруд цих закладів [167; 230].

Варто також погодитись з І.О. Панчук, що в умовах війни саме органи місцевого самоврядування забезпечують найбільш гнучкі підходи до освіти, оперативно адаптуються до нових обставин. Так само, в межах своїх повноважень саме місцева влада може організувати ефективну систему

правової освіти на території громади, використовуючи діючі освітні заклади, здійснюючи добір професійних кадрів, їх навчання, заохочуючи неформальні освітні ініціативи та співпрацюючи з громадськістю. На рівні громади є можливість забезпечити реалізацію права на правову освіту не лише для молоді, але й для більш широкого кола місцевих жителів. Як приклад, автор наводить успішні практики впровадження проектів правової освіти в окремих територіальних громадах[118, с.36 -37].

Важливою складовою забезпечення культурних прав є опрацювання та запозичення успішних практик підвищення рівня правової культури населення. Особливо актуальним вбачаємо проведення семінарів, тренінгів, круглих столів на тему правової обізнаності серед учнів загальноосвітніх шкіл. Так, у Широківській громаді (Запорізька область) створено мережу правових клубів при всіх школах, до складу яких включено: старшокласників, лідерів учнівського самоврядування, активістів Молодіжної ради. Кожен навчальний заклад надав приміщення для роботи клубу, а також здійснював консультування та інформування щодо діяльності правових клубів. У Чернігівській громаді Запорізької області ГО «Платформа розвитку» розробила навчальну програму «Школа самоврядування Open School» для громадян, в рамках якої проводяться семінари з написання проектів громадського бюджету, тренінги про участь громадян у вирішенні екологічних проблем, а також зустрічі Молодіжної ради громади. Всі заходи проходять на базі селищного бібліохабу – за підтримки селищної ради, відділу культури та керівництва бібліотеки. [137]

Аналізуючи механізм реалізації конституційного права на освіту в умовах воєнного стану варто акцентувати увагу на реальній можливості організації освітнього процесу для різних категорій здобувачів не залежно від території їх перебування.

Також громадяни мають право на доступ до культурних цінностей та культурних благ. Право на доступ до культурних цінностей реалізується шляхом утримання або надання закладам культури матеріально-фінансової

підтримки з державного та місцевих бюджетів, для забезпечення їх функціонування та доступності їх послуг для різних категорій населення. З метою захисту соціально незахищених верств населення, законодавством встановлено право на відвідування державних та комунальних закладів культури, здобуття мистецької освіти на пільгових умовах для окремих категорій громадян.

Закон України «Про культуру» гарантує: громадяни України будь-якої національності мають право зберігати, розвивати і пропагувати свою культуру, мову, традиції, звичаї та обряди, утворювати національно-культурні товариства, центри, заклади культури та провадити будь-яку іншу діяльність у сфері культури, що не суперечить законодавству. При цьому особи, які належать до національних меншин (спільнот), мають право зберігати і розвивати свою культурну, мовну, релігійну самобутність, традиції та звичаї, користуватися досягненнями (надбаннями) своєї культури, зберігати та примножувати свою культурну спадщину[155].

З метою реалізації прав і свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот), органи місцевого самоврядування: 1) сприяють збереженню та розвитку культурної, етнічної самобутності національних меншин (спільнот) шляхом підтримки діяльності громадських об'єднань національних меншин (спільнот), національно-культурних товариств; 2) здійснюють планування соціально-економічного і культурного розвитку територіальних громад, районів, областей з урахуванням етнічних, культурних та інших потреб таких осіб та необхідності збереження і розвитку їх самобутності, захисту і реалізації прав і свобод (ст.17 Закону України «Про національні меншини (спільноти) України»[161].

Законодавство України гарантує корінним народам України право на дотримання, відродження та розвиток своїх духовних, релігійних та культурних традицій і звичаїв, збереження матеріальної та нематеріальної культурної спадщини[162]. В першу чергу це стосується кримських татар, кримців та кримчаків. Не дивлячись на окупацію Криму, вважаємо вкрай

важливим забезпечити культурні права корінного народу в місцях їх компактного проживання. Також варто органам місцевого самоврядування залучати представницькі органи корінних народів України до обговорення проектів нормативних та інших актів, які стосуються прав, інтересів корінних народів України. Акти та рішення органів виконавчої влади з питань розвитку мов, культури, забезпечення прав корінних народів України на освіту мовою корінного народу, діяльності медіа мовами корінних народів України, інтеграції корінних народів України ухвалюються після проведення консультацій з представницькими органами (ст.8 п.2 Закону України « Про корінні народи»). При цьому послуговуватись Порядком проведення консультацій органів виконавчої влади з представницькими органами корінних народів України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2022 р. № 1018[132].

Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» враховує права корінних народів та національних меншин, дозволяє використання їх автентичної мови для проведення культурних, мистецьких та розважальних заходів. При цьому гарантує, що держава сприяє створенню та поширенню продуктів творчості українською мовою. В межах реалізації приписів даного Закону в Україні діють громадські організації, які допомагають митцям у просуванні їх ідей та втіленні задумів з використанням державної мови.

Важливою складовою духовної культури українського народу є розвиток народних художніх промислів. В Україні існують школи традиційного народного мистецтва. О. Кузьмук, виокремлює наступні громади: Опішня – столиця української кераміки на Полтавщині, Решетилівка – один із осередків українського народного ткацтва, килимарства і вишивкарства та кушнірства, Петриківка – стародавнє козацьке село, що прославилося самобутнім декоративним розписом, в основі якого лежить образне сприйняття рідної природи, любов до української землі, Кролевець – рушники з якого стали символом, своєрідним

кодом України, Гуцульщина – осередок архаїчного зародження та глибоких традицій мистецького ткання тощо[94].

О.В. Гафурова та М.А. Дейнега, досліджуючи проблеми правового регулювання народних художніх промислів в Україні, стверджують, що організаційна структура народних художніх промислів за останнє десятиріччя - деградувала, у більшості регіонів мистецькі осередки занепали, практично втрачено їх матеріально-технічну і сировинну базу.[27, с.29]. Вважаємо, що така ситуація спричинена жорсткою податковою політикою держави щодо підприємств, які здійснювали виробництво та реалізацію продукції українського народного мистецтва. Пропонуємо змінити підходи до регіональної та державної політики в частині зменшення податкового навантаження та запровадження програм підтримки виробників у сфері народного мистецтва, надання грантів майстрам художніх промислів, а також сприяти в пошуку ринків збуту виробленої продукції. Переконані, що саме підтримка з боку держави слугуватиме поштовхом до розвитку народних промислів в громадах та в майбутньому підвищить інвестиційну привабливість громади та регіону вцілому.

На сьогодні ситуація погіршилась з огляду на війну в Україні. Разом з тим, органи місцевого самоврядування мають сприяти та здійснювати певні заходи підтримки народних художніх промислів, зокрема: розробляють та затверджують регіональні програми охорони, відродження, збереження та розвитку народних художніх промислів і осередків народних художніх промислів на відповідній території, а також подають відповідні пропозиції до загальнодержавних програм охорони, відродження, збереження та розвитку народних художніх промислів; проводять на відповідній території виявлення, обстеження, облік та охорону осередків народних художніх промислів, вносять до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв пропозиції про визнання осередків народних художніх промислів, що потребують особливої охорони, заповідними територіями народних художніх промислів;

сприяють здійсненню інвестиційної діяльності в галузі народних художніх промислів на відповідній території згідно із законом; приймають рішення про встановлення відповідно до закону пільгових податкових ставок місцевих податків і зборів, а також звільняють від їх сплати суб'єктів народних художніх промислів; сприяють організації торгівлі виробами народних художніх промислів, тощо[160].

Завдяки збереженню осередків народних художніх промислів, громади підвищують інвестиційну привабливість регіону, мають змогу акумулювати кошти в місцевому бюджеті від розвитку туризму, налагоджувати співробітництво з громадами країн ЄС, тощо.

Окремо необхідно зосередити увагу на проведенні різноманітних культурних заходів в громадах, організації ярмарок, виставок, благодійних концертів, тощо. Маємо реалізацію культурних прав в частині забезпечення права на культурні промисли, а з іншого - акумулювання коштів на потреби ЗСУ, закупівлю дронів, техніки та пального військовим підрозділам. В контексті безпекової ситуації в Україні та існуванні реальної загрози для життя та здоров'я мешканців громади, значно зменшилась кількість проведених культурних заходів, зокрема концертів та фестивалів. Вважаємо виправданим побоювання з боку органів місцевого самоврядування та держави в цілому, адже за великої кількості учасників забезпечення їх безпеки є вкрай складним. Проте, українська нація продовжує заявляти про себе, організовуючи виступи та концерти у підвальних приміщеннях, укриттях та станціях метро. Організовані локальні міні-ярмарки підвищують рівень згуртованості населення та зміцнюють національний патріотичний дух.

Погоджуємось з твердженням дослідників, що широкомасштабне вторгнення РФ на територію України є гібридною війною, а культурна сфера є одним з напрямків протидії зовнішньому ворогу. Незламність українського народу підтверджується посиленням національно-патріотичного виховання серед дітей, пропагуванням використання української мови у побуті серед

широкого кола людей, самоорганізацією населення для забезпечення потреб Збройних Сил України, волонтерством та створенням українського культурного продукту.

Таким чином, культурна функція органів місцевого самоврядування зазнала істотних змін в умовах війни в Україні та сприяє підвищенню обороноздатності держави. Переконливим доказом цього є те, як в умовах воєнного стану органи місцевого самоврядування спільно з закладами освіти та культури на рівні територіальних громад намагаються забезпечити реалізацію не лише культурних прав, а й сприяють створенню належних умов перебування в громаді внутрішньо переміщених осіб, зміцненню обороноздатності та національного спротиву. Їх діяльність потребує свого подальшого нормативно-правового регулювання, зокрема й шляхом локальної нормотворчості.

Результати дослідження, що представлені в другому розділі опубліковано в наукових працях: Дробуш Л.В. Трансформація муніципального законодавства в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. Том 1. №2. 2023. С. 15 – 20; Дробуш Л.В. Особливості функціонування закладів освіти територіальних громад в умовах війни. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. Вип. 2. С. 20 – 25; Дробуш Л.В. Реформа децентралізації в умовах воєнного стану. *Трансформація законодавства в умовах воєнного стану та післявоєнного часу: стан та перспективи*: збірник тез доповідей та повідомлень за матеріалами круглого столу (17 березня 2023р.) Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2023. С. 72 – 77; Дробуш Л.В., Бенедик Л.В. Конституційне право на освіту: проблеми реалізації в умовах воєнної агресії. *Освіта і наука в період глобальних криз та конфліктів у XXI столітті*: матеріали Міжнародної науково - практичної конференції (Київ, 08-09 грудня 2023р.) / упор. В. Шпак; за загальною редакцією С. Табачнікова. Київ : ДП «Експрес-об'ява», 2023. С. 67 – 71.

РОЗДІЛ 3. КОНСТИТУЦІЙНО – ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В СФЕРІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

3.1. Поняття та структура механізму реалізації культурних прав людини в сфері місцевого самоврядування

Інститут місцевого самоврядування, як невід’ємна складова громадянського суспільства, в умовах війни продемонстрував свою стійкість та ефективність. Органи місцевого самоврядування прийняли виклик та попри воєнні дії на території України та героїчне протистояння зовнішньому ворогу, на місяцях реалізують державну політику, сприяють здійсненню прав мешканцями громад, організовують проведення заходів спрямованих на підтримку обороноздатності держави, забезпечують належні умови проживання та соціальну адаптацію внутрішньо переміщеними особами.

Представництво Ради Європи в Україні звертає увагу на значний рівень підтримки реформи децентралізації населенням, який зріс після вторгнення Російської Федерації в Україну: наприкінці 2022 року 3 з 4 респондентів (76,5%) вважали, що реформу децентралізації потрібно продовжувати[62].

Дійсно, роль органів місцевого самоврядування в період війни не можна недооцінювати, вони стали рушійною силою в перші дні широкомасштабного вторгнення, оскільки ефективно сприяли розгортанню сил спротиву України, забезпечували облаштування оборонних споруд та слугували гуманітарним хабом.

Цілком погоджуємось з твердженням проф. В.Б. Ковальчука про те, що досвід набутий Україною за час війни, демонструє беззаперечну перевагу самоорганізації населення перед централізованим управлінням. Центральна влада не зможе перебрати на себе функції органів місцевого самоврядування і виконувати їх так само ефективно [70, с.38].

Не дивлячись на війну в Україні, реформа децентралізації не зупинена, а базовий Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» зазнає позитивних змін. Так, в січні 2025 року законодавчого закріплення набули пропозиції щодо залученості місцевих жителів до процесу прийняття рішень місцевими радами, посилення відкритості та прозорості роботи місцевих чиновників та обов'язковості затвердження Статутів територіальних громад.

Визначено основні форми громадської участі у місцевому самоврядуванні, деталізовано процедури звітування голів та депутатів місцевих рад, максимальне сприяння участі в житті громади внутрішньо переміщених осіб шляхом законодавчого визначення терміну «мешканець», механізм залучення молоді до вирішення питань місцевого значення, що в контексті реалізації саме культурних прав є вкрай актуальним, оскільки передбачає можливість напрацювання та реалізацію креативних ідей та проєктів у сфері культури.

Проте, зазначені законодавчі зміни до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» також мають ряд недоліків, зокрема вони не враховують реалії воєнного стану. Закон не передбачає механізму застосування учасницької демократії на тих територіях, де діють військові адміністрації.

Окрему увагу варто приділити положенням Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану»[142], який врегульовує порядок створення та функціонування військових адміністрацій населених пунктів. Так, Військові адміністрації населених пунктів утворюються в межах територій територіальних громад, у яких сільські, селищні, міські ради та/або їхні виконавчі органи, та/або сільські, селищні, міські голови не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження, а також в інших випадках, передбачених цим Законом[51, с.23].

Військову адміністрацію населеного пункту (населених пунктів) очолює начальник, який призначається на посаду та звільняється з посади Президентом України за пропозицією Генерального штабу Збройних Сил України або відповідної обласної державної адміністрації. Начальником військової адміністрації населеного пункту (населених пунктів) може бути призначений відповідний сільський, селищний, міський голова.

Щодо сфери освіти та культури, то Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [170] визначає повноваження військових адміністрацій як управління закладами освіти, культури, фізичної культури та спорту, які належать територіальним громадам або передані їм, а також забезпечення соціально-культурних закладів, які перебувають у комунальній власності паливом, електроенергією, газом та енергоносіями.

Відповідно до ч.8 ст. 4 цього Закону військові адміністрації населених пунктів, районні, обласні військові адміністрації здійснюють свої повноваження протягом дії воєнного стану та 30 днів після його припинення чи скасування. В контексті цього потребують нормативного врегулювання умови припинення трудових договорів з тими працівниками, з якими вони були укладені в межах структури та штату військової адміністрації населеного пункту, механізм звільнення, переведення в штат органів місцевого самоврядування.

Варто наголосити й на розширенні повноважень голів громад. Так, відповідно до ч.4 ст. 9 вищевказаного закону, у період дії воєнного стану сільський, селищний, міський голова територіальної громади, на території якої не ведуться бойові дії та не прийнято рішення про утворення військової адміністрації населеного пункту (населених пунктів), виключно для здійснення заходів правового режиму воєнного стану може прийняти рішення, з обов'язковим інформуванням начальника відповідної обласної військової адміністрації протягом 24 годин, щодо: 1) звільнення земельних ділянок комунальної власності від незаконно розміщених тимчасових споруд, у тому числі тих, що були встановлені, але не введені в експлуатацію у

встановленому законодавством порядку; 2) обстеження будівель і споруд, пошкоджених внаслідок бойових дій. Обстеження будівель і споруд, пошкоджених внаслідок бойових дій, здійснюється відповідно до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності»; 3) демонтажу будівель і споруд, які за результатами обстеження, визначеного пунктом 2 цієї частини, визнані аварійно небезпечними і такими, що становлять загрозу життю людей (крім об'єктів оборонного і спеціального призначення, об'єктів культурної спадщини та об'єктів, на які поширюється дія Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»)[170]. Таким чином, у разі пошкодження будівель шкіл, дошкільних закладів, саме сільські, селищні голови приймають рішення про необхідність проведення їх обстеження, результатом такого обстеження має стати рішення про поточний ремонт, реконструкцію або демонтаж[51, с.24].

Істотною новелою, продиктованою викликами сьогодення є призначення головою громади посадових осіб органів місцевого самоврядування (наприклад, начальника відділу освіти, керівників освітніх закладів) без оголошення та проведення конкурсу.

Розширення повноважень голови громади є своєчасною законодавчою зміною, оскільки в період дії воєнного стану надзвичайно важливо приймати управлінські рішення швидко, а скликання позачергової сесії депутатів це тривала у часі процедура. Більше того, у перші дні широкомасштабного вторгнення велика кількість депутатів місцевих рад виїхали за кордон, тому фізично не могли бути присутніми на пленарному засіданні ради, а за відсутності кворуму рішення ради не можуть бути прийняті.

Враховуючи випадки колабораціонізму з боку представників органів публічної влади, Законом передбачено певний запобіжник щодо цього, а саме: у разі наявності фактів порушення сільським, селищним, міським головою відповідної територіальної громади під час реалізації повноважень, начальник обласної військової адміністрації за погодженням з Генеральним штабом Збройних Сил України порушує перед Президентом України питання

про утворення військової адміністрації населеного пункту (населених пунктів)[51, с. 24].

Як зазначають експерти Центру політико правових реформ Загайний В., Івасюк О., Ісічко А. та ін. Закон «Про правовий режим воєнного стану» нечітко регулює підстави створення військових адміністрацій. Їх, зокрема, дозволено створювати на територіях громад, які не знаходяться в зоні бойових дій. Найбільш показовими є випадки у Вараській та Нетішинській громадах Рівненської та Хмельницької областей відповідно. Існує також колізія у розмежуванні повноважень між очільниками місцевого самоврядування і військових адміністрацій. У разі утворення військової адміністрації і призначення голови громади на цю посаду, він продовжує виконувати повноваження голови громади, адже місцеве самоврядування продовжує функціонувати, і одночасно виконує повноваження голови військової адміністрації. Крім того, у чотирьох тимчасово окупованих територіальних громадах Донецької області донині формально існують військово-цивільні адміністрації (надалі – ВЦА), а ще в шести досі де-юре функціонує місцеве самоврядування[114, с.27].

В сьогоденнішніх умовах існує необхідність чіткої законодавчої регламентації підстав утворення військових адміністрацій на місцях. Важливо передбачити необхідність утворення та умови функціонування військових адміністрацій у громадах, які відповідають вичерпному переліку ознак, насамперед, безпекової, наприклад через визнання їх територіями активних або можливих бойових дій. Необхідно надати військовим адміністраціям повноваження, які характерні органам місцевого самоврядування базового рівня (рівень територіальних громад) та передбачити всі безпекові повноваження для військових адміністрацій районного і обласного рівнів.

З цією метою необхідно переглянути повноваження військових адміністрацій, закріплені в ст. 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». По завершенню воєнного стану першочерговим буде

відновлення функціонування інституту місцевого самоврядування на усій території України (сподіваємось на деокупацію) та згодом трансформація місцевих державних адміністрацій в органи префектурного типу, що має за основу зміну функцій цих органів виконавчої влади та здійснення адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування без прямого втручання у питання їх функціонування.

Такі тенденції щодо реформування органів виконавчої влади на місцевому рівні та зміцнення інституту місцевого самоврядування повною мірою відповідає європейській практиці та свідчить про реалізацію принципу субсидіарності при розмежуванні повноважень органів публічної влади зокрема в частині забезпечення культурних прав людини. Приведемо приклади зарубіжної муніципальної практики. Так, в Угорщині, Закон «Про місцеві органи самоврядування» визначає імперативні завдання для місцевих органів самоврядування таким чином: муніципалітети зобов'язані гарантувати дошкільну та початкову освіту, базове медико-санітарне обслуговування і послуги із соціального забезпечення, захист етнічних і національних меншин, тощо[245, с. 241-244].

Разом з тим, на ступінь автономії впливають наявність і поширеність централізовано регульованих кількісних та якісних стандартів для децентралізованих послуг. Рівень централізованого регулювання для різних послуг є різним. Показовою в цьому розумінні є сфера освіти, оскільки підручники, вимоги до мінімальної кваліфікації, розмір заробітної плати вчителів, і навіть розміри класної кімнати визначено нормативно[109, с.357]. Більше того, кількісні та якісні стандарти, регульовані на центральному рівні, часто вимагають значних коштів. Наприклад, рівень заробітної плати для місцевих працівників бюджетної сфери та державних службовців визначає держава, проте виплачують її місцеві органи самоврядування. Уряд може збільшити основну заробітну плату службовців, однак лише за умови часткової компенсації з боку місцевих органів самоврядування.[227, с.253].

Доволі позитивним досвідом для України є досвід функціонування

системи місцевого самоврядування в республіках Балтії. Зокрема, в частині подальшого реформування регіональних органів самоврядування, а саме районних та обласних рад. Так, в 90 роках XX століття в усіх республіках Балтії існувала дворівнева система місцевого самоврядування, на сьогодні така система збереглася лише в Латвії. В Естонії та Литві запроваджено однорівневу систему місцевого самоврядування. В Естонії колишній другий рівень системи місцевого самоврядування – районні (окружні) органи місцевого самоврядування було скасовано відповідно до Закону про упорядкування округів, що почав діяти з 17 жовтня 1993 року. У Литві колишні органи місцевого самоврядування першого рівня було скасовано, а другий рівень - районні органи місцевого самоврядування – став єдиним у системі місцевого самоврядування[249, с.311-314]. Не дивлячись на таке реформування, це все ж таки призвело до подрібненості територіальних громад. Так, на початку 2016 року в Естонії налічувалося 213 муніципалітетів, у Литві – 110 муніципалітетів, а в Латвії – 110 муніципалітетів та 9 міст.[35, с.21]. Аналіз завдань та функцій місцевого самоврядування в цих країнах дозволив пересвідчитись, що саме на ці органи покладено організацію надання якісних освітніх муніципальних послуг та сприяння розвитку культури.

Цікавим для України є обмеження щодо компетенції земель в Австрії. Так, федеральні землі не мають власних органів судової влади, не мають служб радіо та телебачення та не регулюють діяльність університетів. Розмежування компетенції між Федерацією та землями, передбаченому в Конституції, поправках і доповненнях до неї. Так, до законодавчої та виконавчої діяльності Федерації належить понад 100 функцій, в тому числі й освіта, однак за винятком початкової, професійної та частково – сільськогосподарської освіти. До відання земель віднесено забезпечення діяльності дошкільних та шкільних закладів, окрім вищої школи та університетів[243, с. 131].

Показовим є досвід Швейцарії, яка на конституційному рівні закріплює не лише право на отримання достатньої та безкоштовної освіти, а й приділяє увагу духовним свободам людини, зокрема формувати свої філософські переконання і дотримуватися їх індивідуально чи спільно; свободі користування мовою; свободі заняття мистецтвами; свободі наукової діяльності; гарантується свобода навчання та наукових досліджень.

Разом з тим, питання культури належать до виключної компетенції кантонів, а освіта належить до повноважень як Конфедерації, так і кантонів [75, с. 390 -391]. При цьому до відання кантонів віднесено забезпечення отримання безкоштовної шкільної освіти, а до відання Конфедерації - професійну освіту та вищу школу.

Відповідно до ст.43 Конституції Швейцарії 1999 року кантони самостійно визначають завдання, виконувані ними у межах своєї компетенції. Федерація та кантони мають співпрацювати та підтримувати один одного у виконанні доручених ним завдань, а також зобов'язані надати один одному допомогу, відповідно до ст.44 Конституції Швейцарії.

Також на конституційному рівні зазначається спосіб врегулювання розбіжностей між кантонами або між кантонами і Конфедерацією передусім шляхом переговорів або посередництва. Такий спосіб варто запозичити й Україні та використовувати медіацію в якості дієвого інституту вирішення конфліктних ситуацій в громадах.

Для здійснення координаційних заходів у Швейцарії функціонує Швейцарська конференція директорів кантональних департаментів народної освіти[109, с.376]. Самостійність кантонів гарантується також можливістю укладати договори один з одним, а також створювати спільні установи та організації. Це нагадує законодавчу можливість громад в Україні укладати договори про співробітництво.

В Данії муніципалітети відповідають за надання більшості послуг, пов'язаних з соціальним забезпеченням, що стосується, зокрема, початкової освіти, центрів зайнятості, соціальної допомоги та пільг. До їх компетенції

віднесено також питання інтеграції біженців та іммігрантів, захист навколишнього середовища, збір та утилізація відходів, а також питання культури та спорту.

Розділом 82 Акта про Конституцію 1953 р. передбачено: «Право муніципалітетів самостійно управляти власними справами під наглядом держави закріплюється законодавчо»[35, с.4-8].

Головними надавачами послуг у сфері освіти (дошкільної, початкової, середньої, професійно-технічної і для дорослих), спорту та культури є муніципалітети Фінляндії[35, с. 16 - 18].

Прикладом широкої компетенції муніципальних органів та розгалуженої системи комунальних служб та послуг є досвід Німеччини. Термін з нім. *Daseinsvorsorge* дослівно означає «піклування про щоденне існування». Традиційно сектор таких видів діяльності, пов'язаним із *Daseinsvorsorge*, був і залишається значним[234, с. 280]. Типовою сферою зобов'язань перед громадою є вирішення культурних питань місцевого значення, до яких належать діяльність місцевих театрів, оркестрів, музеїв, громадських бібліотек, музичних шкіл, організація вечірніх занять для дорослих[222, с.94 - 95].

Високим рівнем самостійності муніципальних органів (муніципалітетів та органів влади муніципальних округів) у вирішенні законодавчо закріплених за ними питань на місцевому рівні характеризується система управління Швеції. Зокрема, саме до сфери відання муніципалітетів віднесено дошкільну, початкову та середню освіту, спорт та молодіжну політику, культуру та мистецтво. До компетенції влади муніципальних округів віднесено вирішення питань середньої професійної медичної освіти у народних університетах, діяльності установ для людей із затримкою інтелектуального розвитку[222, с.130].

Проведений аналіз зарубіжної практики функціонування муніципальної влади та регламентація повноважень муніципалітетів у частині забезпечення культурних прав мешканців відповідних територій дозволив напрацювати

пропозиції щодо удосконалення як в цілому механізмі реалізації культурних прав в сфері місцевого самоврядування в Україні, так і основних його структурних елементів. При цьому вважаємо, що й інші держави будуть вивчати вітчизняний досвід функціонування органів місцевого самоврядування, оскільки жодна інша європейська держава не стикалася з викликами, зумовленими повномасштабним вторгненням та анексією частини території України з боку РФ. Навіть в таких складних умовах інститут місцевого самоврядування функціонує та є надійним партнером державним органам влади у забезпеченні та реалізації прав людини на рівні громади, в тому числі й культурних прав.

При розробці механізму реалізації культурних прав у сфері місцевого самоврядування проаналізовано різноманітні визначення поняття «механізм забезпечення прав та свобод людини» та його складових. Так, Т.В. Бабкова, досліджуючи право громадян на соціальний захист та його забезпечення органами судової влади в Україні, під механізмом забезпечення прав і свобод людини і громадянина розуміє динамічну, взаємоузгоджену та взаємопов'язану систему встановлених Конституцією та законами України правових форм, засобів і заходів, за допомогою яких здійснюється реалізація прав і свобод, їх охорона та захист[3, с. 75]; Є.О. Голікова, досліджуючи механізм реалізації трудових прав працівників, пропонує розглядати механізм як систему певних елементів, які взаємопов'язані між собою та мають єдину загальну мету[29,с.131]; О. П. Васильченко, розглядаючи конституційно-правовий механізм забезпечення принципу рівності прав і свобод людини і громадянина, вбачає динамічний зв'язок норм та інститутів конституційного права, які характеризують формальний і матеріальний зміст прав людини в їх взаємодії, а також установлюють базові принципи організації та функціонування органів державної влади і місцевого самоврядування в частині сприяння реалізації та захисту таких прав і свобод, визначених Конституцією та імplementованих у систему національного законодавства нормами міжнародного права.[22, с. 27-28]; Ю.Ю. Швець,

розглядаючи механізм реалізації права на охорону здоров'я, виділяє нормативну основу (сукупність правових засобів) та інституційну (структура та діяльність відповідних органів)[228, с.27].

Професор О.М. Марцеляк, аналізуючи поняття конституціоналізму та його трансформації в умовах війни, зауважає, що говорячи про конституційно-правовий механізм забезпечення прав людини в Україні, необхідно враховувати особливості захисту прав таких категорій осіб, які: перебувають на окупованій території; перебували на окупованій території та сьогодні потребують відновлення порушених під час окупації їх прав і свобод; перебувають на території, де ведуться військові дії; перебувають на території, де не відбуваються безпосередньо військові дії, однак громадяни знаходяться в зоні ризиків обстрілів ракетами та військовою авіацією; внаслідок війни змушені були покинути свої домівки і сьогодні перебувають за межами України в статусі біженців[101, с.107 -108].

Механізм реалізації культурних прав в сфері місцевого самоврядування повинен враховувати сьогоденні реалії та акумулювати зусилля держави, громадянського суспільства, суб'єктів системи місцевого самоврядування на рівні територіальних громад, представників бізнесу та міжнародних партнерів в частині створення сприятливих умов для реалізації культурних прав людини на рівні громад, а також збереження та примноження культурної спадщини українського народу.

Яскравим прикладом врахування культурного потенціалу України, збереження та примноження культури та культурної спадщини є схвалений План дій Ради Європи для України на 2023-2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова», який передбачає підтримку програми реформ у рамках європейської перспективи України з тим, щоб поєднати європейську перспективу та процес відновлення України, відповідно до рішення Європейської Ради від 23 червня 2022 року надати Україні статус кандидата в ЄС, а також зобов'язань, взятих на Міжнародній конференції з питань відновлення України в Лугано (Швейцарія) 4–5 липня 2022 року[125].

Цей План має бути дороговказом подальшого розвитку культури та функціонування органів публічної влади в частині забезпечення культурних прав людини в Україні. Зокрема, при розробці відповідних загальнодержавних та місцевих програм з соціально – культурного розвитку варто передбачити налагодження партнерських відносин з громадськими організаціями, іншими територіальними громадами для забезпечення дієвих механізмів захисту та збереження культурної спадщини, яка в умовах війни систематично зазнає руйнувань та пошкоджень. Пріоритетним для України є підтримки з боку міжнародних партнерів щодо спільного оцінювання завданих збитків сфері культури, напрацювання стратегій відновлення та відбудови.

Враховуючи складну ситуацію з бюджетним забезпеченням сфери культури, перерозподіл коштів місцевих бюджетів з програм розвитку на потреби оборони, вважаємо таку взаємодію з іноземними партнерами на усіх територіальних рівнях вкрай важливою та необхідною.

Таким чином, першою складовою механізму реалізації культурних прав людини на рівні громади є нормативно – правова основа функціонування органів місцевого самоврядування та регламентація компетенційних повноважень у сфері культурного розвитку на законодавчому рівні, враховуючи міжнародні стандарти у цій сфері, а також конкретизація функцій та повноважень органів місцевого самоврядування на рівні конкретно визначеної територіальної громади в актах локальної нормотворчості.

При цьому вважаємо за необхідне зауважити, що при виокремленні нормативно – правової основи механізму ми вбачаємо також закріплення демографічної, гуманістичної та територіальної складових такого механізму.

Адже, цілком зрозумілим є те, що місцеве самоврядування функціонує саме з метою забезпечення гідного існування та вільного розвитку людини, утвердження в муніципальній практиці ставлення до людини як найвищої соціальної цінності, що в свою чергу й зумовлює визнання, реалізацію,

захист основоположних прав і свобод людини як основний зміст діяльності усієї системи місцевого самоврядування (гуманістична основа механізму).

Говорячи про конкретні проблеми, пов'язані з реалізацією культурних прав ми вкотре переконуємось у необхідності активізації зусиль як з боку органів місцевого самоврядування, так і з боку самої громади. Мешканці громади мають важелі впливу на свій представницький орган місцевого самоврядування зокрема користуючись інструментами прямої демократії, зокрема ініціювання проведення загальних зборів, місцевих ініціатив та громадських слухань (демографічна основа механізму).

При цьому місцеве самоврядування має також просторову основу функціонування, у межах певних територіальних одиниць (територіальна основа механізму). В залежності від того, яка це територіальна громада (міська чи сільська) буде залежати змістове наповнення механізму реалізації культурних прав мешканців цих громад, а також специфіка та характер місцевих проблем в культурній сфері та відповідно шляхи їх вирішення.

При розкритті змісту нормативно-правової основи механізму реалізації культурних прав людини на рівні громади важливою є конкретизація культурної функції та відповідно повноважень органів місцевого самоврядування, спрямованих на її виконання на рівні конкретно визначеної територіальної громади, в актах локальної нормотворчості. Перш за все мова йде про розробку та прийняття місцевих програм, стратегій розвитку та регламентацію культурних прав громади у Статутах громад.

Варто запозичити досвід Львова, в Статуті територіальної громади міститься окрема стаття 65. Реалізація повноважень органів місцевого самоврядування м. Львова у сфері освіти та науки. В ній зазначається, що Львівська міська рада у сфері освіти забезпечує: умови для здобуття жителями м. Львова дошкільної, повної загальної середньої та позашкільної освіти; розвиток мережі комунальних закладів дошкільної, шкільної та позашкільної освіти; утримання комунальних закладів освіти; розвиток інноваційних, інклюзивних форм освіти, а у сфері науки: сприяє розвитку

наукового потенціалу м. Львова; популяризації наукової діяльності у місті; вживає заходів щодо підтримки видатних науковців м. Львова та наукових проектів, які реалізуються у місті; сприяє проведенню наукових заходів, міжнародних наукових та науково-практичних конференцій[210].

Наступною складовою механізму реалізації культурних прав є організаційно-правова. Н.В. Камінська, розрізняючи організаційну, правову, фінансово-економічну та інформаційну складові механізму, до організаційного механізму включає: залучення громадян до вирішення проблем функціонування територіальних утворень; застосування технологій інноваційно-інвестиційного розвитку; наукове опрацювання оптимальної структури і штатів, чіткий розподіл функцій і повноважень між окремими працівниками та структурними підрозділами органу; прозорість прийняття й реалізації управлінських рішень, кадрової політики тощо[69].

Організаційною складовою механізму реалізації культурних прав людини в сфері місцевого самоврядування є сукупність відповідних суб'єктів системи місцевого самоврядування, передусім територіальної громади, представницьких органів місцевого самоврядування та їх виконавчих органів, органів самоорганізації населення, комунальних освітніх закладів та закладів культури, юридичних осіб інших форм власності, громадських організацій, які використовуючи різноманітні форми, методи та способи у своїй діяльності, надають освітні та культурні муніципальні послуги на рівні громади, зокрема й шляхом розвитку муніципального співробітництва територіальних громад в межах України та налагодженням співпраці з територіальними громадами зарубіжних країн.

Забезпечення належної реалізації культурних прав людини на місцевому рівні потребує двостороннього зв'язку відповідних муніципальних органів, їх виконавчих структур, зокрема відділів освіти, культури, закладів, які надають муніципальні послуги, тощо з представниками громади, місцевими жителями, щоб поінформувати про створені умови та можливості громади щодо задоволення освітніх, культурних потреб, а також з'ясувати їх

першочергові потреби та спільними зусиллями шукати шляхи вирішення проблем та підвищення рівня якості наданих послуг у цій сфері.

Тому важливою складовою механізму реалізації культурних прав є інформаційна, налагодження різноманітних каналів комунікації, забезпечення права на доступ до публічної інформації, зокрема розміщення інформації на офіційних сайтах органів місцевого самоврядування, органів самоорганізації та комунальних закладів, розгляд звернень, проведення опитувань щодо першочерговості втілення в життя певних культурних та освітніх проектів, тощо.

Реалізація культурних прав відбувається шляхом надання цілого ряду муніципальних послуг, які в свою чергу потребують матеріальних ресурсів. Тому важливою є матеріально – фінансова основа механізму, яку становлять матеріальні ресурси, майно комунальних закладів, кошти місцевих бюджетів, позабюджетні кошти, тощо. В умовах воєнного стану вкрай важливо забезпечити матеріально-фінансові можливості реалізації визначених законом самоврядних повноважень, належне фінансове забезпечення державою делегованих повноважень, фінансову спроможність громад шляхом залучення бюджетних та позабюджетних коштів, участі у грантових проектах, тощо.

Відновлення інфраструктури на деокупованих територіях та відбудова зруйнованих закладів освіти та культури потребуватиме значних субвенцій з державного бюджету та пошуку додаткових джерел фінансування.

Як приклад, можна привести мою участь в програмі «Активні громадяни». Це програма Британської Ради для молоді у галузі міжкультурного діалогу і соціального розвитку, яка реалізується в Україні з 2014 р. Згідно програми, учасники мали можливість подати проекти, які спрямовані на підвищення соціальної активності громадян, зокрема: налагодження комунікації представників громадянського суспільства та органів публічної влади на місцевому рівні, створення сприятливих умов для розвитку волонтерського руху та творчого потенціалу молоді в

територіальних громадах, підтримка креативних ідей та проєктів для інноваційного розвитку культурної сфери.

Проєкти оцінювало незалежне журі, що складалося з 6-8 осіб, представників Британської Ради, партнерських організацій, влади та громадського сектору, а також паралельно проводилося громадське голосування. В межах однієї хвили голосування можна було підтримати максимум три проєкти з усіх областей, в яких тривало голосування[183].

Мета представленого мною проєкту – створення «Місця Активної Комунікації» молоді – МАК-простір у будинку культури села Грушвиця Перша. Це місце стане безпечним місцем для зустрічей ініціативних молодих людей, організації творчих вечорів, обговорення спільних проблем, висловлення ідей та створення проєктів розвитку громади. В межах проєкту було заплановано облаштувати простір і проводити там різноманітні заходи, а саме: діалог з молоддю у форматі круглого столу; зйомки відеоролику про Грушвицький молодіжний простір; організація велоперегонів; організація кіновечорів з періодичністю 2 рази на місяць; організація творчих вечорів; збирання історичних довідок про звичаї місцевих мешканців та формування інтерактивної дошки до Дня захисника України; організація профорієнтаційної роботи з учнями старших класів; організація благодійного ярмарку; проведення навчання щодо написання індивідуальних та колективних проєктних заявок; проведення зустрічей з представниками влади: старостою Грушвицького старостинського округу та сільським головою.

В результаті конкурсу цей проєкт був визнаний одним з переможців та було залучено кошти на облаштування приміщення молодіжного простору, що використовується для організації молодіжних зібрань, проведення активного дозвілля, визначення власних пріоритетів та ідей розвитку громади та пропонування молодіжних ініціатив. Це звичайно не значні фінансові ресурси, але можливість залучення в майбутньому активної молоді до участі

як у креативних проектах, так і до процесів місцевого розвитку, формування лідерів громад (копія договору на надання гранту додається).

На основі вище проаналізованого, механізм реалізації культурних прав людини на рівні місцевого самоврядування є сукупністю взаємопов'язаних та взаємообумовлених нормативно-правових, демографічних, територіальних, організаційних, інформаційних та матеріально-фінансових ресурсів, необхідних для реалізації культурних прав людини на рівні територіальної громади шляхом надання якісних та своєчасних освітніх та культурних муніципальних послуг на основі ефективної взаємодії місцевого самоврядування з громадянським суспільством та державою.

3.2. Муніципальна партисипативна демократія як дієвий інструмент реалізації культурних прав людини на рівні територіальної громади в умовах розвитку громадянського суспільства

Термін «партисипація» походить від англ. *participate*, тобто – «брати участь». Модель партисипаторної або учасницької демократії (*participatory democracy*) набула популярності в 60-70-ті роки минулого століття як відповідь на чинну парадигму представницької демократії [242].

Проевропейський курс розвитку України, як суверенної держави вимагає залучення широкого кола громадськості до вирішення питань місцевого значення. На підтвердження цього та з метою зміцнення інститутів громадянського суспільства Верховна Рада України підтримала зміни до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», згідно якого концепція партисипативної демократії використана як елемент в механізмі розвитку територіальних громад. Вважаємо, що законодавче визначення основних форм участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення та деталізація порядку реалізації таких форм громадської участі як загальні збори, місцеві ініціативи, громадські слухання є не декларативними, а дійсно спрямовані на зміцнення громадянського суспільства.

Партисипативна демократія є альтернативою представницькій демократії, оскільки реалізується безпосередньо мешканцями громади за необхідності, та є дієвим інструментом впливу громадськості на управлінську діяльність представників влади відповідного регіонального та локального рівнів. Передбачає активну участь у прийнятті та реалізації рішень ради стосовно соціального, економічного та культурного розвитку.

Вважаємо, учасницьку демократію органічною складовою проєвропейського демократичного суспільства, в якому свобода слова не лише передбачається в нормативних документах, а й реалізовується в суспільному житті. Така свобода сприяє залученню мешканців громад до процесу прийняття рішень муніципальними органами. Маємо на увазі рішення органу місцевого самоврядування, які безпосередньо впливають на життя як окремо взятого мешканця, так і життя громади в цілому, стосуються регулювання суспільних відносин у соціально-економічній та культурних сферах. Поділяємо думку, що складність партисипації в тому, що хоча її і називають «основним правом громадян», досягнути та розвинути партисипацію на практиці непросто, особливо в умовах країн із нерозвинутою демократією[108].

Використання інструментів партисипативної демократії сприяють підвищенню рівня довіри населення до органів влади, зокрема органів місцевого самоврядування, та запроваджують механізм співвідповідальності громадськості та органів влади за прийнятті рішення. Можемо стверджувати, що рішення органів місцевого самоврядування, які прийняті за попереднього консультування з громадськістю, позитивно сприймаються населенням, та підвищують рівень їх успішної реалізації в майбутньому.

Кодекс рекомендованих норм участі громадськості в процесі прийняття рішень виокремлює наступні рівні участі: інформація, консультація, діалог та партнерство[72].

Доступ до інформації є найнижчим рівнем залучення громади до процесу прийняття рішень. Полягає в наданні інформації органами публічної

влади, дотримуючись принципу публічності, гласності та відкритості. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» встановлює обов'язок для місцевих рад здійснювати свою діяльність відкрито та прозоро. Громадяни мають можливість ознайомитись з діяльністю ради скориставшись вебсайтом територіальної громади чи органу місцевого самоврядування. Про фінансову діяльність органу місцевого самоврядування, зокрема закупівлі за рахунок місцевих бюджетів можна дізнатись за допомогою платформи Prozorro.

Вважаємо, що обізнаність громадськості про роботу органу місцевого самоврядування, плани та перспективи розвитку територіальної громади сприяють безпосередній участі активних громадян в суспільному житті громади.

Консультування з громадськістю використовується органами місцевого самоврядування при визначенні змісту рішення щодо вирішення питань місцевого значення. З метою з'ясування бачення громади щодо шляхів вирішення проблемних питань, створюються також консультативно-дорадчі органи при місцевих радах. Таким чином, жителі, які працюють у складі таких органів мають можливість бути залученими до процесу підготовки проекту нормативно-правового акта локальної дії. Важливим також є публічність та відкритість консультативно-дорадчих органів, яка забезпечується трансляванням їх засідань в режимі відеоконференції та розміщення прийнятих рішень на офіційному вебсайті місцевої ради.

Вважаємо за необхідне залучати молодь до управлінських процесів, зокрема шляхом створення молодіжних рад, як консультативно-дорадчих органів при місцевих радах, а також залучати їх до публічних консультацій. Чинний Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» понизив віковий ценз для участі представників територіальних громад у вирішенні питань місцевого значення таких як місцева ініціатива, громадські слухання, публічні консультації та інших формах участі з 14 років.

В контексті реалізації культурних прав громадянами та з метою увіковічнити подвиг загиблих героїв в російсько-українській війні,

позитивним є досвід консультацій з громадськістю та проведення громадських слухань як необхідної складової в процесі прийняття рішень органами місцевого самоврядування про перейменування вулиць та провулків.

Пріоритетним вбачаємо залучення громадськості та інститутів громадянського суспільства до вирішення проблем місцевого значення на умовах партнерства, оскільки така форма участі передбачає спільне прийняття рішень та спільну відповідальність на кожному етапі процесу прийняття управлінських рішень.

На цьому рівні громадськість, неурядові організації та органи державної влади та місцевого самоврядування організовують тісне співробітництво, забезпечуючи незалежність неурядових організацій. Партнерство може охоплювати такі заходи, як делегування неурядовій організації конкретного завдання, наприклад, у сфері надання послуг. [30, с.10,11].

Ефективність проведення консультацій з громадськістю вбачаємо у випадках обговорення стратегічних планів розвитку. Зокрема позитивним є досвід територіальних громад, коли органи місцевого самоврядування для розробки проекту Стратегії розвитку громади створювали робочі групи, до яких входили ініціативні мешканці, в тому числі молодь. Таким чином забезпечувалась громадська участь та налагоджувався діалог місцевих чиновників з мешканцями громади.

Успішними стратегіями, розробленими за участю громадськості є Стратегія розвитку мистецтва (Мельбурн, Австралія). Так, адміністрація міста, використавши механізми участі громадськості та провівши опитування, інтернет-форуми та громадські засідання, розробила Стратегію розвитку мистецтв міста Мельбурн 2014-2017 років. При цьому було враховано думку митців культури, напрацьовано механізми їх заохочення до творчої діяльності. Реалізація напрацьованої стратегії була підкріплена відповідним фінансуванням, з місцевого бюджету було заплановано

витратити близько 14 мільйонів доларів. Про успішність учасницької форми демократії свідчить високий відсоток зацікавлених мешканців міста, їх пропозиції та ефективний діалог з владою міста[221].

Також як приклад, Стратегія соціального розвитку міста Річмонда (США) на 2013 – 2022 роки визначає бачення щодо вирішення існуючих соціальних проблем та розвитку спроможності реагувати на нові потреби населення; Стратегія залучення молоді (Торонто, Канада) – це план, що має на меті залучення молоді у сфері містобудівних питань. [221]

Проведене дослідження «Вплив воєнного стану на громадську участь в Україні» у 2022 році в ході опитування: чи були складнощі використання інструментів громадської участі через воєнний стан? показало наступні результати: 62% проблеми з інформацією та комунікацією 34% проблеми використання інструментів громадської участі 28% проблеми взаємодії з органами місцевого самоврядування 18% проблеми безпосередньо самої інституції громадянського суспільства[46].

Вважаємо, що основною проблемою забезпечення участі громадськості в процесі прийняття рішень органами місцевого самоврядування в період дії воєнного стану є низький рівень поінформованості населення щодо роботи місцевих рад. Оскільки в період дії воєнного стану, зокрема в перші дні повномасштабного вторгнення місцева рада могла проводити засідання робочих органів, виконавчих комітетів та сесій у закритому режимі, не публікувати проекти рішень та прийняті рішення на офіційних вебсайтах, обмежувати доступ до адміністративних приміщень в цілях безпеки органу місцевого самоврядування та працівників апарату ради.

Проте, у 2024 році Верховна Рада ухвалила законопроект №6401, яким внесла зміни до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». Зміни стосуються забезпечення права громадян на інформацію, зокрема знати про комунальну власність громади та мати доступ до прийнятих місцевою радою рішень. Крім цього, закон передбачає обов'язковість онлайн-трансляції пленарних засідань та засідань постійних комісій ради. На

час дії воєнного стану альтернативою онлайн-трансляцій є публікування відеозаписів засідань. Такі нововведення покликані зробити діяльність органів місцевого самоврядування ще відкритішою, а громадськість ознайомити з роботою ради та залучити до процесу прийняття рішень.

В умовах цифровізації та діджиталізації популярності серед місцевих чиновників набувають інструменти електронної громадської участі. Користуються популярністю серед жителів громади електронні петиції, різні форми онлайн - консультацій та слухань з громадськістю. Проведення голосування через платформу e-DEM, “Дію”, портали жителя, інші системи із використанням автентифікації через MobileID чи BankID. Використання таких інструментів дає можливість посадовим особам та депутатам заявити, що вони відкриті до діалогу та їх діяльність спрямована для розвитку територіальної громади та вирішення проблем жителів села, селища, міста.

Враховуючи важливість залучення активного населення до розвитку територіальної громади, зокрема у сфері розвитку культури та забезпечення реалізації культурних прав, важливо забезпечити інформаційну кампанію у сфері волонтерства та сприяти органам місцевого самоврядування у розвитку волонтерського руху на території громади.

Як зазначають С.І. Іщук та І.В. Дробуш, органам місцевого самоврядування рекомендовано постійно інформувати громаду про можливості та перспективи волонтерського руху. Вважаємо доцільним налагодити канали комунікації між місцевими осередками волонтерського руху та органами місцевого самоврядування. Варто підтримати пропозиції С. Іщука та І. Дробуш щодо розміщення на офіційному сайті інформації про перелік організацій, що залучають до своєї діяльності волонтерів за видами та напрямками діяльності; перелік волонтерів за напрямками діяльності; заявок щодо потреб/проблем, що можуть бути вирішені за допомогою волонтерської діяльності; формування переліку проблем; інформації щодо можливості надання чи отримання гуманітарної допомоги; засоби для координації дій організацій між собою. [47, с.334]

За умов закінчення дії воєнного стану, органи місцевого самоврядування мають активізувати роботу, спрямовано на розробку стратегічних планів розвитку громад, в тому числі в частині відновлення зруйнованої та пошкодженої освітньої та культурної інфраструктури. При цьому, варто залучати громадськість до обговорення програмних документів, а застосування учасницьких процедур сприятиме легітимності таких рішень органів місцевого самоврядування. Прогресивним кроком має стати цифровізація інструментів участі.[46]

Актами локальної нормотворчості, зокрема Статутами територіальних громад врегульовано питання партисипативної демократії.

Інструментарій залучення мешканців громад до вирішення питань місцевого значення, в тому числі у сфері освіти та культури передбачений в статутах територіальних громад. Зокрема, це стосується можливостей щодо проведення зборів за місцем проживання, участі у громадських слуханнях, права громади на місцеві ініціативи, право на електронні петиції, тощо.

Також процедурні питання щодо зазначених форм участі громади у місцевому управлінні регулюються відповідними Статутами та відповідними Положеннями. Як приклад, можна привести Статут територіальної громади м. Львова, який визначає форми реалізації права членів територіальної громади м. Львова на участь у вирішенні питань місцевого значення, а саме: подавати індивідуальні та колективні звернення до органів і посадових осіб Львівської міської ради; бути включеними до складу консультативно-дорадчих органів при Львівській міській раді та її виконавчих органах; одержувати інформацію про діяльність Львівської міської ради; одержувати копії правових актів Львівської міської ради; брати участь у здійсненні контролю за діяльністю Львівської міської ради; брати участь у створенні та діяльності органів самоорганізації населення м. Львова; брати участь у розподілі частини видатків міського бюджету через механізм громадського бюджету; бути присутніми на засіданнях Львівської міської ради, її постійних комісій; на виступ на пленарному засіданні; на особистий прийом депутатами,

посадовими особами Львівської міської ради; на ознайомлення з проектами правових актів; на ознайомлення з порядком денним та протоколами засідань Львівської міської ради та її комісій; на участь у проведенні громадської експертизи [210].

При цьому порядок проведення громадських слухань регламентується окремим Положенням, що є додатком до вищезазначеного Статуту.

Варто зауважити, що й інші Статути територіальних громад теж регламентують форми участі громади у вирішенні питань місцевого значення, зокрема Статут Великоомелянської територіальної громади, до розробки якого я була залучена (копія розпорядження додається).

При цьому є певні відмінності щодо процедурних питань, зокрема чисельної кількості зібраних підписів мешканців щодо ініціювання громадських слухань чи можливості направлення електронних петицій.

Так, для порівняння електронна петиція до органів місцевого самоврядування м. Львова підлягає розгляду, якщо протягом 60 днів з дня оприлюднення на визначеному Львівською міською радою сайті її підтримали не менше 500 членів територіальної громади м. Львова; для прийняття рішення загальних зборів громадян участь у них мають взяти не менше половини повнолітніх членів територіальної громади м. Львова, які є громадянами України та проживають на території, на якій проводяться загальні збори. Громадські слухання проводяться за ініціативою повнолітнього члена територіальної громади м. Львова, при підтримці такої ініціативи не менше 75 підписами членів територіальної громади м. Львова[210].

Статут територіальної громади Рівного передбачає, що проекти рішень ради, які внесені у порядку місцевої ініціативи та підтримані не менше як п'ятьма тисячами жителів територіальної громади, в обов'язковому порядку оприлюднюються та вносяться до порядку денного сесії Рівненської міської ради. Ініціативна група, не менше як тисяча громадян, які мають право голосу та є мешканцями Рівненської територіальної громади, можуть

ініціювати проведення загальних зборів мешканців міста. Проведення громадських слухань можуть ініціювати: міський голова; Рівненська міська рада або її виконавчий комітет; не менш як тисяча громадян – членів міської територіальної громади з правом голосу, які підписують відповідне колективне звернення[211].

Відповідно до Положення про порядок подання та розгляду електронної петиції до Рівненської міської ради та виконавчих органів[128], електронну петицію розглядають за умови збору на її підтримку не менше як 250 підписів громадян протягом не більше 45 календарних днів з дня оприлюднення петиції.

Окрему увагу необхідно приділити функціонуванню в громадах органів самоорганізації населення. Такі органи створюються з метою задоволення різноманітних потреб жителів, шляхом надання якісних та своєчасних муніципальних послуг. Окремо варто зазначити, що органи місцевого самоврядування повинні забезпечити тісну та ефективну співпрацю з органами самоорганізації населення, залучати їх представників до процесу розробки місцевих програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідної громади.

Органу самоорганізації населення у межах території його діяльності під час його утворення можуть надаватися повноваження, реалізація яких спрямована на вирішення місцевих питань культурного значення: вносити у встановленому порядку пропозиції до проектів місцевих програм соціально-економічного і культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць та проектів місцевих бюджетів; організовувати на добровільних засадах участь населення у здійсненні заходів щодо охорони пам'яток історії та культури, надавати допомогу навчальним закладам, закладам та організаціям культури, фізичної культури і спорту у проведенні культурно-освітньої, спортивно-оздоровчої та виховної роботи серед населення, розвитку художньої творчості, фізичної культури і спорту; сприяти збереженню культурної спадщини, традицій народної культури,

охороні пам'яток історії та культури, впровадженню в побут нових обрядів, тощо[162].

При цьому варто докорінно змінити чинне законодавство, яке не сприяє розвитку цих органів та ставить їх в повну залежність від органу місцевого самоврядування, оскільки вже в самому Законі ми бачимо недосконалість визначення «власні повноваження» та «делеговані повноваження», адже власні повноваження – це фактично делеговані повноваження, якими органи самоорганізації наділяються з боку органів місцевого самоврядування при їх створенні.

Вважаємо, що потрібно в повну силу використовувати потенціал органів самоорганізації населення та передбачити механізм оптимальної співпраці та взаємодії з відповідною місцевою радою. Також і голови місцевих рад мають усвідомити, що органи самоорганізації сприятимуть реалізації їх повноважень та знаходити можливості передачі коштів з місцевого бюджету на їх функціонування, а не вбачати їх конкурентами на наступних місцевих виборах. Як напрям підвищення муніципального статусу органів самоорганізації населення варто передбачити їх як окремого суб'єкта ініціювання громадських слухань, місцевих ініціатив, тощо.

Наприклад, у місті Харкові існує Харківська обласна громадська організація спілки представників органів самоорганізації населення, яка відіграє важливу роль у взаємовідносинах громадян з органами місцевого самоврядування у вирішенні питань віднесених до їх компетенції[223].

Вважаємо такий досвід позитивним та таким, що має бути поширений й на громади інших регіонів, особливо з огляду на те, що в країні війна, ліквідація щоденних наслідків якої потребує згуртованості мешканців громад та прийняття оперативних рішень з боку органів місцевого самоврядування. В контексті внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування, які набули чинності 08 січня 2025 року[141], представників органів самоорганізації необхідно включати до складу

консультативно-дорадчих органів при органах та/або посадових особах місцевого самоврядування.

Забезпечуючи в практичній діяльності утвердження принципу народовладдя та підкріплюючи статус територіальної громади як основного суб'єкта місцевого самоврядування, на законодавчому рівні розширено перелік форм участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення. Так існуючий перелік таких форм участі було доповнено зокрема можливістю участі жителів у плануванні та розподілі коштів місцевого бюджету, публічні консультації; створення консультативно-дорадчих органів при місцевих радах, а також громадське оцінювання діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування. При цьому форми та порядок внесення пропозицій жителями щодо коштів місцевого бюджету визначаються рішенням ради або статутом територіальної громади [158].

При цьому, Законом України «Про публічні консультації» врегульовано порядок проведення публічних консультацій органами місцевого самоврядування. Варто зазначити, що закон прийнятий 20.06.2024 року, але набуде чинності протягом 12 місяців з дня закінчення або скасування воєнного стану в Україні. Детально врегульовано процедурні питання підготовки та проведення публічних консультацій, що є позитивним в процесі вироблення єдиних підходів до такої форми учасницької демократії усіма органами місцевого самоврядування та передбачено різні форми проведення публічних консультацій[173].

Окрему увагу варто приділити громадському бюджету участі, як демократичній формі залучення кожного жителя громади до процесу розподілу коштів місцевого бюджету, шляхом внесення проектів щодо покращення інфраструктури громади та визначення переможця, шляхом голосування. Таким чином реалізовується механізм прямого впливу громадськості на розвиток міста, села чи селища, оскільки кожен житель має право розробити проект, пов'язаний з покращенням життя в громаді, подати його, взяти участь у конкурсі, перемогти в голосуванні та реалізувати свою

ідею фінансовими та організаційними ресурсами органу місцевого самоврядування.

Доволі часто інститут громадського бюджету регламентується Статутами територіальних громад та відповідними положеннями.

Цікавою є практика функціонування громадського бюджету м. Львова, оскільки право розробляти, вносити проекти та брати участь у голосуванні мають мешканці громади м. Львова, які досягли 16-річного віку. [210].

Загальний обсяг громадського бюджету м. Львова становить не менше 1% від затвердженого розміру видатків бюджету розвитку спеціального фонду міського бюджету м. Львова на той рік у якому подаються пропозиції. За рахунок коштів громадського бюджету фінансуються проекти, реалізація яких можлива протягом одного бюджетного періоду. Детальні терміни та умови подачі проектів, порядок розгляду, голосування та встановлення результатів визначаються окремим Положенням, яке затверджує Львівська міська рада[210].

Орієнтація державного та місцевих бюджетів на посилення обороноздатності України та пріоритет фінансування потреб держави у сфері оборони суттєво вплинула на реалізацію проектів громадських бюджетів. «Трансперенсі Інтернешнл Україна» у межах Програми «Прозорі міста» дослідила, як українські міста проводили громадський бюджет у 2023–2024 роках. В ході дослідження, встановлено, що лише незначний відсоток органів місцевого самоврядування практикують використання громадських бюджетів, як інструментів участі громадян у процесі розподілу бюджетних коштів. Станом на листопад серед 100 досліджуваних міст бюджет участі у 2023–2024 роках провели лише у восьми містах.

Доволі часто, на практиці органи місцевого самоврядування декларують можливість участі у громадському бюджеті, проте через недостатній фінансовий ресурс в умовах воєнного стану оголошення та розгляд проектів не проводиться. Проте, нетиповою була ситуація у місті Костополі Рівненської області, оскільки, на сайті міськради вказано, що у

серпні 2024 року приймали проекти на участь у громадському бюджеті, а на етапі підбиття підсумків, жодного проекту на сторінці сайту не зафіксовано. Таким чином, формально проводили громадський бюджет, однак через відсутність анонсування, громадськість не мала змоги дізнатись про конкурс та взяти у ньому участь.

Варто зазначити, що воєнний стан вплинув на обсяги фінансування проектів громадського бюджету. Замість громадського бюджету у Львові розглядали ідею запровадити Волонтерський бюджет, який би сприяв ефективному використанню коштів на підтримку сил безпеки та оборони, проте цю ініціативу так і не реалізували. Більшість міст, які далі залучали громаду до бюджетного процесу, розташовані у центральній та західній частинах країни та здебільшого мають велику кількість населення та значне податкове наповнення бюджету. Водночас фінансовий чинник не завжди є вирішальним, про що свідчить приклад Володимира та Кам'янського, де бюджет участі проводився у 2023 році. Майже всі міста, які проводять громадський бюджет в період війни, мають проекти, що стосуються: підтримки Сил оборони, облаштування укриттів цивільного захисту, розробки курсів самооборони для цивільного населення, соціально-психологічної підтримки ВПО, реабілітації ветеранів, а також членів родин загиблих учасників бойових дій. Також пропонують втілювати певні інфраструктурні та соціальні проекти – облаштовують спортивні майданчики у школах та садочках, оновлюють бібліотечні фонди, фінансують придбання квитків до театру для воїнів та їхніх родин, ВПО, людей з інвалідністю, дітей-сиріт, закуповують обладнання для психологічного та емоційного відновлення дітей тощо[19].

Вважаємо, що такий демократичний інструмент як бюджет участі відновиться в громадах після завершення воєнного стану. Адже таким чином місцеве населення залучається до управлінських процесів, сприяє раціональному використанню коштів місцевого бюджету, спрямовуючи

фінансові ресурси на вирішення нагальних проблем, які сприяють якісній співпраці мешканців та органу місцевого самоврядування.

В контексті реформи децентралізації новостворені громади стикнулися з проблемою створення власного органу управління, який мав би забезпечити належний рівень надання освітніх послуг мешканцям громад. При цьому важливим є усвідомлення того, що якісне надання освіти населенню жодним чином не має залежати від величини громади. В ході надання освітніх послуг має бути орієнтація безпосередньо на споживача – місцевого жителя та основним орієнтиром (критеріями наданої послуги) – доступність, своєчасність, зручність. Тому переконані в необхідності конструктивної співпраці органів місцевого самоврядування, територіальної громади, навчальних закладів для прийняття оптимальних управлінських рішень, які будуть задовольняти усі зацікавлені сторони.

Варто погодитись з О. Беляєвою, яка пропонує розширювати участь громадськості в управлінні освітою за рахунок створення: сукупності опікунських рад та їх залучення до вирішення питань освітньої тактики та стратегії на місцевому та регіональному рівнях; громадського контролю за діяльністю адміністрації фондів підтримання освіти; тощо. [15, с.180].

Як приклад, можна навести участь представників громадськості у проведенні моніторингу якості освіти. Моніторинг проводиться з метою виявлення та відстеження тенденцій у розвитку якості освіти. Згідно Наказу Міністерства освіти і науки України, моніторинг може бути внутрішнім та зовнішнім та здійснюватись на локальному, регіональному, загальнодержавному та міжнародному рівнях. Учасниками моніторингу можуть бути заклади дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти; здобувачі загальної середньої освіти та позашкільної; педагогічні працівники, батьки, інші законні представники здобувачів освіти. Моніторинг може проводитись з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій, у тому числі дистанційно. Це підвищить рівень участі представників громадськості з огляду на воєнний стан в Україні. [152]

При цьому важливим має бути обов'язковість врахування результатів такого моніторингу та оперативне виправлення недоліків, вказаних у звіті про проведений моніторинг, оскільки найбільш об'єктивними та цікавленими у результативності проведеного моніторингу є представники територіальної громади, які є споживачами освітньої послуги.

Сфера культури нерозривно пов'язана з духовним розвитком особистості, тому вважаємо що інструменти партисипативної демократії мають бути використані повною мірою органами місцевого самоврядування в процесі вирішення питань місцевого значення у сфері культури. Дієвим способом залучення громадськості до культурного життя та використання форм громадської участі є проведення консультацій з громадськістю щодо перспективних напрямків розвитку місцевої культури, популяризації автентичної історії та культури громади.

Дієвим способом залучення молоді та налагодження комунікації між органами влади та представниками активної молоді є організація круглих столів та обговорення перспектив розвитку туризму. Вважаємо що за такої комунікації можна досягти значного успіху, оскільки креативні ідеї молоді можна використати при стратегічному плануванні розвитку громади та прийнятті рішень місцевою радою. Передовим вважаємо досвід організації флешмобів органами місцевого самоврядування за участі місцевих голів громад, депутатів, членів виконавчого комітету, учнів загально-освітніх навчальних закладів, активних жителів та молоді.

Вважаємо корисним сприяння та створення органами місцевого самоврядування молодіжних рад у формі консультативно-дорадчих органів. Така співпраця місцевих органів влади з молодим населенням є досить успішною, оскільки наділяючи певним колом повноважень молодіжну раду, органи місцевого самоврядування заручаються підтримкою молоді, яка в свою чергу, розуміючи свою дієвість та реальну можливість змінити рідне село, селище, місто беруть участь у міні-проектах чи грантах, залучаючи додаткове фінансування на реалізацію культурних проєктів.

Як зазначає А.Сайферс, у системі управління освітньою галуззю важливо налагодити тісну співпрацю з громадськістю в питаннях напрямів розвитку освіти територіальної громади та підвищення якості освітніх послуг. [204, с.163-164]. Поділяємо думку, що доцільним є створення консультаційної ради при органі місцевого самоврядування, діяльність якої полягатиме у виявленні проблемних питань у сфері освіти та налагодження комунікацій з адміністрацією освітніх закладів для їх подолання. Варто повною мірою використовувати потенціал створених батьківських комітетів, адже прогресивні ідеї батьків можуть бути використані адміністрацією школи для покращення стану освітнього середовища. Органам місцевого самоврядування на етапі підготовки проекту рішення, яке регулює сферу освіти у громаді варто проводити консультації з батьківським комітетом школи, тим самим створюючи прецедент учасницької демократії у питанні регулювання освіти на місцевому рівні.

Відповідно до статті 32 Закону України «Про повну загальну середню освіту», рішення про утворення, реорганізацію, ліквідацію чи перепрофілювання (зміну типу) закладу загальної середньої освіти приймає його засновник (засновники). Засновником освітніх закладів комунальної власності є орган місцевого самоврядування. Норми Закону України «Про повну загальну середню освіту» в частині регулювання реорганізації освітнього закладу кореспондують нормам Закону України «Про дошкільну освіту». Відтак процедура реорганізації та ліквідації закладів загальної середньої освіти у сільській місцевості допускаються лише після громадського обговорення проекту відповідного рішення засновника, який оприлюднюється не менше ніж за один рік до прийняття відповідного рішення [168].

Такими змінами до законодавства, Україна змінює підхід до формування освітньої політики та продовжує процес реформування закладів освіти та їх перепрофілювання. Такі зміни продиктовані необхідністю правового регулювання діяльності ліцеїв, трансформацією мережі закладів

середньої освіти та переходом до моделі трирічної профільної освіти в межах реформи «Нова українська школа». Запропонована оптимізація мережі закладів загальної середньої освіти передбачає визначення відповідності кожної школи критеріям, що закріплені на законодавчому рівні, зокрема розрахунковій наповнюваності класів [1]. Процес реформування існуючої мережі закладів освіти потребує внесення змін до порядку фінансування закладів освіти за рахунок освітньої субвенції.

Відповідно до Порядку та умов надання освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14.01.2015р. №6 зі змінами та доповненнями: «З 1 вересня 2025 року уряд вирішив не фінансувати коштом освітньої субвенції зарплату вчителів у школах із кількістю учнів менше ніж 45 осіб, а з 1 вересня 2026 року - менш ніж 60 осіб[133].

На сьогодні єдиним оптимальним вирішенням проблеми малокомплектності навчальних закладів є оптимізація мережі, зокрема ліквідація таких закладів. Зекономлені кошти будуть спрямовані на придбання учбової літератури, оснащення навчальних кабінетів існуючих закладів освіти сучасним навчальним обладнанням та матеріалами, комп'ютерною технікою, шкільними меблями, мультимедійним обладнанням, облаштування туалетних приміщень, переоснащення харчоблоків, здійснення необхідних капітальних і поточних ремонтів, облаштування спортивних майданчиків, територій навчальних закладів, на розвиток громади в цілому.

При цьому, у разі прийняття рішення про ліквідацію наведених у даному обговоренні закладів освіти, школярі будуть забезпечені безкоштовним підвезенням, з дотриманням всіх вимог до найближчого навчального закладу (якщо він знаходитиметься поза межами пішохідної доступності). Також буде сприяння (за наявності вільних вакансій) працевлаштуванню педагогічних працівників реорганізованих та ліквідованих навчальних закладів.

На даний час надмірні витрати на утримання малокомплектних навчальних закладів освіти позбавляють можливості реінвестувати кошти громади у розвиток навчальних закладів, які забезпечують більш високу якість освітніх послуг або ж витратити їх на ремонт сільських доріг, здійснення заходів з благоустрою тощо.

Разом з тим, такі дії з боку органів місцевого самоврядування не знаходять підтримки місцевих жителів та породжують конфліктні ситуації. Вважаємо дієвим інструментом в таких ситуаціях медіацію. Медіація - позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів[156].

Медіація на мікро рівні (рівні громади) надає можливість сторонам висловитися та бути почутими, слухати і поважати почуття інших, досягти більш тривалі результати, ніж індивідуальні консультації чи інші методи розв'язання конфліктів. [184]. Перевагою медіації є швидкість та результативність, оскільки в процесі обговорень, взаємних поступок укладається угода, яка задовільняє кожен із сторін. Таким чином рівень конфліктності зменшується, сторони поважають позицію один одного.

Альтернативні методи вирішення спорів можуть надати доступ до справедливості тим членам суспільства (жінкам, меншинам), які можуть бути обмежені у своїх правах національною правовою системою; згуртувати членів громади; допомогти членам громади діяти разом для кращого захисту їх прав[232].

Поділяємо думку Н.А. Мазаракі, що перевагами медіації є універсальність, конфіденційність, відносна дешевизна, швидкість вирішення спору, тощо [99, с.44]. Вважаємо, що використання інструментів медіації значно підвищує ймовірність досягнення сторонами компромісу та збереження дружніх відносин між сторонами.

Говорячи про медіацію варто погодитись з Л.М. Корнутою, яка вважає, що медіацію варто сприймати не лише як спосіб врегулювання спорів, що

вже виникли та розвиваються між сторонами, а і як певну процедуру, що направлена на запобігання виникненню конфлікту. [99, с.71].

Безумовно, важливою метою медіації є обговорення, усвідомлення та опрацювання складної конфліктної та проблемної ситуації задля знайдення оптимального виходу з неї. В обговоренні такого конфлікту має бути місце різним поглядам та думкам, часто несумісним та навіть протилежним, щодо самих подій або варіантів виходу з важкої ситуації, що склалася. У свою чергу, результатом успішної медіації є досягнута під час обговорення конкретна угода чи домовленість, що задовольняє усі сторони конфлікту та не залишає образ чи непорозумінь. Рішення, що були прийняті в медіації, можуть бути закріплені в угоді лише у тому разі, якщо кожна зі сторін конфлікту (спору) їх визнає та приймає.

Проте, варто усвідомити, що головними передумовами медіації є: прагнення сторін до мирного врегулювання конфлікту, а також добровільність участі сторін в процедурі застосування медіації. Тут важливим є об'єднати зусилля, аби врегулювати проблему, замість того, аби сприймати опонента як ворога. Сторони конфлікту прагнуть досягти домовленостей, які передбачають взаємну згоду – консенсус (певний компроміс) та співробітництво. Досягнувши консенсусу, сторони конфлікту приймають таке рішення, яке дозволяє їм конструктивно будувати подальші взаємовідносини і спільну діяльність[89,с.71-72] .

Доволі корисним є проведене дослідження А.Шеремет, Т. Блащук, С. Іщуком щодо перспектив та ефективності застосування принципів медіації в освітньому середовищі. Авторами проведене соціологічне опитування, результати якого виявили готовність респондентів запроваджувати медіацію як інструмент вирішення конфліктів у освітнє середовище[233].

Також імпонують пропозиції щодо використання онлайн – медіації, яка набуває особливого значення в умовах воєнного стану. Вважаємо, що така форма медіації покликана забезпечити доступ до позасудового врегулювання спорів маломобільним групам населення, а також соціально незахищеним

особам, зокрема внутрішньо переміщеним особам, ветеранам війни, учасникам бойових дій та іншим. В контексті необхідності соціальної адаптації таких груп населення, реалізація ними своїх гарантованих прав на рівні громади часто супроводжується конфліктними ситуаціями. Онлайн-медіація може забезпечити швидке і доступне вирішення спорів, відновлення соціальної стабільності.[214, с.92-93].

Вважаємо, що саме таким способом варто користуватись при вирішенні конфліктних ситуацій, які виникають на рівні територіальної громади, зокрема в контексті забезпечення реалізації культурних прав (реорганізація, ліквідація чи перепрофілювання (зміна типу) навчальних закладів, оптимізація закладів культури), а також вирішення трудових спорів, які виникають у зв'язку з вивільненням педагогічних працівників та працівників закладів культури. При цьому варто виходити з колективного інтересу громади, застосовувати конструктивний діалог та досягати компромісу органу місцевого самоврядування та місцевих жителів у вирішенні питань місцевого значення.

3.3. Напрями удосконалення механізму реалізації культурних прав людини в сфері місцевого самоврядування в контексті європейського досвіду

Визначаючи механізм реалізації культурних прав людини в сфері місцевого самоврядування як сукупність взаємопов'язаних та взаємообумовлених нормативно-правових, демографічних, територіальних, організаційних, інформаційних та матеріально-фінансових ресурсів, необхідних для реалізації культурних прав людини на рівні територіальної громади шляхом надання якісних та своєчасних муніципальних послуг в сфері освіти та культури, виникла об'єктивна необхідність не лише дослідити зміст його структурних складових, а й практику функціонування такого механізму на рівні територіальної громади. Як показує аналіз вітчизняної

практики в частині забезпечення культурних прав людини в Україні з боку держави, саме ці права є найменш гарантованими з огляду на складне економічне становище української держави, зумовлене тривалою війною з РФ, відповідно недостатнє фінансування місцевих програм культурного розвитку у зв'язку з необхідністю перерозподілу коштів місцевого бюджету на потреби оборони та допомогу внутрішньо переміщеним особам, які стали невід'ємною демографічною складовою територіальної громади та потребують особливої уваги з боку органів місцевого самоврядування.

Реформа децентралізації, яка розпочалась у 2014 році стосувалась і реформи культурної сфери. Так, було напрацьовано перспективні напрями змін у діяльності культури на рівні громад, регіонів та держави в цілому. У 2019 році було сформульовано цілісну концепцію реформи децентралізації в галузі культури. Основні зміни стосувались розподілу повноважень у сфері культури між органами виконавчої влади державного та регіонального рівнів та органів місцевого самоврядування. При цьому, повноваження органів місцевого самоврядування у сфері управління культурою значно розширилися, оскільки новостворені відділи освіти та культури територіальних громад мали реалізовувати державну політику у сфері культури на місцях з врахуванням територіальних особливостей. Передбачалось, що центральні органи виконавчої влади реалізовуватимуть державну політику у сфері культури та до їх відання належатимуть національні та державні культурні установи, інститути та вищі навчальні заклади; на регіональний рівень передавались палаци мистецтв, бібліотеки та театри, а на місцевому рівні, згідно реформи, мали створюватись центри культурних послуг. Реформування культурної сфери стосувалось також перегляду бюджетної політики аби забезпечити фінансову спроможність громад та регіонів утримувати заклади культури та модернізації культурної інфраструктури.

Реформа культури в Україні найменш помітна в контексті воєнного стану, проте є дуже важливо, оскільки внесені зміни до Закону України «Про

культури» вже набули чинності, а нові підходи до реалізації культурної політики на рівні громад вже поступово впроваджуються органами місцевого самоврядування. Доцільно зазначити, що органам місцевого самоврядування на території яких ведуться бойові дії однозначно питання реформування культурної інфраструктури громади не актуальне, оскільки першочерговим і надважливим є сприяння силам оборони та захист життя та здоров'я мешканців територіальної громади.

Однак, саме в таких складних умовах мешканці потребують усього комплексу муніципальних послуг, передусім освітніх та культурних послуг. Законодавчої регламентації отримали основні ідеї культурної реформи, тому статтю 1 Закону України «Про культуру» було доповнено вищначенням поняття культурної послуги. В розумінні Закону, культурна послуга являє собою сукупність дій фізичних та/або юридичних осіб, які провадять культурну діяльність, спрямованих на задоволення культурних, інтелектуальних потреб людини, забезпечення творчого, духовного розвитку особистості, що мають визначену вартість та споживаються в процесі надання (виконання) цих дій. При цьому встановлюється обсяг культурних послуг, які обов'язково мають надаватися жителям територіальної громади[143].

В контексті культурної реформи, органи місцевого самоврядування наділяються повноваженнями щодо створення центру культурних послуг. Місцева рада в ході реалізації локальної нормотворчості може прийняти рішення про створення центру культурних послуг територіальної громади.

Необхідною умовою для створення багатофункціонального закладу, який має відповідати усталеним стандартам функціонування культури є реконструкція існуючого будинку культури або будівництво нового закладу. При цьому ставляться вимоги, що центри культурних послуг для надання якісних культурних послуг мешканцям громади мають бути забезпечені кваліфікованими кадрами у сфері культури та сучасною матеріально-технічною базою.

Відповідно до Закону України «Про культуру», центр культурних послуг є територіально доступним багатопрофільним та багатофункціональним закладом культури, який забезпечений кваліфікованими кадрами, має сучасну матеріально-технічну базу та спроможний забезпечувати надання комплексу культурних послуг. [143].

Варто зазначити, що законодавство України у сфері регулювання культурного життя територіальних громад зазнало змін, шляхом його переорієнтації на основі європейських стандартів. На законодавчому рівні знайшли своє відображення перспективи реформування культурної інфраструктури. Запроваджено процес перезавантаження закладів культури та трансформацію культурної мережі з створенням Центру культурних послуг.

Метою реформування мережі закладів культури є необхідність апгрейду (перезавантаження), перепрофілювання, зміні підходів у розумінні культури та культурних послуг. Так, радянські заклади клубного типу та будинки культури з величезними актовими залами та заповненими стіляцями мають стати простором для креативних ідей, місцем активної комунікації, відкритим простором з сучасними засобами культурно-мистецького відтворення, гуманітарним хабом, де розуміння та підтримку отримають всі, хто цього потребує. Центри культурних послуг мають на меті забезпечити універсальність та зручність надання культурних послуг жителям громади, тому концепція їх створення полягає у високому рівні матеріально-технічного забезпечення та територіальній доступності.

При прийнятті рішення про створення центру культурних послуг (далі ЦКП) орган місцевого самоврядування має визначити спосіб його створення, виходячи з фінансової спроможності. Або ж це буде нове будівництво такого центру, або ж реорганізація існуючого закладу культури певного типу. Перший варіант буде переважати в громадах, які постраждали від ведення бойових дій, є деокупованими, заклади культури в яких є зруйнованими та не підлягають реконструкції. Інший варіант притаманний більшості громадам,

які не знаходяться в зоні бойових дій, але не мають коштів на капітальне будівництво таких центрів.

Сучасність, інклюзивність, безпечність, доступність та багатофункціональність мають стати принципами роботи центрів культурних послуг. Органам місцевого самоврядування, створюючи в громаді центр культурних послуг потрібно врахувати необхідність забезпечення доступності мешканців громади, зокрема часової та транспортної. Передбачається, що центр культурних послуг має стати осередком комунікації, підтримки, допомоги, розвитку і гуртування людей через спільнодію в царині якісних культурних, спортивних, соціальних, мистецьких та інших послуг у сферах гуманітарної політики та креативної економіки, задля формування відчуття щастя у населення громади, елементів їх комфортного і повноцінного (гармонія дозвілля та роботи) життя.

Центри культурних послуг створюються з метою долучення мешканців до культурного життя громади, що матиме позитивне значення не лише в контексті створення єдиного культурного простору, інноваційного розвитку та креативних ідей, а й слугуватиме згуртованості та активізації громади, об'єднанню зусиль щодо пошуку залучення коштів на фінансування сфери культури, що дозволить надавати якісні муніципальні послуги.

Центри культурних послуг мають забезпечувати постійне інформування громади усіма доступними каналами комунікації. Пропонуємо використовувати місцеві засоби інформації, поширювати інформацію про заплановані та проведені культурні заходи в соціальних мережах, viber групах; офіційному вебсайті територіальної громади; анонсувати культурні проєкти, виставки, ярмарки, концерти, зустрічі з місцевими митцями та діячами культури, тощо.

Доцільно зауважити, що реалізуюючи реформу культурної сфери та застосовуючи на практиці нормативно-передбачені підходи до культурної політики органи місцевого самоврядування стикаються з рядом проблем, зокрема відсутність достатнього фінансування для реконструкції чи

будівництва культурної інфраструктури, відсутність кваліфікованих кадрів, оскільки через низький рівень заробітних плат у віддалених селах немає охочих працювати у закладах культури, а також страх до змін у місцевих посадовців.

Вважаємо доречним зауважити, що реформування культурної сфери є надзвичайно важливим, а забезпечити високий рівень культурних послуг в громадах є пріоритетним завданням органів місцевого самоврядування.

Окремої уваги в організації роботи ЦКП, його змістовного наповнення заслуговують можливості і варіанти цифровізації культурних послуг.

З одного боку ЦКП має стати публічним простором, де через «живу» комунікацію і спільнодію буде формуватися і зміцнюватися соціальна згуртованість і єдність жителів громади, а з іншого – ЦКП є закладом нової формації і повинен сприяти впровадженню принципів розумної (smart) спеціалізації. Цифровізація культурних послуг сприятиме підвищенню рівня інклюзивності ЦКП серед інших закладів. Говорячи про інклюзивність, не слід обмежуватися лише думкою про осіб з інвалідністю. Тут слід думати і працювати на задоволення потреб різних спільнот специфічних інтересів. Ці спільноти (мікрогрупи) можуть складатися з етнічних або мовних меншин, з людей, які знаходяться у складних соціально економічних умовах або неблагополучному становищі чи перебувають на ускладнених географічно-логістичних територіях, є внутрішньо переміщеними особами, відносяться до маломобільних груп населення або ж осіб з різними видами інвалідності.

До прикладу, в українських музеях та архівах зберігається близько 16 млн предметів національної спадщини, які ніколи не експонувалися. Оцифрування музейних експонатів могло б вирішити питання доступності культурного надбання для України й світу. А завдяки доповненій реальності можна моделювати на основі цих експонатів цілі місцевості, міні вистави і ролики, формувати мобільні ігри тощо. Цікавим варіантом музейної послуги є голограми.

Відвідувачі краще сприймуть і запам'ятають візуалізацію ніж розповідь. Варіантами цифровізації культурних послуг можуть бути також VR-вистави, аудіогіди чи мобільні додатки доповненої реальності (AR), анімовані постери, digital-мурали, якими можна оздобити зовнішні фасади будівлі ЦКП, паркани та супутні, обслуговуючі ЦКП, будівлі за їх наявності[134, с.42].

В останні роки у населення України поступово зростає інтерес до читання, проте класичні паперові книги у світі високої мобільності часто бувають зайвою вагою в ноші, тому увагу доцільно приділити онлайн бібліотекам, аудіокнигам. Останні можуть використовуватися людьми з вадами зору і стати частковою заміною книг, виданих шрифтом Брайля. Актуальним для органів місцевого самоврядування є перепрофілювання не лише будинків культури, а й місцевих бібліотек. Створення на їх базі громадських читалень з цифровими можливостями, сприятиме залученню широкого кола громадськості, зокрема молоді. Цікавим є досвід проведення в громадах конкурсу «Читач року», організованим органами місцевого самоврядування. Корисним для громад є досвід територіальних громад, які на базі бібліотек проводять зустрічі з місцевими та регіональними письменниками, поетами та майстер-класи місцевих митців.

Цікавим і корисним варіантом цифровізації культурних послуг, яка сприятиме посиленню локальної ідентичності населення та туристичної привабливості територіальної громади, стануть мобільні ігри з локальною традиційною чи культурною компонентою, туристичні мобільні застосунки, які створюють для користувача маршрут-екскурсію по населених пунктах з елементами квесту, QR-кодування інформації тощо. Не оцифрувавши культурні ресурси і послуги, громади власноруч обмежують свої можливості комунікувати про себе на всю Україну і весь світ[134, с.42-43].

Досягти високих результатів в роботі таких центрів можна за умови наявності висококваліфікованих кадрів, які зможуть надавати культурні та інші види послуг, адміністративного персоналу, які володіють певним

рівнем знань та вмінь у сфері цифровізації, здатні брати участь у написанні грантів з метою залучення додаткових коштів на розвиток центрів.

Однак, при цьому існує проблема в людському ресурсі, оскільки матеріальне заохочення, заробітні плати у сфері культури є одними з найменших у грошовому еквіваленті. Тому завдання муніципальної влади полягає в тому, щоб знаходити можливості для збільшення розміру місячного окладу, зокрема шляхом преміювання таких працівників, встановлення певних доплат, а також забезпечити можливість працівникам сфери культури (ЦКП) отримувати новий досвід та підвищувати власну кваліфікацію, зокрема й за допомогою грантових програм обміну.

Варто погодитись з Л.М. Корнутою, що при налагодженні сучасних процесів освіти та ефективності діяльності публічних службовців значну допомогу надають зарубіжні партнери, а саме їх безпосередня участь: у програмі для України з розширення прав і можливостей на місцевому рівні, підзвітності та розвитку U-LEAD з Європою», проєкті міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст» (ПРОМІС), проєкті «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» (ПРООН/ЄС), програмі «Посилення доброго демократичного врядування і стійкості в Україні», швейцарсько – українському проєкті «Згуртованість та регіональний розвиток України» (UCORD), тощо[85,с.195].

При цьому автор також значну роль в системі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації публічних службовців відводить їх самосвіті[85, с.204], яка розглядається як самоорганізоване здобуття учасниками професійного навчання певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, дозволяям[151] .

З іншого боку, варто також брати до уваги різну вікову категорію відвідувачів таких центрів. Мова йде передусім про необхідність розвитку цифрових навичок та формування цифрової грамотності населення, проведення навчань з цифрової та медійної грамотності мешканців громади.

Вбачаємо актуальним впровадження інноваційних технологій та новітніх підходів в публічне управління, яке стосується безпосередньо регіонального та місцевого рівнів. Так, в роботі органів місцевого самоврядування варто започаткувати систему оцінювання публічних службовців та електронне врядування. Такі інноваційні підходи до організації роботи органу місцевого самоврядування сприятимуть підвищенню рівня довіри населення до органів влади. До роботи органів місцевого самоврядування та їх структурних підрозділів варто залучати проектних менеджерів, які оптимізують роботу відділів на працюватимуть на залучення інвестицій у громаду та налагодження співробітництва територіальних громад. Застосування реінжинірингу та краудсорсингу сприятиме впровадженню інноваційних підходів до роботи органу місцевого самоврядування, зокрема у сфері культури та слугуватиме простором для впровадження учасницьких процедур [87, с. 161].

При цьому констатуємо той факт, що фінансування сфери культури не відповідає потребам громадян та вимогам часу. Відповідно до даних аналітичної записки «Стан фінансування культури та мистецтва з місцевих бюджетів: основні тенденції» частка видатків за КФКВК 0820 Культура та мистецтво у загальній сумі видатків з місцевих бюджетів у 2020 році є меншою у порівнянні з докризовим значенням даного показника у 2014 році.

За результатами 2020 року найбільше видатків в сумі видатків з місцевих бюджетів за КФКВК 0820 Культура та мистецтво було здійснено за КЕКВ 2100 Оплата праці і нарахування на заробітну плату - 58,27%. У той же час, капітальні видатки за КФКВК 0820 Культура та мистецтво з місцевих бюджетів зменшуються з року в рік, планове значення капітальних видатків на 2021 рік з місцевих бюджетів складає 1,85%, в 2020 році фактичний показник склав 6,78 %. За результатами 2020 року видатки з місцевих бюджетів за КФКВК 0820 Культура та мистецтво в розрахунку на 1 особу постійного населення складали 339,33 грн в рік, на місяць – 28,28 грн або 1,05 дол. США[209].

Важливою проблемою є фінансування культурної сфери та пошук джерел фінансування.

Так, фінансування за рахунок державного бюджету може здійснюватися у вигляді цільових трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам, зокрема субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам на створення центрів культурних послуг.

Станом на початок 2022 року в загальному фонді державного бюджету була передбачена сума у розмірі 100 млн грн для створення відповідних центрів. Проте, у зв'язку з повномасштабними військовими діями на території України, внаслідок російської військової агресії, зазначені кошти, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 10 березня 2022 р. № 245,[175], спрямовано до резервного фонду державного бюджету.

Субвенційні кошти мали б передаватись з державного бюджету місцевим бюджетам для перетворення існуючих закладів культури на центри культурних послуг. Проте, обов'язковою умовою для отримання субвенції є відповідність приміщення вимогам центру культурних послуг. Встановлено, що обов'язково в приміщенні має бути простора зала, яка могла б вміщувати 100 посадкових місць, а загальна площа закладу має бути не меншою за 400 м².

Повторне запровадження цієї субвенції вимагає нормативно-правової регламентації. При цьому варто зауважити, що проект Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на створення центрів культурних послуг розроблено ще у 2021 р. Міністерством культури та інформаційної політики України.

Вважаємо, що у післявоєнний час до питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам для розвитку центрів культурних послуг необхідно буде повернутись, та забезпечити належну фінансову підтримку територіальним громадам, які створюватимуть центри культурних послуг.

Для розвитку громад та сприяння їх розвитку в Україні діє Державний фонд регіонального розвитку. Відповідно до норм Бюджетного кодексу України[20], кошти Державного фонду регіонального розвитку можуть спрямовуватись на реалізацію проектів розвитку громад, якщо такі передбачені в стратегіях розвитку та відповідають Державній стратегії регіонального розвитку. Тому, органам місцевого самоврядування при формуванні стратегічних цілей та затвердження Стратегій розвитку, необхідно передбачити створення та облаштування центру культурних послуг громади.

Порядок підготовки, оцінки та відбору інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, що можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку та Порядок використання коштів державного фонду регіонального розвитку затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 18 березня 2015 р. № 196[131].

Разом з тим головний акцент при визначенні джерел фінансування ми робимо на видатках з місцевих бюджетів.

Відповідно до статті 89 п.5 Бюджетного кодексу України[20] з бюджетів сільських, селищних, міських територіальних громад можуть здійснюватися видатки на державні культурно-освітні та театральновидовищні програми. При цьому варто зауважити, що при формуванні бюджету, видатки на культурну сферу, як свідчить практика, здійснюються за залишковим принципом. Аналіз бюджетів територіальних громад, зокрема сільських та селищних, свідчить, що бюджетні кошти покривають заробітну плату працівників закладу освіти, оплату комунальних послуг та вартість поточних ремонтних робіт. Така тенденція не сприяє розвитку культури, а навпаки призводить до занепаду культурної інфраструктури. Вважаємо доцільним, запропонувати органам місцевого самоврядування при формуванні бюджетів керуватись принципами важливості розвитку культури та передбачити фінансування культури (вдосконалення культурної інфраструктури, проведення культурних заходів, заохочення місцевих діячів

культури) на рівні 10-20% від загального обсягу бюджету територіальної громади.

Таким чином, всі територіальні громади України відповідно до вимог бюджетного законодавства можуть фінансувати центри культурних послуг, зокрема і їх створення.

Центр культурних послуг може отримувати кошти від надання платних послуг.

Переліки платних послуг, які можуть надаватися державними і комунальними закладами культури, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2020 р. № 1183[120].

Також можна отримувати доходи від надання в оренду майна. При цьому оренда майна ЦКП як комунального закладу буде здійснюватися відповідно до Закону України «Про оренду державного та комунального майна»[165]. При цьому територіальна громада має контролювати цей процес, щоб в результаті такої оренди центр культурних послуг не змінив свого функціонального призначення та не перетворився в торговельний центр, тощо.

Значної популярності для фінансування сфери культури набувають краудфандинг та фандрейзинг. Краудфандинг це спосіб фінансування проектів культурної сфери, який реалізовується шляхом об'єднання коштів людей, які зацікавлені в реалізації такого проекту. На сьогодні такий спосіб фінансування проектів є прогресивним. Популярною українською краудфандинговою платформою є «Велика ідея. Спільнокошт»[92]. На цьому сайті можна подати заявку, представити проект та зібрати необхідні гроші на свій проект, зокрема знайти стартовий капітал для соціального бізнесу, залучити кошти на розробку винаходу, зйомку фільму та інші ініціативи. Також можна привести приклад функціонування української краудфандингової платформи «Моє місто», яка з 2015 року допомагає громадським організаціям, благодійним фондам, волонтерам та активним спільнотам збирати кошти на реалізацію соціальних та громадських проєктів, а

також надає авторам знання про основи фандрейзингу та краудфандингу[110].

Фандрейзинг - це процес залучення коштів й інших ресурсів для реалізації конкретних задач або проектів, а також для підтримання діяльності та існування організації загалом[97]. Фандрейзинг і краудфандинг ґрунтуються на принципах добровільності, що істотно відрізняє їх від державного фінансування. Однією з найбільших фандрейзингових платформ в Україні є платформа <https://dobro.ua/> від Української Біржі Благодійності[126].

Триває пошук ефективних шляхів реалізації усього комплексу прав та свобод особи на рівні громади.

Так, органи місцевого самоврядування у сфері освіти несуть відповідальність за забезпечення якості освітніх послуг шляхом:

1. фінансування діяльності закладів освіти з державного та місцевих бюджетів; утримання та розвитку матеріально-технічної бази; ініціювання позачергового інституційного аудиту; організації та фінансування методичного забезпечення освіти; створення інклюзивно-ресурсних центрів;

2. забезпечення доступності дошкільної, початкової, базової середньої та позашкільної освіти шляхом: організації обліку дітей дошкільного та шкільного віку; планування мережі відповідних закладів освіти та їх відкриття, закриття чи реорганізації; створення освітніх округів та опорних шкіл; закріплення за закладами початкової та базової середньої освіти території обслуговування; організації та фінансування підвезення учнів, педпрацівників до закладів освіти;

3. здійснення функції засновника щодо підпорядкованих закладів освіти: затвердження установчих документів закладу освіти, їх нової редакції та змін до них; укладання та розірвання строкового трудового договору (контракту) з керівником закладу освіти; затвердження кошторису та фінансового звіту закладу освіти; здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю закладу освіти; створення у закладі освіти інклюзивного освітнього середовища, універсального дизайну та розумного

пристосування; оприлюднення результатів інституційного аудиту закладу освіти [115].

Одним з дієвих інструментаріїв реалізації повноважень органів місцевого самоврядування у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, молодіжної політики, фізкультури і спорту, утвердження української національної та громадянської ідентичності, регламентованих ст. 32 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» вважаємо співробітництво територіальних громад.

Співробітництво територіальних громад варто розглядати як додаткове джерело фінансування та вирішення проблем з нестачею коштів на будівництво, реконструкцію, капітальний ремонт та утримання приміщень закладів культури.

Відповідно до норм Закону України «Про співробітництво територіальних громад»[174], територіальні громади можуть укласти договір про співробітництво з метою здійснення співробітництва у сферах спільних інтересів територіальних громад у межах повноважень відповідних органів місцевого самоврядування, якщо інше не передбачено законом.

Закон визначає форми співробітництва, відтак органи місцевого самоврядування можуть самостійно вибрати оптимальну модель співробітництва, виходячи з предмету, мети та завдань такого об'єднання зусиль двох чи більше органів місцевого самоврядування.

В теорії і практиці державного управління виокремлюють критерії класифікації співробітництва: за суб'єктністю; масштабом; кількістю учасників; характером; сферою; перспективою; тощо[28,с.44].

Поділяємо думку Ж.В.Грушко, що при визначенні поняття співробітництва територіальних громад варто акцентувати увагу, що такі договірні відносини виникають між двома або більше представницькими органами місцевого самоврядування з метою забезпечення соціально-економічного, культурного розвитку територій, підвищення якості надання послуг населенню на основі спільних інтересів та цілей, ефективного

виконання органами місцевого самоврядування, визначених законом повноважень на умовах, встановлених договором.[33, с.5]

За умов недостатності фінансування певних сфер суспільної діяльності органів місцевого самоврядування, особливо в умовах воєнного стану, укладення договорів про співробітництво є вкрай актуальним. Відтак об'єднання організаційних та матеріально-фінансових зусиль громад дозволяє забезпечити реалізацію прав мешканців громад, в тому числі і у культурній сфері.

У 2023 році набули чинності зміни до Закону України «Про співробітництво територіальних громад», якими передбачалась можливість територіальних громад приєднуватись до вже організованого співробітництва. Така процедура можлива з використанням механізму укладення додаткового договору про приєднання до співробітництва, погодженого усіма учасниками співробітництва, яким вносяться зміни до чинного договору про співробітництво. Додатковим договором можуть бути передбачені зміни певних умов основного договору про територіальне співробітництво в частині розширення території, джерел, обсягів фінансування співробітництва, доповнення інших умов договору без зміни предмета договору та форми співробітництва [144].

Станом на 09.01.2025 року державний реєстр містить 1192 договори про співробітництво, з яких 355 договорів укладено після повномасштабного вторгнення РФ на територію України.[190] Щодо напрямів укладання договорів, то найбільше договори стосувалися соціально-гуманітарної сфери (освіта, охорона здоров'я, соцзахист). Значно менша кількість договорів щодо сфери ЖКГ, благоустрою, утилізації твердих побутових відходів, транспорту. Найбільшу кількість договорів про територіальне співробітництво (61%) укладено у формі реалізації спільних проєктів. Вважаємо, що така форма співробітництва є найбільш оптимальною моделлю об'єднання зусиль органів місцевого самоврядування для реалізації проєктів, спрямованих на розвиток територіальної громади.

23% укладених договорів складає територіальне співробітництво, яке полягає у спільному фінансуванні утримання закладів та установ, які розташовані в одній з територіальних громад та використовуються мешканцями територіальних громад, які є сторонами співробітництва. Така форма співробітництва актуальна для територіальних громад, для яких збереження інфраструктури є актуальним, а можливості для їх утримання є недостатніми. Особливістю цієї форми співробітництва переважно короткий термін – 1 рік, тому що кошторис витрат на утримання затверджується в структурі місцевого бюджету щорічно [102].

На прикладі Рівненської області, проаналізовано зміст договорів про співробітництво територіальних громад, зокрема: у формі спільного фінансування комунальних установ «Центр професійного розвитку педагогічних працівників Дубенської міської ради» (Дубенська міська рада, Смизька селищна рада, Тараканівська, Мирогощанська, Повчанська та Вербська сільські ради Рівненської області); а також Березнівської міської ради (Березнівська міська рада та Соснівська селищна рада); у формі делегування виконання окремих завдань (у сфері здобуття дошкільної та загальної середньої освіти дітей з особливими освітніми потребами) Вирівської сільської ради та Клесівської селищної ради; у формі делегування виконання завдань Здолбунівській міській раді із забезпечення доступності дошкільної, загальної середньої освіти, позашкільної освіти та інклюзивного навчання для громадян, які проживають на території Здовбицької сільської територіальної громади з передачею Здолбунівській міській раді відповідних фінансових ресурсів; у формі реалізації спільних проєктів у сфері культури і туризму Білокриницької сільської ради Рівненської області та Турійської селищної ради Ковельського району Волинської області. [190]

Також позитивною практикою є укладання договорів з метою підтримки музичного мистецтва (про співфінансування музичних шкіл, реалізація спільного проєкту «Tvorchik studio», «Фестиваль музики на території трьох громад», «Мистецька школа - креативний освітній простір»);

забезпечення освітніх потреб особливої категорії дітей (Договір про співробітництво територіальних громад у формі реалізації спільного проєкту «Сучасні інтерактивні технології потужний інструмент розвитку активності, компетенції та комунікації дітей з особливими освітніми потребами», проєкту «Ресурсна кімната - важливий компонент сучасної інклюзивної освіти», Договір про співробітництво територіальних громад у формі оплати утримання дітей віком від 2 до 18 років комунальною установою «Інклюзивно ресурсний центр» (надання корекційно розвиткових занять), Договір про співробітництво територіальних громад у формі реалізації спільного проєкту «Реалізація права на освіту дітей з ООП», Договір про співробітництво територіальних громад у формі реалізації спільного проєкту «Якісна освіта успішна громада», Договір про співробітництво територіальних громад у формі реалізації спільного проєкту «Надання освітніх послуг на базі плавального басейну», Договір про співробітництво територіальних громад у формі реалізації спільного проєкту «Забезпечення рівного доступу до якісної інклюзивної освіти», Договір про співробітництво територіальних громад у формі реалізації спільного проєкту «Професійний педагог = якісна освіта = успішна громада», Договір про співробітництво територіальних громад у формі реалізації спільного проєкту «Створення належних умов для забезпечення реалізації прав дітей на здобуття освіти».[190]

Варто запозичити практику щодо укладення Договору про співробітництво територіальних громад у формі реалізації спільного проєкту «Осередок викладання навчального предмета «Захист України» Чернечинською сільською радою та Великописарівською селищною радою Охтирського району Сумської області.

Також вперше укладено Договір про співробітництво територіальних громад у формі реалізації спільного проєкту «Розширення можливостей розвитку в галузі освіти, культури, цифровізації в Бобровицькій та

Вишнівській громадах»[190]. Вважаємо, що така практика є важливою та слугує забезпеченню культурних прав на рівні громади.

Також, розглядаючи співробітництво у сфері забезпечення культурних прав варто акцентувати увагу на внутрішньому (взаємодія громад в межах України) та зовнішньому критерії (взаємодія громад регіонів України та громад інших держав, зокрема залучення до реалізації інвестиційних проектів, обмін досвідом, підтримка спільних освітніх, культурних, спортивних проектів та ін.)[50, с.106].

Особливо актуальною є така взаємодія в умовах воєнного стану, підтримка прифронтових громад, а також забезпечення в інших громадах внутрішньо переміщених осіб та громадян, які отримали статус біженців в інших країнах. Тому важливим в сьогодишніх реаліях є міжнародне співробітництво, яке можливе у формі міжтериторіального, транскордонного та транснаціонального.(ст.5. п.4 Закону України «Про міжнародне територіальне співробітництво України»)[157].

Доволі поширеною є муніципальна практика транскордонного співробітництва, що здійснюється з метою розв'язання спільних проблем прикордонних регіонів і територій України та суміжних держав шляхом оптимального поєднання їхніх можливостей і ресурсів та передбачає створення договірних взаємовідносин між суб'єктами і учасниками такого співробітництва. Свідченням цього є укладені угоди про транскордонне співробітництво, зокрема органів місцевого самоврядування Вінницької області з органами публічної влади Молдови; органів місцевого самоврядування Львівської, Рівненської, Волинської областей з гмінами Республіки Польща; Закарпатської області з Словацькою республікою, Угорщиною, Румунією; Чернівецької області з Румунією, ФРН, Французькою Республікою; Одеської області з Молдовою, Румунією та Грузією.

Нажаль, останні угоди датовані 2023 роком та стосуються громад Західної України. Очевидно, що на укладення угод вплинула війна. Сподіваємось, що по завершенню війни міжнародне територіальне

співробітництво громад активізується та стосуватиметься торговельно – економічного, культурного, науково – технічного співробітництва та співробітництва у сфері туризму, спорту, охорони здоров'я, соціальної допомоги, тощо[191].

На необхідності підтримки освітніх та культурно-просвітницьких ініціатив, спрямованих на залучення як вітчизняних, так і іноземних громадян до навчання у мистецьких та гуманітарних закладах регіонів, зміцненню міжкультурного діалогу шляхом розвитку місцевого культурного підприємництва, наголошує Л.М. Корнута[88, с.73].

В межах даного дисертаційного дослідження, брала участь у підготовці меморандуму про співпрацю Великоомелянської територіальної громади Рівненської області та гміною Сувалкі Республіки Польща. В результаті закордонного відрядження було налагоджено співпрацю з гміною, досягнуто домовленостей, підписано меморандум про співпрацю та підготовлено спільну заявку на отримання гранту від ЄС на створення антикризового центру (копії меморандуму та грантової заявки додаються).

Так, заклади культури, в тому числі й центри культурних послуг, за наявності належної матеріально-технічної та соціально-культурної бази, власних надходжень мають право проводити культурно-освітній обмін у рамках програм культури, проектів, встановлювати в межах компетенції відповідно до законодавства прямі зв'язки з міжнародними організаціями та асоціаціями, укладати угоди про співробітництво (підготовка та виконання концертних програм, проведення та участь у конференціях, семінарах, зустрічах з обміну досвідом, питань просвітницької, культурної, молодіжної діяльності) із закладами, установами, підприємствами, організаціями, громадськими об'єднаннями інших країн, за погодженням із Засновником або уповноваженим органом.

Цікавим є досвід співробітництва Українсько-Польського Союзу з територіальними громадами України у сфері освіти, розвитку культур, налагодження культурного діалогу, обміну досвідом та найголовніше-

налагодження обмінних програм для учнів та педагогічних працівників. Співпраця Фонду з органами місцевого самоврядування активізувалась у період війни. Досвід співробітництва Великоомелянської сільської ради та Фонду ім. Томаша Падури свідчить про можливість активної комунікації українських представницьких органів влади з міжнародними організаціями в умовах війни. В рамках співпраці, вдалось організувати відпочинок обдарованих дітей Великоомелянської територіальної громади в Польщі та Болгарії.

Таким чином, аналіз практики муніципального співробітництва свідчить про те, що договірні відносини між органами місцевого самоврядування щодо розвитку територіальних громад мають успіх та є дієвим інструментом об'єднання зусиль для досягнення соціально-значущого результату, оскільки охоплює процес від створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина через систему освіти для всіх, хто її потребує до формування якісного інформаційно-освітнього простору та збереження національного і культурного надбання, створення конкурентоспроможного освітнього та мистецького середовища. [50, с.109; 54, с.58-59].

Разом з тим, ефективність муніципального співробітництва у сфері реалізації культурних прав на рівні громади в нинішніх умовах потребує активних дій з боку органів місцевого самоврядування. Вважаємо, що ефективне співробітництво громад є продуктом спільної роботи проектних менеджерів (залучення яких органами місцевого самоврядування потребує змін до штатної структури ради та додаткового фінансування), налагодження комунікації з молоддю та громадськістю (з використанням інструментів учасницької демократії) та інформаційної роботи (поширення ідей та можливостей співробітництва серед населення).

В процесі реалізації культурних прав мешканців територіальної громади важливо сприяти підвищенню рівня правової культури місцевого населення. За умов створення центрів культурних послуг доцільним є

запровадження базових курсів, щодо обізнаності населення у сфері прав та обов'язків людини і громадянина. При цьому варто зробити акцент на практичну сторону реалізації прав громадян на участь в житті громади, можливості та механізми впливу на органи місцевого самоврядування. Вважаємо, що підвищення рівня обізнаності населення щодо наявних прав сприятиме активній участі у процесі діалогу з місцевими органами влади.

Доволі часто при реалізації культурних прав виникає об'єктивна необхідність у наданні правової допомоги мешканцям, що охоплює консультативну допомогу, а також сприяння у вирішенні певних конфліктів та поновлення порушеного права. В структурі органів місцевого самоврядування функціонують юридичні відділи, департаменти, відділи правового забезпечення діяльності, тощо. Однак, недостатня кількість муніципальних службовців та їх завантаженість не дозволяє своєчасно та в повному обсязі надавати правничу допомогу мешканцям, впливати на процес усунення порушень прав з боку відповідних суб'єктів.

Тому не випадково Законом України «Про правовий режим воєнного стану» надано право сільському, селищному, міському головам територіальних громад, на території яких не ведуться бойові дії та не прийнято рішення про утворення військової адміністрації населеного пункту (населених пунктів) створювати одноосібним рішенням спеціалізовані установи з надання безоплатної первинної правничої допомоги. [170]

Така новела в законодавстві позитивно вплине на розгалудження системи центрів надання правничої допомоги, а відтак забезпечить можливість вразливим категоріям населення скористатись безоплатною правничою допомогою. Оскільки жителі громади, зокрема ветерани війни та внутрішньо переміщені особи не обізнані в спеціальних нормах закону, який гарантує їх права та передбачає механізм їх реалізації, надання консультацій правничого змісту допоможе таким особам інтегруватись у життя та підвищить рівень довіри до органу місцевого самоврядування та держави в цілому.

Вважаємо, що доцільним на місцевому рівні є запровадження місцевого уповноваженого з прав людини в громаді, що посилить правозахисну діяльність, вплив на стан дотримання прав і свобод людини на рівні конкретної громади та сприятиме діяльності регіональних представництв Уповноваженого ВРУ з прав людини[129].

При цьому беремо до уваги позитивний зарубіжний досвід функціонування цього інституту на місцевому рівні. Так, ще у 1974 році в Італії обласними законами №8 та № 17 запроваджено пост громадського захисника в Тоскані та Лікурії, а з 1990 року у відповідності з Законом про устрій місцевої автономії в кожній політико-територіальній одиниці запроваджується інститут омбудсмана – громадського захисника (*difensore civico*), а також ФРН, де у землі Рейнланд-Пфальц з 1974 року діє Повірений громадян, який підпорядковується Зборам цієї землі. В США, в Атланті (Джорджія) на основі Хартії міста з 1974 р. діє Бюро омбудсмана, кандидатура якого пропонується мером та затверджується міською радою; в Детройті (Мічиган) з 1973 р. працює омбудсман, який обирається двома третинами голосів міської ради на строк десять років; в Лексінгтоні (Кентуккі) діє Бюро громадського захисника[12, с.66].

Рядом особливостей характеризується функціонування місцевих уповноважених за британським законодавством. Так, передбачено закритий перелік місцевих органів, на які розповсюджується компетенція місцевих омбудсманів: графські ради, міські, муніципальні ради, внутрішні лондонські органи освіти, лондонські районні ради, Загальна рада Лондона, рада островів Сілли, будь-який координаційний орган місцевої влади, в тому числі органи Національного парку, будь-який політичний орган, окрім міністра внутрішніх справ, органи водопостачання, комісія для Нью -Сіті та міські виробничі корпорації. Повноваження британських місцевих омбудсманів не виходять за межі формули «досліджувати та рекомендувати». Вони не вправі розглядати скарги, віднесені до компетенції парламентського уповноваженого, судів та муніципальних влад, хоча дана заборона не є

абсолютною: місцевий уповноважений може прийняти до свого розгляду скаргу, якщо в нього є підстави вважати, що його допомога буде доцільною. Рекомендації британських місцевих уповноважених не є імперативними для місцевих органів, однак переважно вони виконуються[12, с.67].

Вважаємо така модель місцевого омбудсмана не підійде Україні з огляду на дорадчий та рекомендаційний характер вирішення конкретних локальних конфліктних ситуацій. Натомість пропонуємо на законодавчому рівні закріпити як одну з засад його діяльності - обов'язковість виконання прийнятих ним рішень при розгляді скарг мешканців та відповідальність посадових осіб місцевого самоврядування за невиконання актів реагування місцевого уповноваженого.

Натомість варто запозичити досвід функціонування місцевого омбудсмана у місті Цюрих, який обирається Муніципальною радою терміном на чотири роки з правом переобрання та є посередником між громадянином та адміністрацією. Про результати розгляду скарги омбудсман доповідає депутатам міської ради. Після цього їх розглядає контрольна комісія, і вони стають надбанням преси та городян. Якщо скарга прийнята до розгляду, омбудсман у ході перевірки вправі вимагати від даного органу адміністрації повного сприяння. Йому ні в якому разі не може бути відмовлено у свідченнях або в доступі до документів «по міркуванням секретності». Результати перевірки відображаються у доповіді, яка містить рекомендації, які висуває омбудсман та розсилаються заявнику, «винуватому» чиновнику та його вищестоящому начальнику. [100, с.285].

Вважаємо, що таку модель місцевого уповноваженого з прав людини можна запровадити в громадах. Оскільки він є арбітром між жителями громади та представниками органів публічної влади у конфліктних ситуаціях, враховуючи його функціональні повноваження, надзвичайно важливим є спосіб його обрання. Якщо уповноважений буде призначатися на посаду головою громади, то не можна буде гарантувати його об'єктивність та неупередженість у справах, в яких стороною конфлікту буде орган місцевого

самоврядування. Найбільш прийнятний варіант – обрання кандидатури депутатами. При цьому право пропонувати кандидатури на розгляд місцевої ради мають як депутати, так і самі мешканці громади через громадські об'єднання або ж через місцевих депутатів.

В Україні вже існує певний досвід функціонування місцевих омбудсманів. Так, з метою забезпечення належних умов для реалізації громадянських, соціальних, економічних та культурних прав і законних інтересів осіб з інвалідністю, в тому числі тих, які отримали інвалідність у зоні проведення антитерористичної операції, інвалідів війни, недопущення їх дискримінації, виховання поваги до особливостей таких людей, визнаючи пріоритетність міжнародних стандартів з інтеграції осіб з інвалідністю у життя суспільства, враховуючи вимоги Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, Київська міська рада прийняла рішення про Уповноваженого Київської міської ради з прав осіб з інвалідністю[179]. Важливим також є нормативне закріплення одним із завдань Уповноваженого Київської міської ради з прав осіб з інвалідністю - внесення пропозицій та участь у підготовці проєктів нормативно-правових актів з питань захисту прав і законних інтересів осіб з інвалідністю, забезпечення умов для реалізації їх громадянських, соціальних, економічних та культурних прав, недопущення дискримінації та забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідності в усіх сферах суспільного життя [130].

В Статуті територіальної громади міста Львова[210], зокрема в статті 73 йдеться про те, що з метою запобігання у межах територіальної громади порушенням прав людини та сприяння їх поновленню, здійснення функцій посередника у відносинах між міською радою (її виконавчими органами та посадовими особами) і членами територіальної громади, а також контролю за дотриманням вимог цього Статуту може запроваджуватися посада уповноваженого міської ради з прав людини. Уповноваженого міської ради з прав людини призначає та звільняє міська рада у порядку, встановленому міською радою. Порядок обрання і звільнення, організація діяльності,

завдання і функції уповноваженого міської ради з прав людини визначаються відповідно до окремого положення, яке затверджує міська рада.

В квітні 2024 року призначено Уповноваженого Львівського міської ради з питань доступності апарату виконавчого комітету Львівської міської ради та Уповноваженого Львівської міської ради з питань культури[220].

Разом з тим, в Статуті не відображено змін у виконавчому комітеті та не зазначено статусу введених посад Уповноважених, що ускладнює розуміння громадою міста Львова функціонального призначення цих посад [210].

Також необхідно розробити механізм ефективної взаємодії та співпраці уповноваженого з структурними підрозділами органу місцевого самоврядування, з юридичними особами усіх форм власності, які знаходяться на території громади, а також забезпечити відкритість та прозорість в діяльності місцевих уповноважених, зокрема використовуючи різноманітні канали комунікації, інформувати мешканців про їх діяльність, оприлюднювати акти реагування уповноважених з прав людини на офіційних сайтах місцевих рад. В подальшому у випадках повсюдного запровадження посад уповноваженого в громадах варто також доповнити законодавство про співробітництво таких уповноважених безпосередньо з метою обміну досвідом та напрацювання локальних нормативних актів в частині гарантування прав людини, в тому числі й культурних прав.

Вважаємо такий досвід громад Києва та Львова варто запозичити й іншим громадам, що підвищить ефективність реалізації усього комплексу прав людини на рівні громади та своєчасність надання допомоги в ході поновлення порушеного права та відображення статусу місцевих уповноважених з прав людини в статутах територіальних громад. Це повністю відповідатиме європейським принципам доброго врядування та вкрай важливим в ході повоєнного відновлення як окремо взятих громад, так і всієї території України.

Результати дослідження, що представлені у третьому розділі опубліковано в наукових працях: Бенедик Л.В. Муніципальне співробітництво як складова механізму реалізації культурних прав. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право*. 2023. Вип. 78. Частина 1. С.104 – 109; Дробуш Л.В. Співробітництво територіальних громад у сфері забезпечення культурних прав. *Сучасні тенденції розвитку законодавства України в умовах воєнного стану: матеріали круглого столу* (18 травня 2023 р.) Острог: видавництво Національного університету «Острозька академія», 2023. С.54 – 59; Дробуш Л.В. Культурна політика громад в контексті реформи децентралізації. *Малиновські читання: міжнародна науково - практична конференція* (Острог, 24 листопада 2023р). Острог: видавництво Національного університету «Острозька академія», 2023. С. 20 – 22.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу дійти нижче наведених висновків, теоретичних узагальнень та відповідних пропозицій:

1. Муніципальна влада охоплює широку сферу життєдіяльності територіальної громади, що включає місцеві питання не лише політичного, соціально-економічного, а й духовно- культурного значення.

2. Визнавши важливість культури у житті суспільства та подальшому цивілізаційному розвитку держави, Конституція України не містить жодної статті, яка б повністю була б присвячена регламентації питань культури. Тому вважаємо за необхідне закріпити на конституційному рівні також й право на доступ до об'єктів культурної спадщини, оскільки культурна спадщина є індикатором загально людської культури, визнається стимулом формування та еволюції інтелекту не лише окремо взятого індивіда, а й суспільства загалом. При цьому варто пам'ятати, що об'єкти культурної спадщини, які є невід'ємною частиною Світової культурної спадщини, надають містам та громадам певний колорит та впізнаваність, створюють особливу атмосферу певної місцевості та тим самим забезпечують туристичну привабливість та можливості залучення інвесторів та їх інвестицій в місцевий розвиток, в тому числі й зарубіжних.

3. Розширити перелік Цілей сталого розвитку як орієнтирів для розроблення програмних та прогнозних документів у сфері реалізації культурних прав, не обмежуючись виключно правом на освіту як пріоритетною ціллю сталого розвитку України до 2030 року: забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх

4. В процесі локальної нормотворчості враховувати європейські стандарти в культурній сфері, що є стратегічно важливим в контексті подальшої євро інтеграції та включення України до європейського гуманітарного простору; сприятиме усвідомленню органами публічної влади важливості вироблення та практичної реалізації загальнодержавної та місцевої культурної політики з метою суспільної консолідації, зменшення ризиків виникнення деструктивних і дезорганізуючих елементів, розвитку громадянського суспільства, сприяння міжкультурному діалогу, забезпечення максимальної доступності культурних благ, створення сприятливих умов для реалізації кожним мешканцем громади культурних прав та залучення до спільних проектів громадськості.

5. Правове регулювання відносин у сфері культури буде максимально ефективним, якщо при цьому будуть враховані певні особливості, а саме: культура – це сфера суспільного життя, що саморегулюється; зовнішнє втручання виправдане у тих обсягах, які не перешкоджають самореалізації культурного життя, культурному розвитку особи та свободі творчості; правове регулювання цієї сфери максимально має поєднувати як імперативний метод, так і диспозитивний; необхідне врахування та приведення вітчизняної культурної політики у відповідність європейським стандартам, культурній політиці ЄС в цілому; обмеження культурних прав в умовах війни.

6. Особливістю правового регулювання сфери культури є необхідність забезпечення дієвого та ефективного механізму реалізації культурних прав представниками національних меншин та корінних народів, які проживають на території України.

7. Враховуючи багатонаціональний склад суспільства в Україні, місцеве самоврядування є найбільш дієвим інститутом та універсальним простором утвердження толерантності та поваги до культурного різноманіття: мови, звичаїв, традицій, релігійних переконань.

8. Керуючись змістом міжнародних стандартів у сфері прав людини та враховуючи конституційно-правовий статус особи, природу інституту місцевого самоврядування, його роль у забезпеченні належної реалізації прав людини на локальному рівні, визначаємо культурні права, (які на місцевому рівні трансформуються у культурні муніципальні права), як можливості людини щодо забезпечення культурних та духовних потреб на локальному рівні індивідуально чи колективно за сприяння громади та її представницьких органів місцевого самоврядування способами та засобами, визначеними нормами чинного законодавства та актами локальної нормотворчості (статутами територіальних громад, місцевими програмами, положеннями, рішеннями, тощо).

9. Особливостями культурних прав, які реалізуються особою на рівні територіальної громади є їх специфічна дія, оскільки поширюються на духовно-культурну сферу життя; мета – забезпечити творчий розвиток особистості та соціалізацію людини в суспільстві, гарантуючи свободу творчості, доступ до закладів культури та культурних цінностей; сприяти участі кожного мешканця громади у вирішенні питань місцевого культурного розвитку; можуть мати не лише індивідуальний, а й колективний характер. Культурні права людини на місцевому рівні трансформуються в культурні муніципальні права та є складовою системи муніципальних прав.

10. Індивідуальними правами є свобода творчості, право на участь в культурному житті, право на користування культурними закладами, право на доступ до культурних цінностей.

11. Колективні культурні права розглядаються як права національних меншин та корінних народів. Відтак, їх особливістю є колективний характер, оскільки, держава регламентує права не окремого індивіда, а групи осіб, які об'єднані національною приналежністю. Кореспондуючи міжнародним нормативно-правовим актам, законодавство України гарантує право національних меншин на самоідентифікацію; свободу громадських об'єднань та мирних зібрань; свободу вираження поглядів і переконань, думки, слова,

совісті та релігії; використання мови національної меншини (спільноти); освіти, зокрема мовами національних меншин (спільнот); збереження культурної самобутності національної меншини (спільноти). Представникам корінних народів, які компактно проживають на території України та мають свої звичаї та традиції гарантовано колективні права: на дотримання, відродження й розвиток своїх духовних, релігійних та культурних традицій і звичаїв; збереження матеріальної та нематеріальної культурної спадщини.

12. Виокремлюючи культурні права серед усього комплексу муніципальних прав вважаємо, що саме ці права мають пріоритетне значення, оскільки саме культурні права сприяють всебічному розвитку особи та є передумовою здійснення інших муніципальних прав шляхом сприяння участі особи в політичній, економічній та соціальних сферах місцевого життя, сприяють зміцненню основ духовності української державності та розвитку громадянського суспільства.

13. Реалізація культурних прав на рівні громади потребує внесення змін до існуючих нормативно-правових актів в контексті розширення повноважень органів місцевого самоврядування, створення умов для європейського розвитку України в частині налагодження міжкультурного діалогу, залучення громадськості до прийняття рішень у сфері культури органами місцевого самоврядування. При цьому процес реалізації культурних прав має бути соціально орієнтованим, з іноваційними підходами до здійснення культурних прав та підкріплений фінансовою та матеріально-технічною основою, яка має забезпечуватись за участі держави, органів місцевого самоврядування та партнерів, які готові інвестувати в зміцнення культурної інфраструктури територіальних громад.

14. В контексті реформи децентралізації актуальним є зміна підходів до розуміння культурної сфери, культурних послуг та можливостей використання культурної інфраструктури для потреб громади. Потребують законодавчого врегулювання та чіткої регламентації культурні права, та напрацювання дієвого механізму ефективної комунікації органу місцевого

самоврядування з різними категоріями мешканців громад, зокрема ветеранами війни та внутрішньо переміщеними особами, що сприятиме їх інтеграції в культурне життя громади.

15. Вважаємо органи місцевого самоврядування основним суб'єктом, який має бути наділений відповідними повноваженнями у культурній сфері та взаємодіяти у процесі реалізації культурних прав на місцевому рівні з іншими органами публічної влади, представниками громадянського суспільства, а також з іншими територіальними громадами України та країн ЄС, маючи на меті як забезпечення реалізації культурної функції на рівні територіальної громади в інтересах кожного мешканця, так і втілення в життя основних напрямів державної регіональної політики в сфері культури.

16. Найбільш сприятливим у вибудовуванні нормативної конструкції культурних прав є поєднання негативних та позитивних зобов'язань як з боку держави, так і з боку муніципальної влади, інститутів громадянського суспільства. При цьому важливо зберегти баланс індивідуальних та колективних інтересів у сфері культури, що в свою чергу і має бути визначальним при законодавчій регламентації повноважень органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення культурних прав та пошуку шляхів ефективності функціонування інституту місцевого самоврядування в культурній сфері.

17. Беручи до уваги нормативно-правову, адміністративну, економічну, фінансову та публічну діяльність органів місцевого самоврядування, повноваження органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення культурних прав людини визначаємо як сукупність прав та обов'язків органів місцевого самоврядування у сфері духовно-культурних відносин, спрямованих на забезпечення можливостей, потреб та інтересів людини, окремих соціальних груп та суспільства в цілому на рівні територіальної громади шляхом створення правових гарантій для вільного провадження культурної та освітньої діяльності, свободи творчості, доступу до культурних цінностей, культурної спадщини, підвищення освітнього рівня

громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору шляхом надання доступних та якісних культурних та освітніх послуг.

18. Повноваження органів місцевого самоврядування безпосередньо в частині забезпечення реалізації культурних прав особи на рівні територіальної громади є дискреційними. Уповноважені суб'єкти місцевого самоврядування в процесі локальної нормотворчості можуть самостійно визначити зміст нормативно-правового акту, яким регулюються питання суспільних відносин у сфері культури. «Свобода дій» органу місцевого самоврядування при цьому обмежується статтею 19 Конституції України.

19. Судовий контроль за реалізацією дискреції адміністративних органів, в тому числі й органів місцевого самоврядування зводиться до визначення правомірності дій органів публічної влади, а не доцільності їх рішень. В свою чергу це повністю відповідає сучасному баченню ролі інституту місцевого самоврядування та впровадженню принципу субсидіарності на місцевому рівні та свідчить про наближення до європейських стандартів доброго врядування.

20. Наголошено на позитивності реформування системи місцевих органів публічної влади на принципах децентралізації та субсидіарності. Рекомендовано шляхи розмежування повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Наголошено на необхідності чіткого розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування базового та регіонального рівня, місцевими держадміністраціями та територіальними органами центральних органів виконавчої влади. Перспективними шляхами реформування публічної влади запропоновано, зокрема розширення власних повноважень органів місцевого самоврядування та зведення до мінімуму делегованих повноважень, створення виконавчих органів обласних та районних рад; зміна статусу місцевих держадміністрацій з органів загальної компетенції на контрольно-наглядові органи у системі виконавчої влади.

21. Запропоновано трансформацію місцевих державних адміністрацій в установи префектурного типу. Необхідною є зміна

функціонального призначення місцевої державної адміністрації. Управління на місцевому рівні мають забезпечувати органи місцевого самоврядування, а місцеві адміністрації виконуватимуть функцію адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування. Префект матиме повноваження не скасовувати одноосібно рішення органу місцевого самоврядування, яке прийняте колегіально, а лише призупиняти дію рішення з одночасним зверненням до суду. При перегляді рішення органу місцевого самоврядування, предметом судового розгляду є не доцільність прийняття такого рішення, а виключно його законність. При цьому, процесуальне законодавство має встановлювати розумні строки для розгляду справи за зверненням префекта, аби запобігти умисному затягуванні розгляду справи та блокуванню роботи органу місцевого самоврядування.

22. Акцентовано увагу на необхідності розширення обсягу та змісту повноважень органів місцевого самоврядування в сфері забезпечення культурних прав, що обумовлено безпосередньою участю мешканців у забезпеченні реальних можливостей щодо реалізації культурних прав на рівні громади); наявністю швидкого реагування на культурні потреби громади, реальною можливістю постійно та своєчасно аналізувати вплив рішень органів місцевого самоврядування на ситуацію, сприйняття рішень жителями громад, внесення необхідних коректив; ефективністю та результативністю досягнення цілей при найбільш оптимальному використанні ресурсів та визначенні пріоритетності цілей; відкритістю та прозорістю в діяльності органів місцевого самоврядування; забезпеченням справедливості, неупередженості та передбачуваності в роботі органу місцевого самоврядування; інноваційністю та відкритістю до змін; стратегічною орієнтацією забезпечення прав людини, культурного різноманіття та соціальної згуртованості за умов раціональності управління наявними у громади ресурсами та відповідальності за результати муніципальної діяльності в частині надання громаді культурних послуг, тощо.

23. Вважаємо, що реформа децентралізації у сфері забезпечення права на освіту є вкрай позитивною та ефективною. Належна організація функціонування закладів освіти та ефективне управління закладами освіти на місцях є прерогативою органів місцевого самоврядування. Органи місцевого самоврядування, враховуючи демографічні, економічні та культурні особливості територіальної громади здатні провадити локальну освітню політику, спрямовану на всеосяжну реалізацію права на освіту. При цьому роль держави полягає у фінансовому сприянні здійснення повноважень органів місцевого самоврядування, забезпеченні сталої освітньої політики та чіткому окресленні повноважень органів місцевого самоврядування у сфері освіти. Доцільним вбачаємо зміну до підходів бюджетної політики, раціональний розподіл бюджетних та позабюджетних фінансових ресурсів держави та громад.

24. Напрацьовано нові підходи в управлінні та фінансовому забезпеченні комунальних закладів освіти. Визначено позитивним результатом реформи децентралізації у сфері освіти, створення відділів освіти та культури у статусі юридичних осіб, та до відання яких належить забезпечення функціонування закладів освіти та культури територіальної громади.

25. В ході дослідження встановлено, що в умовах повномасштабного вторгнення РФ на територію України, форми реалізації культурних прав особою напряду залежить від географічного розташування територіальної громади, мешканцем якої вона є та зони проведення активних бойових дій.

26. Встановлено, що культурна функція органів місцевого самоврядування зазнала істотних змін в умовах війни в Україні. Адміністрації закладів освіти та культури, спільно місцевими радами, їх структурними підрозділами працюють в синергії не лише для задоволення потреб населення в культурних послугах, а й сприяють створенню належних умов перебування в громаді внутрішньо переміщених осіб, зміцненню обороноздатності та національного спротиву. Діяльність закладів освіти та

культури потребує свого подальшого нормативно-правового регулювання, зокрема й шляхом локальної нормотворчості.

27. Проведений аналіз зарубіжної практики функціонування муніципальної влади та регламентація повноважень муніципалітетів у частині забезпечення культурних прав мешканців відповідних територій дозволив напрацювати пропозиції щодо удосконалення як в цілому механізму реалізації культурних прав в сфері місцевого самоврядування в Україні, так і основних його структурних елементів. Вважаємо, що й інші держави будуть вивчати вітчизняний досвід функціонування органів місцевого самоврядування, оскільки жодна інша європейська держава не стикалася з викликами, зумовленими повномасштабним вторгненням та анексією частини території України з боку РФ. Навіть в таких складних умовах інститут місцевого самоврядування функціонує та є надійним партнером державним органам влади у забезпеченні та реалізації прав людини на рівні громади, в тому числі й культурних прав.

28. Механізм реалізації культурних прав в сфері місцевого самоврядування повинен враховувати сьогоденні реалії та акумулювати зусилля держави, громадянського суспільства, суб'єктів системи місцевого самоврядування на рівні територіальних громад, представників бізнесу та міжнародних партнерів в частині створення сприятливих умов для реалізації культурних прав людини на рівні громад, а також збереження та примноження культурної спадщини українського народу.

29. Складовою механізму реалізації культурних прав людини на рівні громади є нормативно-правова основа функціонування органів місцевого самоврядування.

30. При визначенні нормативно-правової основи механізму необхідно враховувати демографічну, гуманістичну та територіальну складові такого механізму, аргументуючи це тим, що місцеве самоврядування функціонує саме з метою забезпечення гідного існування та вільного розвитку людини, утвердження в муніципальній практиці ставлення

до людини як найвищої соціальної цінності (гуманістична основа механізму); необхідність активізації зусиль як з боку органів місцевого самоврядування, так і з боку самої громади, використовуючи інструменти прямої демократії (демографічна основа механізму); залежно від того, яка це територіальна громада (міська чи сільська), наскільки вона самодостатня, буде залежати рівень реалізації культурних прав мешканців громад, а також специфіка та характер місцевих проблем в культурній сфері та відповідно шляхи їх вирішення (територіальна основа механізму).

31. Нормативно-правовий механізм реалізації культурних прав людини на рівні громади включає міжнародні стандарти у сфері культурного розвитку, законодавчу регламентацію компетенційних повноважень у сфері культурного розвитку, включаючи конкретизацію функцій та повноважень органів місцевого самоврядування на рівні конкретно визначеної територіальної громади в актах локальної нормотворчості. Перш за все мова йде про розробку стратегій розвитку громад, затвердження місцевих програм та регламентація культурних прав громади у Статутах громад.

32. Організаційною складовою механізму реалізації культурних прав людини в сфері місцевого самоврядування є сукупність відповідних суб'єктів системи місцевого самоврядування, передусім територіальної громади, представницьких органів місцевого самоврядування та їх виконавчих органів, органів самоорганізації населення, комунальних освітніх закладів та закладів культури, юридичних осіб інших форм власності, громадських організацій, які використовуючи різноманітні форми, методи та способи у своїй діяльності, надають освітні та культурні муніципальні послуги на рівні громади, зокрема й шляхом розвитку муніципального співробітництва територіальних громад в межах України та налагодженням співпраці з територіальними громадами зарубіжних країн.

33. Забезпечення належної реалізації культурних прав людини на місцевому рівні потребує двостороннього зв'язку відповідних муніципальних органів, їх виконавчих структур, зокрема відділів освіти, культури, закладів,

які надають муніципальні послуги, тощо з представниками громади, місцевими жителями, щоб поінформувати про створені умови та можливості громади щодо задоволення освітніх, культурних потреб, а також з'ясувати їх першочергові потреби та спільними зусиллями шукати шляхи вирішення проблем та підвищення рівня якості наданих послуг у цій сфері.

34. Рівень довіри жителів громади до посадових осіб органу місцевого самоврядування, депутатського корпусу напряму залежить від впровадження в муніципальну практику різноманітних форм партисипативної демократії. Учасницька демократія на рівні громади реалізується шляхом: місцевого референдуму; загальних зборів (конференції) жителів; місцевої ініціативи; громадських слухань, тощо, та має на меті запровадити механізм співвідповідальності органу місцевого самоврядування та громади при прийнятті рішень щодо організації культурного життя територіальної громади.

35. Окрему увагу приділено функціонуванню в громадах органів самоорганізації населення. При цьому варто докорінно змінити чинне законодавство, яке не сприяє розвитку цих органів та ставить їх в повну залежність від органу місцевого самоврядування, оскільки вже в самому Законі ми бачимо недосконалість визначення «власні повноваження» та «делеговані повноваження», адже власні повноваження – це фактично делеговані повноваження, ними органи самоорганізації наділяються з боку органів місцевого самоврядування при їх створенні. Як напрям підвищення муніципального статусу органів самоорганізації населення варто конкретизувати їх участь в ініціюванні громадських слухань, місцевих ініціатив, тощо. Представників органів самоорганізації необхідно включати до складу консультативно-дорадчих органів при органах та/або посадових особах місцевого самоврядування.

36. Необхідною складовою механізму реалізації культурних прав є інформаційна: налагодження різноманітних каналів комунікації, забезпечення права на доступ до публічної інформації, зокрема розміщення

інформації на офіційних сайтах органів місцевого самоврядування, органів самоорганізації та комунальних закладів, проведення опитувань щодо першочерговості втілення в життя певних культурних та освітніх проєктів, тощо.

37. Реалізація культурних прав відбувається шляхом надання цілого ряду муніципальних послуг, які в свою чергу потребують матеріальних ресурсів. Тому важливою є матеріально – фінансова основа механізму, яку становлять матеріальні ресурси, майно комунальних закладів, кошти місцевих бюджетів, позабюджетні кошти, тощо.

38. Ряд повноважень органів місцевого самоврядування у сфері освіти та культури є такими, що делегуються державою, однак при цьому обсяги фінансування для їх реалізації є недостатніми. Пропонуємо змінити підходи до бюджетної політики, переглянувши обсяги субвенцій з державного місцевим бюджетам та змінити підходи до розподілу податкових надходжень.

39. На основі вище проаналізованого, механізм реалізації культурних прав людини на рівні місцевого самоврядування є сукупністю взаємопов'язаних та взаємообумовлених нормативно-правових, демографічних, територіальних, організаційних, інформаційних та матеріально-фінансових ресурсів, необхідних для реалізації культурних прав людини на рівні територіальної громади шляхом надання якісних та своєчасних освітніх та культурних муніципальних послуг на основі ефективної взаємодії місцевого самоврядування з громадянським суспільством та державою.

40. Беручи до уваги недостатню інвестиційну привабливість культурної та освітньої сфери діяльності, вкрай важливим є пошук джерел фінансування, оскільки розуміємо, що в умовах війни залучення достатньої кількості фінансових ресурсів з місцевого бюджету та коштів з державного бюджету за рахунок цільових трансфертів є проблематичним, тому варто зосередити увагу місцевого самоврядування також й на отриманні грантової

підтримки та меценатської допомоги; отриманні коштів за рахунок надання платних послуг, залученні коштів інших громад на основі договорів про співробітництво територіальних громад, в тому числі й міжнародне; розвитку таких форм залучення коштів як краудфандинг та фандрейзинг.

41. В умовах діджиталізації вважаємо за необхідне застосування новітніх технологій для ефективної реалізації культурних прав, зокрема: оцифровування музейних експонатів; використання штучного інтелекту для проектування минулого, ілюстрування історичних подій, які відбувались на конкретній місцевості, використання голограм, створення комп'ютерних ігор з сюжетом історичних подій, та їх мобільної версії. Варіантами цифровізації культурних послуг можуть бути також аудіогіди, анімовані постери, digital-мурали; створення онлайн бібліотек, наповнення їх аудіокнигами. З метою підвищення рівня туристичної привабливості територіальної громади, варто створювати туристичні мобільні застосунки, які визначатимуть маршрут-екскурсію по населених пунктах з елементами квесту, QR-кодування інформації тощо. З метою формування інвестиційної привабливості доцільно створювати відеоролики або міні-фільм з презентацією територіальної громади.

42. Аналізуючи проблематику забезпечення культурних прав на рівні громади, вбачаємо необхідність у муніципальному співробітництві. Переконані, що використання інструментів територіального співробітництва сприятиме об'єднанню зусиль для розвитку особистості і творчої самореалізації особи через систему дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти, забезпеченню доступності, безоплатності та обов'язковості освіти для всіх, хто її потребує, формуванню якісного інформаційно-освітнього простору, забезпеченню прав членів територіальної громади в сфері освіти, культури. Договори про співробітництво укладаються з метою задоволення потреб та інтересів територіальних громад, спрямовані на виконання відповідних державних і місцевих програм, використовуючи наявну мережу комунальних закладів та установ.

43. Розглядаючи співробітництво у сфері забезпечення культурних прав, варто акцентувати увагу на внутрішньому (взаємодія громад в межах України) та зовнішньому критерії (взаємодія громад регіонів України та громад інших держав, зокрема залучення до реалізації інвестиційних проектів, обмін досвідом, підтримка спільних освітніх, культурних, спортивних проектів та ін.). Особливо актуальною є така взаємодія в умовах воєнного стану, підтримка прифронтових громад, а також забезпечення в інших громадах внутрішньо переміщених осіб та громадян, які отримали статус біженців в інших країнах. Тому важливим в сьогоденнішніх реаліях є врахування таких форм міжнародного співробітництва як міжтериторіального, транскордонного та транснаціонального в стратегіях розвитку територіальних громад та регіонів, що сприятиме залученню інвестицій, сталому соціально-економічному та культурному розвитку територій, повоєнному відновленню України та продовженні європейського курсу розвитку.

44. Ефективність муніципального співробітництва у сфері реалізації культурних прав на рівні громади потребує відповідного кадрового забезпечення, зокрема залучення фахівців (проектних менеджерів); поінформованості на рівні громад про різноманітні форми співробітництва у культурній сфері, широкої комунікації місцевих посадовців з активною частиною громади, насамперед молоддю, тощо; наявності мінімально достатніх фінансових, матеріальних та інфраструктурних ресурсів для започаткування співробітництва та пошуку додаткових джерел фінансування, зокрема позабюджетних; забезпечення принципу правонаступності щодо виконання умов договорів про співробітництво; врахування можливих форм співробітництва у стратегічних планах розвитку територіальних громад, зокрема й співробітництва з громадами країн ЄС.

45. Беручи до уваги зарубіжний досвід функціонування муніципальних органів, вважаємо за необхідне впроваджувати інноваційні підходи в процесі забезпечення культурних прав людини на рівні громади,

зокрема: використання сучасних інтернет – платформ з метою підвищення рівня компетентності публічних (муніципальних) службовців, які здійснюють управлінські функції в освітній та культурній сферах та працівників закладів освіти та культури; впровадження електронного врядування, проектного менеджменту та стратегічного планування, краудсорсингу та діджиталізації в процес управління соціально – культурним розвитком громади.

46. Реалізація культурних прав на рівні громади потребує також механізмів вирішення конфліктних ситуацій, усунення перешкод на шляху користування мешканцями своїми культурними правами, тому варто органам місцевого самоврядування використовувати такий інструмент як медіація, що є способом як врегулювання спорів, так і процедурою, що направлена на запобігання виникненню такого конфлікту шляхом досягнення певних домовленостей сторін, а також запровадити посаду місцевого уповноваженого з прав людини, розробити відповідні акти локальної нормотворчості, які б чітко визначали його статус, зокрема внести відповідні зміни до чинних Статутів територіальних громад. Це в свою чергу забезпечило б поінформованість громади щодо порядку звернення, спростило доступ громади до Уповноваженого та відповідно позитивно вплинуло на ефективність його діяльності, а також відповідало б європейським традиціям доброго врядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асоціація міст України. Методичні рекомендації у сфері освіти «Питання оптимізації освітньої мережі». URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/library/metodyka_osvita_new.pdf
2. Бабін Б. В. Права людини та громадянське суспільство: навч. посібн. для студ. вищих навч. закладів / Б. В. Бабін, А. В. Ковбан. Одеса: Фенікс, 2014. 320 с.
3. Бабкова Т.В. Право громадян на соціальний захист та його забезпечення органами судової влади в Україні. Дис...канд. юрид. наук спец.: 12.00.02. конституційне право; муніципальне право. Х., 2014. 236с.
4. Баймуратов М., Кофман Б. Муніципальні права людини як нова константа національного муніципального та конституційного права. Право України. 2020. № 10. С. 63–80.
5. Баймуратов М., Кофман Б. Про роль органів місцевого самоврядування в період воєнного стану в Україні // Деокупація. Юридичний фронт. [Електронне видання]: матеріали міжн. експертного круглого столу (Київ, 18 березня 2022 р.) / Держ. торговельно – економічний ун-т, Українська асоціація порівняльного правознавства, Українська асоціація міжнародного права, Асоціація реінтеграції Криму. Упоряд. і наук. ред. О.В. Кресін. Київ: Держ. торговельно - економічний університет. 2022. 224 с.
6. Баймуратов М.О. Локальна система захисту прав людини в Україні: сутність та становлення. Юридична освіта і правова держава: Збірник наукових праць. Одеса.1997. С.96 -101.
7. Баймуратов М.О. Місцеве самоврядування як феномен сучасного українського конституціоналізму: основні параметри // Проблеми сучасного українського конституціоналізму: Збірка наукових праць. На пошану першого Голови Конституційного Суду України, проф.

Леоніда Юзькова/ Конституц. Суд України, Акад. прав. наук України; Заг. ред.: А. Стрижак, В. Тацій/ Упоряд.: В. Бринцев, В. Кампо, П. Стецюк. - К., 2008.- 352 с.

8. Баймуратов М.О., Боярський О.О. Дискреційні повноваження органів місцевого самоврядування в сфері захисту прав людини: методологічні підходи до розуміння та визначення. Публічне право. 2019. № 2. С. 31. - 41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2019_2_6
9. Баймуратов М.О., Кофман Б.Я. Самоврядна парадигма у формуванні та функціонуванні демократичної правової державності: до визначення змісту, ролі та значення. Вісник університету ім. Альфреда Нобеля. Серія «Право» .2023. С. 27 -37.
10. Баймуратов, М., Кофман, Б. Конституційно - правовий простір місцевого самоврядування України: параметральні ознаки та роль у становленні локальної демократії. Scientific Collection «Inter Conf». 2022. № 128. Рр. 115–124. Retrieved from <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/1448>
11. Батанов О. В. Муніципальна влада в Україні: проблеми теорії та практики: Монографія / Відп. ред. М. О. Баймуратов. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2010. 656с.
12. Батанов О.В. Муніципальний омбудсман як елемент локальної системи захисту прав людини: інституційні та функціональні аспекти. Часопис Київського університету права. № 1. 2016. С.65-69.
13. Батанов О.В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні. Монографія. К: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. 2001. 260 с.
14. Бенедик Л.В. Особливості конституційно – правового регулювання сфери культури в Україні. Сучасні тенденції розвитку законодавства України в умовах воєнного стану: матеріали круглого столу (м. Острог, 17 травня 2024 р.) / за ред. проф. І. В. Дробуш, доц. О.О. Дацюка

Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2024. С. 27-32.

15. Беляєва О. П. Нормативно-правове забезпечення державно-громадського управління фаховою передвищою освітою. Право та державне управління, 2020. №4. С.178-184.
16. Бобровник С.В. Права людини та сучасна держава: шляхи узгодження взаємодії. Правова держава. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. С. 70.
17. Боярський О. Становлення феноменології муніципальної людини в межах громадянського суспільства і держави. Часопис Київського університету права. 2020. № 2. С. 110–118.
18. Буткевич В.Г. Права людини в Україні. З погляду творення нової правової бази. ПД. 1993. № 1; Україна в міжнародно-правових відносинах. Кн. 2: Правова охорона культур. цінностей. Київ, 1997.
19. Бюджет участі в умовах війни: як його проводять міста? URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3928860-budzet-ucasti-v-umovah-vijni-ak-jogo-provodat-mista.html>
20. Бюджетний кодекс України, прийнятий 8 липня 2010 р. (поточна редакція від 01.01.2025 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
21. Валецький О.Л. Актуальні проблеми правового забезпечення державної культурної політики. URL. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-12/kultur_polityka-845b5.pdf (дата звернення: 09.01.2024).
22. Васильченко О.П. Адміністративне право і процес. №1 (11). 2015. С. 26-33.
23. Верховною Радою України прийнято рішення щодо ЗНО та ДПА – 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/vru-prijnyato-rishennya-shodo-zno-ta-dpa-2022>

24. Виступ Президента України В.О.Зеленського зі щорічним Посланням до Верховної Ради про внутрішнє і зовнішнє становище України URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-zi-shorichnim-poslannyam-do-verhovnoyi-rad-80113>
25. Вінниця, Полтава та Рівне отримують європейські гранти на розвиток культури. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3350012-vinnica-poltava-ta-rivne-otrimaut-evropejski-granti-na-rozvitok-kulturi.html>
26. Вроцлавська декларація до 50-річчя Європейської культурної співпраці // Культурна політика Європейського Союзу. Хрестоматія : навч. посіб. / Упорядники: Кеда М.К., Соломенна Т.В. Чернігів: Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, 2022. 468 с.
27. Гафурова О.В., Дейнега М.А. Народні художні промисли в Україні: проблеми правового регулювання. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. №3. 2017. С.28 -32.
28. Глазов О. М. Удосконалення співробітництва територіальних громад: дис... доктора філософії: 281. Полтава. 2023. 228 с.
29. Голікова Є.О. Юридичний механізм реалізації трудових прав працівників: поняття та мета. Європейські перспективи. 2012. №4 Ч.2. С. 130-134.
30. Гончар Ю., Дрожин Д., Зінченко А. /Упорядник Нижник О.Партисипація у стратегуванні розвитку громади. Досвід територіальних громад Донеччини та Луганщини. 2021. 91 с. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/UA-UNDP-participation-in-strategic-planning-web.pdf>
31. Гордіюк С.А. Конституційно-правове регулювання духовно-культурних відносин в Україні. дис. доктора філософії :081 – Право. Харків, 2021.238 с.
32. Грабовська О. Програма розвитку культури: якою вона має бути в ОТГ? Місцеве самоврядування. 2020. №8. URL: <https://factor.ua/ukr/journals/ms/2020/august/issue-8/article-110230.html>

33. Грушко Ж.В. Правова природа співробітництва територіальних громад: автореф. дис... канд. юрид. наук:12.00.02. Київ, 2021.20 с.
34. Губська О. Дискреція та її межі: що говорить про це національне та міжнародне законодавство. Судово – юридична газета. 30 грудня 2020. <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1050270/>
35. Дейвід Янг. Місцеве самоврядування в країнах Скандинавії та Балтії. SKI. International: Stockholm, 2016. P. 21.
36. Декларація Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів від 13 вересня 2007 р. URL. <https://zakon.rada.gov.ua>
37. Декларація про культурну різноманітність: прийнята Комітетом міністрів на 733-му засіданні заступників міністрів від 7 грудня 2000 р. URL. <https://ips.ligazakon.net/document>
38. Декларація про міжкультурний діалог та запобігання конфліктам. Опатія (Хорватія), 2003 р. // Культурна політика Європейського Союзу. Хрестоматія: навч. посіб. / Упорядники: Кеда М.К., Соломенна Т.В. Чернівці: Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, 2022. 468 с.
39. Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин: Прийнято резолюцією 47/135 Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 1992 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
40. Децентралізація 2023. Законодавчий порядок денний в умовах війни: матеріали форуму.URL. <https://decentralization.gov.ua>
41. Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану: Постанова КМУ від 11 березня 2022 р. № 252 URL: <https://www.kmu.gov.ua>
42. Дні європейської спадщини 2022: «Стала спадщина». Офіс Ради Європи в Україні. URL. <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/2022-european-heritage-days-sustainable-heritage>

43. Договір про заснування Європейської спільноти (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
44. Додатковий протокол до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20 березня 1952 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
45. Додаток до Рекомендації № 1 (2000) Керівні принципи щодо розвитку транскордонного співробітництва в галузі культури між територіальними громадами або владами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
46. Дослідження «Вплив воєнного стану на громадську участь в Україні». 2022 рік. URL: <https://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/43841.pdf>
47. Дробуш І., Іщук С. Волонтерська діяльність в громадах: актуальні питання правової регламентації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». №87. 2025. С. 329 – 336.
48. Дробуш І.В., Бенедик Л.В. Конституційне право на освіту: проблеми реалізації в умовах воєнної агресії. Освіта і наука в період глобальних криз та конфліктів у ХХІ столітті: матеріали Міжнародної науково - практичної конференції (Київ, 08-09 грудня 2023р.) / упор. В. Шпак; за загальною редакцією С. Табачнікова. Київ: ДП «Експрес-об'ява», 2023. С. 67 – 71.
49. Дробуш Л.В. Культурні права людини: актуальні питання забезпечення на рівні громади. Двадцять перші осінні юридичні читання: збірник тез міжнародної науково - практичної конференції (06 жовтня 2022р.) Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С.59 – 60.
50. Дробуш Л.В. Муніципальне співробітництво як складова механізму реалізації культурних прав. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право. 2023. Вип. 78. Частина 1. С.104 – 109.

51. Дробуш Л.В. Особливості функціонування закладів освіти територіальних громад в умовах війни. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2022. Вип. 2. С. 20 – 25.
52. Дробуш Л.В. Реалізація культурних прав на рівні територіальних громад в контексті реформи децентралізації //Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції № 3. 2022. С.22-27.
53. Дробуш Л.В. Реформа децентралізації в умовах воєнного стану. Трансформація законодавства в умовах воєнного стану та післявоєнного часу: стан та перспективи: збірник тез доповідей та повідомлень за матеріалами круглого столу (17 березня 2023р.) Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2023. С. 72 – 77.
54. Дробуш Л.В. Співробітництво територіальних громад у сфері забезпечення культурних прав. Сучасні тенденції розвитку законодавства України в умовах воєнного стану: матеріали круглого столу (18 травня 2023 р.) Острог: видавництво Національного університету «Острозька академія», 2023. С.54 – 59.
55. Дробуш Л.В. Трансформація муніципального законодавства в умовах воєнного стану. Право і суспільство. Том 1. № 2. 2023. С. 15 – 20.
56. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950р. URL. <https://zakon.rada.gov.ua>
57. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (Мадрид, 21 травня 1980 року). URL. <https://zakon.rada.gov.ua>
58. Європейська хартія місцевого самоврядування (м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
59. Заболотна О., Савчук О. «Зелена книга»: законодавчі проблеми у сфері культури / за ред. І. Подоляк, І. Козленка, О. Сагайдак, І. Чужиної, Д. Бадьйор. К. 2022. 46 с.

60. Загальна декларація прав людини, Прийнята і проголошена резолюцією 217A(III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL.
61. Загальна декларація про культурну різноманітність 2001 року. Міжнародні нормативні акти ЮНЕСКО:2001 рікURL. [http:// www.uncpd.kiev.ua](http://www.uncpd.kiev.ua)
62. Заяви Офісу Ради Європи в Україні <https://www.coe.int/en/web/kyiv/-/council-of-europe-supports-continuation-of-decentralisation-reform>
63. Збереження культурної спадщини усіх віків: Рекомендація № 36 Всесвітньої конференції щодо політики у сфері культури (документ 995-744, ред. від 06.08.1982) Міжурядової конференції. Мехіко,1982. URL. <https://zakon.rada.gov.ua>
64. Звіт про прямі збитки інфраструктури, непрямі втрати економіки від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України, та попередня оцінка потреб України у фінансуванні відновлення. URL.<https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/zvit-pro-pryami-zbytky-infrastruktury-ta-poperednya-oczinka-potreb-kse.pdf>
65. Здіорук С. І. Культурна політика України: національна модель у європейському контексті: аналіт. доп. / С. І. Здіорук, О. М. Литвиненко, О. П. Розумна; за ред. С. І. Здіорука. К.: НІСД, 2012. 64 с.
66. Ігнатченко І.Г. Актуальні питання діяльності органів місцевого самоврядування у сфері культури. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2013. С.151 – 155. URL. https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3635/1/Ignatchenko_151
67. Іщук С.І. Громадянське суспільство в Україні: сучасний стан, виклики, стратегія модернізації: монографія: у 3 Т./ За заг. ред. Ю.С.Шемшученка, О.В. Скрипнюка. ТЗ: Громадянське суспільство і держава: правові проблеми взаємодії в умовах модернізації та євроінтеграції України.Львів: Друкарня “Папуга”. 2021. 548 с. (Іщук С.І. підрозділ 2.1 - С.214-242, підрозділ 2.3 - С.258-282).

68. Іщук С.І. Концептуальні питання взаємодії громадянського суспільства та держави в Україні у сучасних умовах. Проблеми культурної ідентичності в ситуації сучасного діалогу культур: матеріали XVI Міжнародної наукової конференції (м. Острог, 22-23 червня 2023 р.) / відп. за вип. О. Шершньова, К. Якуніна. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2023. 142 с.
69. Камінська Н.В. Місцеве самоврядування: теоретико - історичний і порівняльно – правовий аналіз. Навчальний посібник. Київ: КНТ, 2010. 232 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/440-mstseve-samovryaduvannya-kamnska-nv.html>
70. Ковальчук В.Б. Особливості правового регулювання функціонування органів місцевого самоврядування в період воєнного стану в Україні. Український часопис конституційного права. 2023. №4. С. 37–46.
71. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06 липня 2005 р. № 2747-IV: станом на 10.10.2024р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
72. Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень Ради Європи, CONF/PLE (2009) CODE1). Ухвалений Конференцією міжнародних неурядових організацій Ради Європи на засіданні 1 жовтня 2009 року. URL: <https://rm.coe.int/16802eeddb>
73. Колодій А. М. Права людини і громадянина в Україні: Навч. посіб. /А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 336 с.
74. Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження: прийнята 20.10.05 р. (ратифікована Україною 20.01.2010р). URL. <https://zakon.rada.gov.ua>
75. Конституційне право зарубіжних країн: навч. посібник. М.С. Горшенєва, К.О. Закоморна, В.О.Ріяка. та ін.; за заг.ред. В.О. Ріяки. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 544 с.

76. Конституційне право України. Академічний курс: Підручник: У 2 т. Т.2 /За загальною редакцією Ю.С.Шемшученка. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. 800 с.
77. Конституційне право України: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. /[Л. К. Байрачна, В. С. Журавський, В. П. Колісник та ін.]; за заг. ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського. К.: Ін Юре, 2002. 542 с.
78. Конституційне право України: посібник для підготовки до іспитів / [Т.М. Слінько, І.І. Дахова, Л.І. Летнянчин та ін.]. Вид.7 – ме, перероб. та допов. Харків: Право, 2022. 372 с.
79. Конституційно – правові проблеми місцевого самоврядування та децентралізації публічної влади в Україні: монографія /за ред. О.В.Батанова; передмова Ю.С.Шемшученка та О.В. Скрипнюка. Київ: Талком, 2021. 498 с.
80. Конституція Італійської Республіки. URL: <https://pravo.org.ua/books/konstytutsiya-italijskoyi-respubliky>
81. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
82. Концепція Державної цільової національно-культурної програми розвитку народних художніх промислів на 2024-2027 роки, схвалена Розпорядженням КМУ від 15.12.2021 № 1677-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
83. Концепція реформи фінансування системи забезпечення населення культурними послугами: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2020 р. № 1035-р
84. Корінний М.М., Шевченко В.Ф. Короткий енциклопедичний словник з культури. Київ: Україна, 2003. 384 с.
85. Корнута Л.М. Адміністративно – правові аспекти професійної компетентності публічних службовців: питання теорії та практики: монографія /Людмила Корнута. Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. 420 с.

86. Корнута Л.М. Забезпечення права на освіту: місце та роль органів місцевого самоврядування. Право і суспільство. 2025. № 1. С.232-237.
87. Корнута Л.М. Інновації в публічному управлінні: зарубіжний досвід та перспективи розвитку в Україні. Наукові перспективи №1(7) 2021. С.155-163
88. Корнута Л.М. Органи місцевого самоврядування в системі забезпечення культурних прав в Україні. Правова позиція. 2024. №4 (45). С.70 -74.
89. Корнута Л.М. Щодо питання впровадження медіації в публічній службі. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. Випуск 4, 2023. С.69-75.
90. Кофман Б.Я. Муніципальні права людини (особистості) як фактор вдосконалення конституційно – правового статусу людини та громадянина // Часопис Київського університету права. №2. 2019. С. 64 -72.
91. Кравченко В.В. Конституційне право України. Навчальний посібник. Друге вид., доповнене. К.: Атіка, 2002. 480 с.
92. Краудфандингова платформа «Велика ідея. Спільнокошт» URL: <https://biggggidea.com/>
93. Крупнова Л.В, Артеменко О.В. Дискреційні повноваження органів місцевого самоврядування. Наукові записки. Серія Право. Випуск 14. 2023. С.303 – 308.
94. Кузьмук О. Осередки народних промислів як об'єкти туризму та чинник актуалізації національної культурної спадщини. URL: <http://old.niss.gov.ua>.
95. Культурні права / О. С. Іщенко, Р. В. Пилипчук // Енциклопедія Сучасної України / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. URL: <https://esu.com.ua/article-51487>

96. Культурні столиці Європи. (European Capitals of Culture). URL: https://creativeeurope.in.ua/p/european_capitals_of_culture
97. Лукьянова В. Фандрейзинг: що це та чому фінансові пожертви важливі для розвитку організацій. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2021/06/26/245274/>
98. Любченко П.М. Права і свободи людини у сфері місцевого самоврядування: проблеми правового регулювання та реалізації. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15093/1/Lubchenko_57-70.pdf
99. Мазаракі Н.А. Медіація в Україні: теорія та практика: монографія / Н. А. Мазаракі / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ: Київ. нац. торг. - екон. ун-т, 2018. – 276 с.
100. Марцеляк О.В. Конституційно – правовий статус інституту омбудсмана: світовий досвід та українська модель: дис...доктора юрид. наук:12.00.02 /Марцеляк Олег Володимирович, Х. 2004. 473с.
101. Марцеляк О.В., Марцеляк С.М., Марцеляк М.О. Поняття конституціоналізму і його трансформація в умовах війни. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Право». 2023. Вип. 35. С. 97-111. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-35-10>
102. Мацокін А. Як вирішити проблеми, коли громада має обмежені фінансові та матеріальні ресурси? Потрібно співпрацювати з іншими громадами. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16570>
103. Мацькевич М.М. Культурні права та свободи людини та громадянина: питання регламентації змісту та реалізації. // Віче. №20. 2011. URL. <https://veche.kiev.ua/journal/2758/>
104. Мацькевич М.М. Культурні права та свободи людини. // Віче. №18. 2011. URL. <https://veche.kiev.ua/journal/2708>
105. Міжнародна співпраця. Європейська інтеграція. URL: <https://mcip.gov.ua/mizhnarodna-spivpratsia/evropeyska-intehratsiia/>

106. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. URL. <https://zakon.rada.gov.ua>
107. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL. <https://zakon.rada.gov.ua>
108. Мінкін Я., Любич Ю. «Посилення ролі молодого покоління у процесах прийняття політичних рішень», Молодіжна організація «СТАН», 2018. Режим доступу: URL: <http://stan.org.ua/wp-content/uploads/2019/04/strengthening-the-role-of-newgeneration-in-decision-making-process.pdf>
109. Місцеве самоврядування в Україні та зарубіжних державах: порівняльно – правові аспекти. Монографія. За ред. О.В.Батанова, О.В. Марцеляка, А. Берлінгуера. К.: «Основа», 2020. 667с.
110. Моє місто. Краудфандинг для соціальних проєктів. URL: <https://mycity.one/about>
111. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р. URL. <https://zakon.rada.gov.ua>
112. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки, затверджена Указом Президента України 27 вересня 2021 року № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021>
113. Ніколенко Л.М., Ошкадеров І.Г. Характеристика культурних прав людини та громадянина в умовах модернізації правової системи. // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». Випуск 1. Том 1. 2018. С.24 -27.
114. Огляд демократичних інститутів України під час війни. Проміжний звіт – 2024. <https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/Oglyad-demokratychnyh-instytutiv-Ukrayiny-pid-chas-vijny-1.pdf>
115. Огляд законодавства у сфері освіти щодо повноважень та обов'язків органів місцевого самоврядування.

<https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file>

116. Олещенко В.Ю., Варава І. П. Теоретичні інтерпретації сутності поняття «культурні права». Юридичний вісник. № 2 (63). 2022. С. 56-61.
117. Панчук І.О. Самоорганізація населення у контексті розвитку громадянського суспільства в Україні. Науковий вісник публічного та приватного права. 2023. №1. С.3 – 7.
118. Панчук І.О. Теоретико – правова характеристика реалізації права людини на правову освіту в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. № 11. 2024. С.35 -37.
119. Переглянутий Статут Розширеної часткової угоди про культурні маршрути. Додаток до Резолюції CM/Res (2013)66 Комітету Міністрів Ради Європи про підтвердження укладення Розширеної часткової угоди про культурні маршрути, затвердженої Комітетом Міністрів 18 грудня 2013 року на засіданні 1187bis заступників Міністрів). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
120. Перелік платних послуг, які можуть надаватися державними і комунальними закладами культури, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2020 р. № 1183. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1183-2020>.
121. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року: Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю 25 вересня 2015 року. <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications>
122. Питання Української частини Двосторонньої українсько-словацької комісії з питань національних меншин, освіти і культури: Постанова КМУ від 26.08.2021 № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
123. Питання Української частини Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин: Постанова КМУ від 26.08.2021 №900 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

124. Питання Української частини Змішаної українсько-угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин: Постанова КМУ від 21.07.2021 №742 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
125. План дій Ради Європи для України на 2023-2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова, затверджено Комітетом міністрів Ради Європи 14 грудня 2022 (CM/Del/Dec (2022)1452/2.4). URL: <https://rm.coe.int/action-plan-ukraine-2023-2026-ukr/1680aa8282>
126. Платформа від Української біржі благодійності URL: <https://dobro.ua/>
127. Положення про військово - транспортний обов'язок, затверджене Постановою КМУ від 28 грудня 2000р. №1921(в редакції постанови КМУ від 17 червня 2015 р. № 405). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
128. Положення про порядок подання та розгляду електронної петиції до Рівненської міської ради та виконавчих органів: Затверджено Рішенням Рівненської міської ради 17.10.2024 № 5536 URL. <https://rivnerada.gov.ua/publicservicesapi/api/search-document/load-senate-document/28341/0/5536/17-10-2024>
129. Положення про регіональні представництва Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, затверджено наказом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини 20.10.2022р. № 87.15/ 22. URL: <https://ombudsman.gov.ua>
130. Положення про Уповноваженого Київської міської ради з прав людей з інвалідністю: Додаток до рішення Київської міської ради від 23 лютого 2021 року № 43/84.URL: https://kyivcity.gov.ua/npa/pro_upovnovazhenogo_kivsko_misko_radi_z_prav_lyudey_z_invalidnistyu
131. Порядок підготовки, оцінки та відбору інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, що можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 18 березня

- 2015 р. № 196 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2021 р. № 299)
132. Порядок проведення консультацій органів виконавчої влади з представницькими органами корінних народів України, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2022 р. № 1018. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2022>
133. Порядок та умови надання освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 р. № 6 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 5 березня 2024 р. № 245). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/245-2024-п>
134. Посібник Центр культурних послуг у територіальній громаді/ Петраков Я., Кулініч М., Чмир О., Копил О., Остапенко П., Остапенко Д./ Проект «Центри культурних послуг, як інструмент згуртованості громади», Міністерство культури та інформаційної політики України, Товариство дослідників України Київ. 2022. 296 с.
135. Постанова Верховного Суду від 15 грудня 2021 року. Справа № 1840/2970/18 адміністративне провадження № К/9901/2762/19.URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101923134>
136. Правове регулювання економічної системи: інституції, правила, процедури: монографія / за ред. проф. М. В. Савчина. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 830 с.
137. Правопросвіта в громаді як елемент місцевої інфраструктури вирішення правових проблем. Стратегії та технології ефективного партнерства: веб-сайт. URL: <https://www.stepngo.in.ua/pravova-dopomoha-pravoprosvita>
138. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 №64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

139. Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху: Закон України від 17 грудня 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-20>.
140. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин: Закон України від 28 грудня 2014 р. № 79-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
141. Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування: Закон України від 09 травня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
142. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану: Закон України від 12 травня 2022р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
143. Про внесення змін до Закону України « Про культуру» щодо загальних засад надання населенню культурних послуг: Закон України від 29 квітня 2021 року № 1432-IX. Відомості Верховної Ради України. 2021. № 31. ст.246.
144. Про внесення змін до Закону України «Про співробітництво територіальних громад» щодо упорядкування окремих питань співробітництва територіальних громад: Закон України від 12 січня 2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
145. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 1 червня 2000 року № 1768-III (в редакції від 10.10.2024 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>
146. Про дошкільну освіту: Закон України від 06 червня 2024 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20>
147. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 1, ст.1.

148. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII (в редакції № 4017-IX від 10.10.2024 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>
149. Про затвердження видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 квітня 2019 року № 265 –р.
150. Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи Національним агентством з питань запобігання корупції: Наказ Національного агентства з питань запобігання корупції №109/23 від 18.05.2023. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0109884-23#Text>
151. Про затвердження Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.02.2019 № 106. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2019>
152. Про затвердження Порядку проведення моніторингу якості освіти: Наказ МОН України від 16.01.2020 № 54. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
153. Про корінні народи України: Закон України від 01 липня 2021р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
154. Про корінні народи: Закон України від 1 липня 2021 року № 1616-IX (в редакції № 2849-IX від 13.12.2022 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20>
155. Про культуру: Закон України від 14 грудня 2010 (в редакції від 21 вересня 2023 р.). Відомості Верховної Ради України. 2011. № 24. Ст.168.
156. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

157. Про міжнародне територіальне співробітництво України: Закон України від 24 квітня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
158. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 27 травня 1997 року № 280/97-ВР (в редакції від 15.11. 2024 р. № 4017 – IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
159. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 (в редакції від 01 квітня 2022 р) // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 44, ст.416.
160. Про народні художні промисли: Закон України від 21 червня 2001 року № 2547-III (в редакції № 2849-IX від 13.12.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2547-14>.
161. Про національні меншини (спільноти) України: Закон України від 13 грудня 2022 року. № 2827-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
162. Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11 липня 2001 року (чинна редакція від 10.10.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
163. Про організацію освітнього процесу в закладах Рівненської області: Наказ № 15 від 10 березня 2022р. URL: <https://www.rvosvita.org.ua/npa/shchodo-osvitnoho-protsesu>
164. Про організацію освітнього процесу: Лист МОН №1/3276-22 від 25 лютого 2022 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86140/
165. Про оренду державного та комунального майна: Закон України від 03 жовтня 2019 року (в редакції від 26.12.2024р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-20#Text>
166. Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 року (в редакції № 4017-IX від 10.10.2024р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
167. Про особливості організації 2023/2024 навчального року в умовах правового режиму воєнного стану: Лист МОН від 16.08.2023 № 1/12186-23 URL:<https://osvita.ua/legislation/>

168. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16 січня 2020 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
169. Про позашкільну освіту: Закон України від 22 червня 2000 року (остання редакція № 4017-IX від 10.10.2024) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14>
170. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. (в редакції від 30 жовтня 2024 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
171. Про приєднання України до Розширеної часткової угоди про культурні маршрути: Закон України від 16 лютого 2021 р. Відомості Верховної Ради України. 2021, № 20. Ст.183.
172. Про програму «Креативна Європа». URL: https://creativeeurope.in.ua/p/about_creative_europe_programme
173. Про публічні консультації: Закон України від 20.06.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
174. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17 червня 2014 року (в редакції від 04.04.2023 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
175. Про спрямування коштів до резервного фонду державного бюджету: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 березня 2022 р. № 245. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/245-2022>
176. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження КМУ від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
177. Про схвалення Стратегії розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія» та затвердження операційного плану її реалізації на 2023-2025 роки: Розпорядження Кабінета Міністрів України від 3 березня 2023 р. № 190-р. URL. <https://zakon.rada.gov.ua>
178. Про Український культурний фонд: Закон України від 23 березня 2017 р. (остання редакція 19.06.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

179. Про Уповноваженого Київської міської ради з прав людей з інвалідністю: Рішення Київської міської ради від 23 лютого 2021 року № 43/84.URL: https://kyivcity.gov.ua/npa/pro_upovnovazhenogo_kivsko_misko_radi_z_prav_lyudey_z_invalidnistyu/
180. Про утворення Ради з розвитку креативної економіки: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 травня 2021 р. № 501 URL: <https://www.kmu.gov.ua>
181. Про утворення та ліквідацію районів: Постанова Верховної Ради України від 17 липня 2020 року №807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20>
182. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України 30 вересня 2019 року № 722/2019 URL. <https://zakon.rada.gov.ua>
183. Програма «Активні громадяни». URL: <https://activecitizens.in.ua/about>
184. Проект «Зупинимо насильство за допомогою медіації» URL. <https://dobrobut-ukraine.jimdofree.com>
185. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» та деяких інших законодавчих актів України щодо реформування територіальної організації виконавчої влади в Україні. URL: <https://w1.c1.rada.gov.ua>
186. Пустовіт Ж. М. Актуальні проблеми прав і свобод людини та громадянина в Україні: Навч. посіб. К.: КНТ, 2009. 232 с.
187. Пушкіна О. В. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: Підруч. / О.В.Пушкіна, В. М. Шкабаро, Т. М. Заворотченко. Д.: Вид-во ДУЕП імені Альфреда Нобеля, 2011. 336 с.
188. Рабінович П. М. Права людини і громадянина: Навч. посіб. / П. М. Рабінович, М. І. Хавронюк. К.: Атіка, 2004. 463 с.
189. Рамкова конвенція про захист національних меншин від 1 лютого 1995 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

190. Реєстр про співробітництво територіальних громад станом на 09.01.2025 URL: <https://mtu.gov.ua/content/reestr-dogovoriv-pro-spivrobitnictvo-teritorialnih-gromad.html>
191. Реєстр угод про транскордонне співробітництво. URL: <http://mtu.gov.ua>
192. Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи 1985 (2014) Ситуація і права національних меншин в Європі. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua>
193. Рекомендації Rec (2022)17 Комітету міністрів державам-членам щодо захисту прав жінок і дівчат - мігранток, біженок та шукачок притулку, ухваленої Комітетом міністрів на 132-му засіданні Комітету міністрів 20 травня 2022 року. URL. <https://rm.coe.int/recommendation-cm-rec-2022-17-ukr/1680a76356>
194. Рекомендації про охорону на національному рівні культурної та природної спадщини, прийняті ЮНЕСКО на своїй сімнадцятій сесії (Париж, 16 листопада 1972 року). URL. <https://zakon.rada.gov.ua>
195. Рекомендація № 24 Всесвітньої конференції щодо політики у сфері культури. «Прогрес культури і економічне зростання» від 06.08.1982 р. URL. <https://zakon.rada.gov.ua>
196. Рекомендація № 28 Всесвітньої конференції щодо політики у сфері культури. «Культура і демократія. Права у сфері культури і культурна демократія». URL. <https://zakon.rada.gov.ua>
197. Рекомендація № 35 Всесвітньої конференції щодо політики у сфері культури «Збереження й популяризація культурної спадщини. Мир і збереження культурної спадщини» URL. <https://zakon.rada.gov.ua>
198. Рекомендація № R (80) 2 Комітету Міністрів Ради Європи стосовно здійснення адміністративними органами дискреційних повноважень (Прийнята Комітетом Міністрів 11 березня 1980 року на 316-му засіданні Заступників Міністрів). URL.: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/rada_yevropy_rekomendaciya_r_80_2_3.pdf

199. Рекомендація №1 (2000) Про сприяння транскордонному співробітництву в галузі культури між територіальними громадами або владами Прийнята Комітетом міністрів Ради Європи на 693-му засіданні заступників міністрів 12 січня 2000 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
200. Рекомендація №27 Всесвітньої конференції щодо політики у сфері культури «Всесвітнє десятиліття розвитку культур» від 06.08.1982р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
201. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Hasan and Chaush v. Bulgaria», (Application № 30985/96) by 26.10.2000. URL: <https://hudoc.echr.coe.int>
202. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Гавенда проти Польщі» від 14.03.2002 (Заява № 26229/95) від 14.03.2002. URL: https://ips.ligazakon.net/document/so0221?ed=2002_03_14
203. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Оллсон проти Швеції», (Application № 10465/83) by 25. 03. 1988. URL: <https://precedent.in.ua/2016/04/09/olsson-protyv-shvetsyy/>
204. Сайферс А.В. Публічне правління закладами освіти в територіальних громадах України. Дис. Доктора філософії. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2023. 325с.
205. Серьогін В.О. Конституційне право України: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2010. 368 с.
206. Скрипнюк О.В. Соціальна держава на сучасному етапі: конституційні основи, принципи та шляхи побудови в Україні // Проблеми сучасного українського конституціоналізму: Збірка наукових праць. На пошану першого Голови Конституційного Суду України, проф. Леоніда Юзькова/ Конституц. Суд України, Акад. прав. наук України; Заг. ред.: А. Стрижак, В. Тацій/ Упоряд.: В. Бринцев, В. Кампо, П. Стецюк. К. 2008. 352с.

207. Солошенко В.В. Політика спільної європейської ідентичності і мультикультуралізм: можливості використання Україною досвіду Євросоюзу. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua>
208. Співіснування різних культурних груп у державі та їхні відносини з іншими країнами" (ЮНЕСКО, документ 995-738 від 06. 08. 1982 р.: Рекомендація №15 Всесвітньої Міжурядової конференції щодо політики у сфері культури (документ 995-738, ред. від 06.08.1982).URL. <https://zakon.rada.gov.ua>
209. Стан фінансування культури та мистецтва з місцевих бюджетів: основні тенденції. Аналітична записка державного експерта експертної групи координації взаємодії з регіонами Директорату стратегічного планування та європейської інтеграції Копил Олени Віталіївни. URL: <https://drive.google.com/file/d/10UtlmE-o3jeKiWsU1Yq2m5r8uIB8Te0w/view>
210. Статут територіальної громади міста Львова. URL: https://lvivrada.gov.ua/files/statut/Statut_all.pdf
211. Статут територіальної громади міста Рівного URL. <https://rivnerada.gov.ua/portal/view-content/2430>
212. Стратегія національної безпеки України. Безпека людини – безпека країни: Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 URL. <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
213. Стратегія сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року, затверджена розпорядженням КМУ від 28.07.2021 № 866-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
214. Стрельбіцька Л.Я, Блащук Т.В. Онлайн – медіація як інструмент для вирішення конфліктів серед біженців та внутрішньо переміщених осіб в умовах повномасштабної війни в Україні. Держава та регіони. 2024.№3 (85). С.90-96.

215. Тацій В.Я. Регіональні та самоврядні чинники в конституційно – правовому регулюванні суспільних відносин в Україні. // Проблеми сучасного українського конституціоналізму: Збірка наукових праць. На пошану першого Голови Конституційного Суду України, проф. Леоніда Юзькова/ Конституц. Суд України, Акад. прав. наук України; Заг. ред.: А. Стрижак, В. Тацій/ Упоряд.: В. Бринцев, В. Кампо, П. Стецюк. К., 2008. 352 с.
216. Телеуця В.В. Основні чинники збереження фольклорної традиції в умовах сучасного міста (на прикладі фольклору Подунав'я). Актуальні проблеми слов'янської філології. 2010. Випуск XXIII. Частина 2. С. 279- 288. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/38037>
217. Терещенко Л. В Культурні права і свободи людини і громадянина. Система освіти. URL: <https://adm.dp.gov.ua/storage/app/media/Knyha-Hromadyanyna>
218. Угода між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі «Креативна Європа» (2021-2027), ратифікована Законом № 1963-IX від 15.12.2021р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
219. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифіковано Законом № 1678-VII від 16.09.2014. (в редакції від 30.11.2023 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
220. Уповноважені Львівської міської ради. URL: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/commissioners>
221. Успішні стратегії розроблені за участю громадськості (досвід Австралії, Канади та США) URL: <https://www.oporaua.org/samovriaduvannia/uspishni-strategiyi-rozrobleni-za-uchastiu-gromadskosti-dosvid-avstraliyi-kanadi-ta-ssha-19663>
222. Федоренко В.Л., Чернеженко О.М. Конституційні моделі місцевого самоврядування у державах – учасниках ЄС, Швейцарії та Україні:

- монографія; за ред. В.Л.Федоренка. К: Видавництво «Ліра», 2017. 288 с.
223. Харківська обласна громадська організація спілки представників органів самоорганізації населення, https://youcontrol.com.ua/en/catalog/company_details/37092123/
224. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і освіти з прав людини, прийнята в рамках Рекомендація CM/Rec (2010) 7 Комітету Міністрів. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/council-of-europe-charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education>
225. Целлер Едіт, Куйбіда Роман, Мельник Роман. ЗВІТ: «Дискреція адміністративних органів і судовий контроль за її реалізацією» (проект) Вересень. 2020. 54 с. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/sud4857/zvit_dyskreciia.pdf
226. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь. <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf>
227. Чернеженко О.М. Конституційні основи місцевого самоврядування в державах - учасниках Європейського Союзу і в Україні: дис...д-ра юрид. наук :12.00.02. Київ, 2019. 521 с.
228. Швець Ю.Ю. Основні елементи механізму реалізації права особи на охорону здоов'я. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського.Серія: юридичні науки. Том 29 (68). №1. 2018. С.26 -30.
229. Шемшученко Ю. С. Теоретичні проблеми організації державної влади // Проблеми сучасного українського конституціоналізму: Збірка наукових праць. На пошану першого Голови Конституційного Суду України, проф. Леоніда Юзькова/ Конституц. Суд України, Акад. прав. наук України; Заг. ред.: А. Стрижак, В. Тацій/ Упоряд.: В. Бринцев, В. Кампо, П. Стецюк. К. 2008. 352с.

230. Щодо окремих питань організації освітнього процесу в умовах воєнного стану: Лист МОН №1/17310 – 23 від 03.11.2023. URL:<https://osvita.ua/legislation>
231. Юридична енциклопедія в 6 томах / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр.енцикл., 2001. Т.3 К-М. 792 с.
232. Alternative dispute resolution practitioners' guide. Center for democracy and governance. URL: <https://gsdrc.org/docs/open/ssaj1.pdf>
233. Anzhelika Sheremet, Tetiana Blashchuk, Serhii Ishchuk. Mediation Principles in the Civil Society and Features of Their Application in the Educational Environment of Ukraine *Journal of Education Culture and Society* No. 2_2022. S.231-249.
234. Banner, Gerhard. Kommunale Verwaltungsmodernisierung. Wie erfolgreich waren die letzten zehn Jahre? In: Schroter, Eckhard (Ed): *Empirische Policy und Verwaltungsforschung*, Opladen: Leske + Budrich, 2001. P.279 – 304.
235. Blashchuk, T. & Myronova, H.A., (2022). Current Trends in Balancing of Young People's Right to Education and Public Interest in The Pandemic Period, *Education and Upbringing of Youth in New Realities: Perspectives and Challenges*, *Youth Voice Journal* Vol. II, pp. 7-17. URL:<https://www.rj4allpublications.com/product/current-trends-in-balancing-of-young-peoples-right-to-education-and-public-interests-in-the-pandemic-period/>
236. Blashchuk, T., Balatska, O., & Orlovska, Y. (2021). "Student's Rights for Safe Living and Studying Environment in Pandemic Conditions, *Youth Voice Journal: Young People In Education*, Vol. 2, pp. 7-20. URL: <https://www.rj4allpublications.com/product/students-rights-for-safe-living-and-studying-environment-in-pandemic-conditions>
237. Bremen Declaration «Town and culture: new responses to cultural problems» // *Culture and Cultural Heritage*; Council of Europe Portal. URL: <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/texts-of-reference>
238. Discretion. URL: <https://english-online.org.ua/dictionary/discretion>

239. European Cultural Parliament. URL. [http:// www.kulturparlament.com](http://www.kulturparlament.com)
240. Florence Declaration «Culture and regions: cultural action in the regional context», adopted by the Council for Cultural Co-operation and the Standing Conference of Local and Regional Authorities of Europe on 16 May, 1987 // Culture and Cultural Heritage; Council of Europe Portal. URL: <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/texts-of-reference>
241. Global Declaration of Mayors for Democracy. URL. https://auc.org.ua/sites/default/files/globalna_deklaraciya_meriv_za_demokratiyu.pdf
242. <https://uaculture.org/texts/kultura-partysypacziyi/>
243. Pernthaler Peter. Austrian Federalism // Federalism and Decentralization: Perspectives for the Transformation Process in Eastern and Central Europe / Jurgen Rose, Johannes Ch. Traut (Editors). Hamburg: LiT, 2001.P. 131 – 132.
244. Resilience, recovery and reconstruction: Council of Europe adopts new Action Plan for Ukraine URL. <https://www.coe.int/en/web/portal/-/resilience-recovery-and-reconstruction-council-of-europe-adopts-new-action-plan-for-ukraine>
245. Soos, Gabor. Local government reform and the capacity for local governance in Hungary. In: Kersting N., Vetter A. (Eds.): Reforming Local Government in Europe. Closing the Gap between Democracy and Efficiency. Opladen: Leske + Budrich, 2003. P. 241 – 244.
246. The Spanish Constitution / Passed by the Cortes Generales in Plenary Meetings of the Congress of Deputies and the Senate held on October 31, 1978. URL. <https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionINGLES.pdf>
247. Treaty on European Union. Official Journal C 191, 1992. 29 July URL. [http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/ htm/11992M.html](http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html)
248. Treaty on European Union. Official Journal C 191, 1992. 29 July URL. <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/ htm/11992M.html>

249. Vanags, Edvins/ Vilka Inga. Local government reform in the Baltic countries. In: Kersting N., Vetter A. (Eds.): Reforming Local Government in Europe. Closing the Gap between Democracy and Efficiency. Opladen: Leske+ Budrich, 2003. P. 311 – 314.
250. Vitaliy B. Kovalchuk, Iryna M. Zharovska, Bohdan I. Gutiv, Bbogdana B. Melnychenko, Iryna O. Panchuk. Human rights and positive obligations of the state. The Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine. Nr 3 (2021). s. 27-35.

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

вул. Семінарська, 2, м.Острого, Рівненська обл., Україна, 35800, тел./факс (03654) 2-29-49, e-mail: osa@oa.edu.ua, www.oa.edu.ua

Від 18.02.2025 № 077
на №

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Бенедик Людмили Володимирівни

на тему: «Конституційно – правове забезпечення культурних прав людини в сфері місцевого самоврядування (питання теорії та практики)» в освітній процес та науково-дослідну діяльність Національного університету «Острозька академія» в галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право

Дисертаційне дослідження Бенедик Л.В. на тему: «Конституційно-правове забезпечення культурних прав людини в сфері місцевого самоврядування (питання теорії та практики)» становить цінність для наукової діяльності, а надані матеріали мають високий теоретичний рівень та суттєву практичну значущість.

На кафедрі державно-правових дисциплін здійснювалося впровадження результатів дисертаційного дослідження Бенедик Л.В., яке було спрямоване на вивчення правових підходів до забезпечення культурних прав людини в сфері місцевого самоврядування, розробку механізму реалізації культурних прав людини на рівні територіальної громади, напрацювання практичних рекомендацій щодо перспективних напрямів удосконалення цього механізму, враховуючи зарубіжний та вітчизняний досвід.

Результати дисертаційного дослідження Бенедик Л.В. використовуються в освітньому процесі Національного університету «Острозька академія» під час проведення семінарських і практичних занять зі здобувачами вищої освіти при вивченні таких дисциплін: «Конституційне право України: права людини», «Конституційне право України: система врядування», «Актуальні проблеми конституційного права», «Муніципальне право».

Враховуючи вище викладене, наукове дослідження Бенедик Л.В. сприяло поглибленню знань майбутніх правників щодо конституційно-правової регламентації культурних прав людини, проблематики реалізації культурних прав людини в сфері місцевого самоврядування, сучасним підходам юридичної науки до питання ефективності системи захисту культурних прав людини на рівні територіальної громади, визначенню шляхів удосконалення механізму реалізації культурних прав в сфері місцевого самоврядування, зокрема використання інструментів партисипативної демократії, форм співробітництва територіальних громад, впровадження механізмів медіації та посади місцевого уповноваженого з прав людини з метою вирішення конфліктних ситуацій та недопущення їх в майбутньому, а тому має важливе теоретичне і практичне значення, а його результати можна рекомендувати для упровадження у системі підготовки фахівців з права.

Проректор з науково – педагогічної роботи
Національного університету «Острозька академія»

Дмитро ШЕВЧУК

Національний університет
«Острозька академія»

The National University
of Ostroh Academy

XXVII Міжнародний
приз "За якість"
Париж 1999

XXVII International
Trophy for Quality
Paris 1999

ОСТРОЗЬКА МІСЬКА РАДА РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ

вул. Героїв Майдану, 4, м. Острого, Рівненський район, Рівненська область, 35800, тел. (03654) 2-22-60
факс (03654) 2-22-33, E-mail: ostrog_amu@ukr.net, <https://ostroh-rada.gov.ua>, Код ЄДРПОУ 35119106

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Бенедик Людмили Володимирівни на тему: «Конституційно – правове
забезпечення культурних прав людини в сфері місцевого самоврядування
(питання теорії та практики)» в галузі знань 08 Право за спеціальністю 081
Право**

Запропоновані в дисертаційному дослідженні Бенедик Л. В. спеціальні заходи для реалізації культурних прав людини в умовах воєнного стану, такі як організація спеціальних програм з соціально-економічного та культурного розвитку, оптимізація освітнього середовища, додаткова соціальна підтримка для уразливих груп населення, фінансова підтримка, пошук альтернативних джерел фінансування, є цінними та необхідними для впровадження у діяльність Острозької міської ради.

Надані рекомендації дозволили сформувати оновлене бачення впровадження різноманітних заходів та політик, які стимулюють розвиток культури, покращують умови для реалізації культурних прав мешканців громади, зокрема сприяння розвитку Комунального закладу «Центр культури, дозвілля і туризму», підтримка інноваційних форм залучення громади до культурно – просвітницьких заходів, розвиток інфраструктури та послуг для молоді, створення молодіжного простору, налагодження тісної співпраці у культурній сфері з сусідніми територіальними громадами, шляхом укладення договорів про співробітництво, а також угод на основі транскордонного співробітництва. Також позитивно оцінено пропозиції залучення грантових коштів та інших позабюджетних коштів в умовах воєнного стану.

Представлені Бенедик Л.В. висновки, підготовка яких стала можливою на підставі наукового дослідження, мають практичну цінність та можуть бути

використані у роботі Острозької міської ради при підготовці програм економічного та соціально – культурного розвитку Острозької територіальної громади, а також при формуванні довгострокових стратегічних цілей розвитку Острозької територіальної громади.

Заступник міського голови

Тарас ХМАРУК

ВЕЛИКОМЕЛЯНСЬКА СІЛЬСЬКА РАДА

вул Шевченка 79, село Велика Омеляна Рівненського району, Рівненської області, 35360
контактний номер 27-81-57, електронна пошта vomelyana@ukr.net Код ЄДРПОУ 04387154

19 лютого 2025 року № 138/02-21

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Бенедик Людмили Володимирівни на тему: «Конституційно – правове
забезпечення культурних прав людини в сфері місцевого самоврядування
(питання теорії та практики)» в галузі знань 08 Право за спеціальністю 081
Право**

Запропоновані в дисертаційному дослідженні Бенедик Л.В. шляхи вдосконалення роботи органу місцевого самоврядування, такі як налагодження співробітництва, розробка та впровадження програм міжнародного територіального співробітництва з метою залучення додаткових ресурсів, запровадження учасницьких процедур у сфері реалізації культурних прав, важливість налагодження ефективної комунікації мешканців громади з представницькими органами місцевого самоврядування, застосування різноманітних інноваційних підходів в умовах діджиталізації, додаткова соціальна підтримка для вразливих груп населення є цінними та необхідними для впровадження у діяльність Великоомелянської сільської ради.

Надані рекомендації дозволили сформулювати оновлене бачення можливостей органу місцевого самоврядування для реформування культурної інфраструктури Великоомелянської сільської ради. За пропозицією Бенедик Л.В. було подано заявку на участь у програмі «Активні громадяни», залучено грантові кошти та створено «Місце Активної Комунікації» молоді – МАК-простір у будинку культури села Грушвиця Перша.

Також позитивно оцінено пропозиції щодо налагодження транскордонного співробітництва, розроблення спільних проєктів, спрямованих на розвиток територіальної громади, зокрема, в сфері культури. За участі Бенедик Л.В. було налагоджено співпрацю з гміною Сувалкі Республіки Польща, підписано меморандум про співпрацю, досягнуто домовленостей та підготовлено спільну заявку на отримання гранту від ЄС на створення антикризового центру.

Представлені Бенедик Л.В. висновки, підготовка яких стала можливою на підставі наукового дослідження, мають практичну цінність та були використані у роботі Великоомелянської сільської ради при підготовці Статуту громади.

Сільська голова

Алла КАРПЮК

ВЕЛИКОМЕЛЯНСЬКА СІЛЬСЬКА РАДА

РОЗПОРЯДЖЕННЯ
СІЛЬСЬКОГО ГОЛОВИ

№ 40-к

від 17 липня 2023 року

Про службове відрядження
до гміни Сувалки Республіки Польща

Відповідно до статті 42 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», Закону України «Про правовий режим воєнного стану», Постанови Кабінету Міністрів від 27.01.2023 року №69 «Про внесення змін до Правил перетинання державного кордону громадянами України», враховуючи лист-запрошення PSG.0341.4.2023.EW від 14 липня 2023 року, з метою налагодження міжнародної співпраці Великоомелянської територіальної громади з гміною Сувалки Республіки Польща

1. ВІДРЯДИТИ

КАРПЮК Аллу Володимирівну – сільську голову Великоомелянської сільської ради;

ОМЕЛЯНЧУК Тетяну Анатоліївну – головного спеціаліста Великоомелянської сільської ради;

ВЛАСІК Ольгу Миколаївну – начальницю Служби у справах дітей Великоомелянської сільської ради

ДРОБУШ Людмилу Володимирівну – начальницю відділу правового забезпечення Великоомелянської сільської ради

у службове відрядження терміном на 4 (чотири) календарних дні до гміни Сувалки Республіки Польща з 18 по 21 липня включно.

2. Врахувати, що відрядження буде здійснюватись за рахунок приймаючої сторони.

3. Контроль за виконанням даного розпорядження залишаю за собою.

Сільська голова

Алла КАРПЮК

МЕМОРАНДУМ

про партнерство та співпрацю між Гміною
Сувалки (Республіка Польща) та
Великоомелянською сільською радою (Україна)

м. Сувалки

«19» *липень* 2023 року

Гміна Сувалки, в особі Wójta Gminy Suwałki Zbigniewa Maskiewiczza, та Великоомелянська сільська територіальна громада, в особі сільської голови Карпюк Алли Володимирівни, яка діє відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», в подальшому іменуються як Сторони, а кожна окремо – Сторона, усвідомлюючи важливість об'єднання зусиль щодо подальшого сталого соціально – економічного та культурного розвитку територіальних громад з розробки та реалізації спільних проектів та програм, Сторони домовились про наступне:

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1 Меморандум про партнерство та співпрацю між Gmina Suwałki та Великоомелянською сільською територіальною громадою (далі – Меморандум) визначає відносини та напрямки співробітництва між Сторонами у розвитку територіальних громад.

1.2 Мета Меморандуму – об'єднати зусилля Сторін щодо розробки та реалізації спільних проектів та програм сталого соціально – економічного розвитку територіальних громад.

1.3 Сторони в межах своєї компетенції вживатимуть необхідних заходів для налагодження взаємовигідного та рівноправного співробітництва одна з одною згідно з чинним законодавством та міждержавними та міжурядовими договорами (угодами).

2. НАПРЯМКИ СПІВРОБІТНИЦТВА СТОРИН

2.1 Сторони цим Меморандумом підтверджують наміри та сприяння у сталому розвитку територіальних громад у галузях екології та довкілля, енергозбереження та енергоефективності, комунальної та соціальної інфраструктури, підприємництва та бізнесу, креативності, освіти, культури, спорту та громадянського суспільства.

2.2 Для виконання цього Меморандуму Сторони визначають співпрацю у наступних заходах та напрямках співробітництва:

- спільна розробка та реалізація проектів в напрямку покращення освітніх, культурних, безпекових, туристичних та інших послуг;

- проведення форумів, конференцій та інших заходів з обміну досвідом щодо розвитку територіальних громад;
- організація та проведення спільних спортивних, культурно-мистецьких заходів;
- підвищення рівня конкурентоспроможності територій Сувалок та Великоомелянської територіальних громад;
- розвиток «зеленого» туризму;
- розвиток соціальної інфраструктури та людського потенціалу;
- розвиток відновлювальних та альтернативних джерел енергії;
- підвищення рівня якості та швидкості надання адміністративних послуг населенню, що передбачає застосування сучасних інформаційних технологій;
- спільна участь у конкурсах проектів міжнародної технічної допомоги, програм транскордонного співробітництва та інших грантових програмах і проектах;
- спільна розробка та реалізація проектів з відновлення історичних пам'яток культури та популяризація культурної спадщини;
- створення новітнього освітньо-культурного та спортивного простору;
- забезпечення стратегічного планування розвитку територій.

2.3 Перелік заходів та напрямків співробітництва не є вичерпним і відповідно до чинного законодавства та після погодження обох Сторін може розширюватись.

3. ІНШІ УМОВИ

3.1. Будь-яка діяльність в рамках цього Меморандуму на територіях територіальних громад регулюється чинним законодавством України.

3.2. Сторони взаємодіють одна з одною з питань виконання пунктів цього Меморандуму через уповноважених представників, що делегуються Сторонами для розгляду поточних питань та проведення спільних заходів.

3.3. Сторони домовляються, що умови цього Меморандуму не є конфіденційними та можуть надаватися заінтересованим іншим особам у разі необхідності.

3.4. Всі зміни та доповнення до цього Меморандуму оформлюються письмово та за згодою Сторін.

4. ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

4.1. Цей Меморандум є документом, що визначає загальні напрями співпраці та не створює юридичних зобов'язань для Сторін.

Даний Меморандум не стосується прав і зобов'язань Сторін щодо укладених договорів з третіми сторонами, і не може служити перешкодою для виконання взятих зобов'язань.

4.2. Кожна Сторона має право співпрацювати з іншими установами, організаціями, інститутами громадянського суспільства та іншими юридичними особами з будь-яких питань, подібних тим, що передбачаються цим Меморандумом.

Жодне з положень цього Меморандуму не перешкоджатиме будь-якій із Сторін укладати інші угоди з іншими юридичними особами.

4.3. Всі суперечки відносно тлумачення і застосування положень цього

Меморандуму будуть вирішуватись шляхом переговорів та консультацій між Сторонами.

4.4. Дострокове припинення Меморандуму набирає чинності через 30 календарних днів після отримання повідомлення відповідною Стороною.

4.5. Підписуючи цей Меморандум, Сторони визнають, що дотримання і реалізація його положень є гарантією виконання державної політики у сфері розвитку територіальних громад.

4.6. Цей Меморандум скріплюється підписами уповноважених представників Сторін, їх печатками, набирає чинності з моменту його підписання такими представниками та укладається на не визначений строк.

Дію Меморандуму може бути припинено за домовленістю Сторін або за ініціативою однієї з них.

4.7. Зміни або доповнення до цього Меморандуму можуть бути внесені за взаємною згодою Сторін, що оформлюється додатковими угодами до цього Меморандуму.

Додаткові угоди до цього Меморандуму є його невід'ємними частинами і мають юридичну силу у разі, якщо вони викладені в письмовій формі, підписані Сторонами та скріплені їх печатками.

4.8. Цей Меморандум укладено при повному розумінні Сторонами його умов та термінології українською та польською мовами на трьох сторінках у чотирьох примірниках, які мають однакову юридичну силу - по два для кожної зі Сторін.

5. РЕКВІЗИТИ СТОРІН

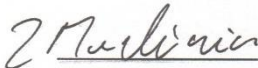
Gmina Suwałki

ul. Świerkowa 45
16-400 Suwałki
tel. (087) 565 93 00

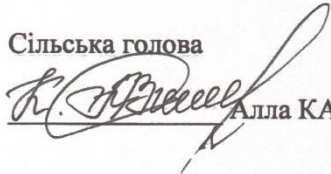
**Великоомелянська сільська
рада**

Код ЄДРПОУ: 04387154
Адреса:
35705, Україна, Рівненська обл.,
Рівненський р-н.,
с. Велика Омеляна,
вул. Шевченка, 79
тел. (03652) 2-21-31,
факс (03652) 2-21-31

Wójt Gminy

 Zbigniew MACKIEWICZ

Сільська голова

 Алла КАРПЮК

Nabór: PLUA.01.01-IP.01-001/23

Autor: Fundacja EFORT

Suma kontrolna: DEAF2D3C2579BC1B864C2EB7846A0E1D

A Informacje o projekcie

A1 Projekt

Tytuł projektu

"Community of Practice for Cross-border Disaster Preparedness and Resilience"

Спільнота практик з питань трансграничної готовності та спільноти до катастроф

Opis projektu

Local governments of Suwałki Commune (PL) and Velyka Omelyana Community (UA) are located in the cross-border region and still keep on struggling with similar disadvantages on account of peripherality, sparse population, low levels of economic activity, rurality and geographical isolation. Despite the borders that sometimes divide territories, the impact of natural and man-made disasters is consistent across Europe, thus also across PL-UA border area. Project idea builds on the principles of partnership and shared responsibility. The participating partners are responsible for and aim to provide local communities with a safety and emergency services to reduce life loss and harm and to save environment and property. Therefore Project addresses the major weaknesses in terms safety and cooperation issues: under-investment in fire rescue units; outdated equipment; lack of cross-border rescue procedures; low awareness of residents in the field of safety; insufficient public information about various types of danger (infectious diseases, fire safety, etc.).

Overall objective of the Project is to enhance the cross-border emergency management systems

Specific objectives are:

1. To improve the skills of the firefighters from Poland and Ukraine.
2. To ignite cross-border cooperation between the civil protection communities of practice.
3. To develop emergency management capacities of the partnering territorial units.

The enhancement of emergency and disaster management operational capabilities will be ensured by development of emergency management infrastructure through modernization and equipping the fire station in Potasznia village (PL), establishment of Emergency Management Center in Velyka Omelyana (UA) and equipping 8 fire rescue squads (6 PL/2 UA).

The development of professional competences will be achieved by carrying out the training scheme of 7 joint trainings for 190 Polish and Ukrainian firemen and 2 sessions of workshops addressed to 40 representatives of emergency management sector stakeholders.

Improvements in the cross-border disaster risk governance will be achieved by preparation of the survey "State of the Art of Cross-Border Disaster Preparedness and Resilience" and establishment of Community of Practice for Cross-border Disaster Preparedness and Resilience. Its main objective will be to promote the interaction, collaboration, knowledge sharing, activities and networking among partners and national/regional/local stakeholders or organizations through community of practice promoting the interoperability of national/local civil protection systems and addressing the inter-sectoral dimension of core capacities and core competencies development. The CoP will launch Open Educational Resources (OER) Platform containing and developing an open online repository of OER for all persons interested in cross-border civil protection issues.

The direct cross-border impact comes from engagement of the Partners in the preparation and implementation of the project.

Improved emergency institutional infrastructure and set long-term collaboration structures will have a direct positive effect on the well-being and quality of life of population in the cross-border region Project outputs will help to establish a region geared to needs and challenges of natural and man-made threats, as well as civilisation, political and institutional changes.

Regarding the fact that the development of civil protection infrastructure and enhancement of the cross-border partnership in the emergency sector, has direct impact on the growth of its competitiveness and helps to obtain better living conditions and integration of borderland areas, the project creates basis to develop cross-border cooperation as well as it will help with carrying down the barriers in community contacts. That will have impact on increasing of well-being and overall development of members of cross-border communities.

Nabór: PLUA.01.01-IP.01-001/23

Autor: Fundacja EFORT

Suma kontrolna: DEAF2D3C2579BC1B864C2EB7846A0E1D

Data rozpoczęcia realizacji projektu
2024-05-01

Data zakończenia realizacji projektu
2026-04-30

Grupy docelowe

The main target groups of the Project are local authorities of cross-border area with their organizational units responsible for emergency management and also NGO's acting in the framework of local development . They will benefit from jointly developed public services, created network of public institutions, NGOs and volunteers serving the needs of cross-border security and safety provisions:

- local authorities and institutions of cross-border emergency/disaster management system (2 institutions - Suwalki Commune (PL) and Velyka Omelyana (UA)
- fire rescue brigades (8 organizations - 6 PL: Volunteer Fire Brigades in towns Nowa Wieś, Potasznia, Płociczno, Sobolewo, Turówka Nowa, Wychodne, 2 UA: Fire Brigades in towns: Velyka Omelyana and Hrusvytsa Persha
- fire rescuers and participants of workshops - 190 persons

Final beneficiaries: population of the borderland benefiting from developed public safety (13 000 persons - 8000 inhabitants of Suwalki Commune - PL and 5000 inhabitants of Velyka Omelyana Teritorial Community - UA.

Borderland residents, tourists and travelling people, they will have better protection and assistance in emergency situations as a result of improved emergency preparedness and response capacities in the frontier area

Dziedzina projektu

Działania w zakresie przystosowania się do zmian klimatu oraz zapobieganie ryzykom związanym z klimatem i zarządzanie nimi: pożary (w tym zwiększanie świadomości, ochrona ludności i systemy zarządzania klęskami żywiołowymi i katastrofami, infrastruktura i podejście ekosystemowe)

Obszar realizacji projektu

Cały kraj

☐

Region

☒

ВЕЛИКОМЕЛЯНСЬКА СІЛЬСЬКА РАДА

РОЗПОРЯДЖЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОЛОВИ

від 15 вересня 2023 року

№ 99-ОД

Про створення робочої групи по розробці
Статуту Великоомелянської територіальної громади

Відповідно до Розділу XI Конституції України, Європейської хартії місцевого самоврядування, Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», з метою створення сприятливих умов для повної реалізації членами Великоомелянської територіальної громади прав на участь в здійсненні місцевого самоврядування та подальшого розвитку інститутів безпосередньої демократії, врахування та збереження історичних, національно- культурних, соціально-економічних та інших особливостей Великоомелянської територіальної громади, вважаю за необхідне,

1. СТВОРИТИ

Робочу групу по розробці проекту Статуту Великоомелянської територіальної громади у складі:

БЕНЕДИК Людмили Володимирівни – начальниці відділу правового забезпечення;

ОМЕЛЯНЧУК Тетяни Анатоліївни – головного спеціаліста Великоомелянської сільської ради;

НАСАНОВИЧ Наталії Анатоліївни – державного реєстратора Великоомелянської сільської ради;

2. Робочій групі розробити проект Статуту Великоомелянської територіальної громади та подати на затвердження сесії Великоомелянської сільської ради восьмого скликання.

3. Контроль за виконанням даного розпорядження залишаю за собою.

Сільська голова

Алла КАРПЮК

ДОГОВІР № RivP-08 ПРО НАДАННЯ ГРАНТУ

Рівненська область

«01» липня 2021 р.

ГО «Молодіжна платформа» (надалі іменується «Організація») в особі Ткачука Захарія Михайловича, який діє на підставі Статуту, а також Угоди про партнерство в межах проекту «Зміцнення міжсекторальної співпраці для соціальної згуртованості (SC3)» між ГО «Молодіжна платформа» та Британською Радою в Україні, з однієї сторони, та

Микола Миколайович Володимирів,
керівник ініціативної групи (надалі іменується «Менеджер проекту»), з іншої сторони,
(в подальшому разом іменуються «Сторони», а кожна окремо «Сторона»),
уклали цей Договір про надання гранту (надалі іменується «Договір») про наступне:

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Цей Договір укладений у межах проекту «Зміцнення міжсекторальної співпраці для соціальної згуртованості (SC3)» від Британської Ради в Україні в рамках пітчінгу соціальних ідей в Рівненській області.

1.2. За цим Договором Організація зобов'язується забезпечити фінансове адміністрування неприбуткового проекту соціальної дії **Молодіжний МАК-простір у Грушвиці** (надалі іменується Проект), а Менеджер проекту зобов'язується реалізувати його відповідно до Опису Проекту (додаток № 1), який є невід'ємною частиною цього договору.

1.3. Менеджер проекту зобов'язується розподіляти витрати по проекту відповідно до умов цього Договору на реалізацію Проекту та затвердженого бюджету проекту, що є невід'ємною частиною цього договору.

1.4. Менеджер проекту зобов'язується забезпечити власний внесок у ресурсне забезпечення реалізації Проекту у сумі, що встановлена в Описі Проекту.

1.5. Менеджер проекту не отримує жодної винагороди від Організації за реалізацію Проекту та впроваджує Проект виключно на волонтерських засадах.

2. ГРАНТ

2.1. Бюджет Проекту становить **34 735,31 (тридцять чотири тисячі сімсот тридцять п'ять грн. тридцять одна коп.) (цифри та прописом)** грн.

2.2. Під фінансовим адмініструванням Проекту згідно п. 1.2 цього договору мається на увазі перерахування коштів, передбачених бюджетом Проекту, на рахунки підрядників та постачальників, що будуть виконувати роботи та надавати товари, визначені у бюджеті проекту, на підставі укладених із ними договорів та актів виконаних робіт (наданих послуг) / видаткових накладних у безготівковій формі.

3. ОБОВ'ЯЗКИ ОРГАНІЗАЦІЇ

3.1. Організація зобов'язується розглядати надані Менеджером проекту описовий звіт про реалізацію Проекту та фінансовий звіт про використання гранту.

3.2. Організація повинна надавати Менеджеру проекту необхідні документи та інформацію, а також консультувати Менеджера проекту з питань реалізації Проекту.

4. ОБОВ'ЯЗКИ МЕНЕДЖЕРА ПРОЕКТУ

4.1. Менеджер проекту зобов'язується:

4.1.1. Реалізувати Проект у період з 01 липня 2021 року по 02 січня 2022 року.

4.1.2. Забезпечити реалізацію Проєкту на умовах, передбачених Описом Проєкту, а також використати кошти, передбачені бюджетом Проєкту, за цільовим призначенням.

4.1.3. Забезпечити Організації доступ до всієї документації та оригіналів фінансових документів, що стосуються реалізації Проєкту, а також умови для здійснення контролю за використанням коштів згідно бюджету Проєкту.

4.1.4. Менеджер проєкту зобов'язаний здійснювати заходи брендування, які доручає Організація, в тому числі вжити заходи для поширення інформації про те, що реалізація Проєкту відбувається за фінансової підтримки Британської Ради та Європейського Союзу в рамках проєкту «Зміцнення міжсекторальної співпраці для соціальної згуртованості (SC3)».

Всі засоби брендування, маркетингові та рекламні заходи мають узгоджуватись з Організацією та відповідати Додатку 3 до цього Договору.

4.2. Якщо витрати Менеджера проєкту перевищуватимуть затверджений бюджет, Менеджер проєкту покриватиме різницю за рахунок власних коштів. Аналогічно, якщо фактичні витрати Менеджеру проєкту будуть нижчі від максимального затвердженого бюджету, Менеджер проєкту не отримає додаткових коштів на реалізацію проєкту.

4.3. Менеджер проєкту повинен надавати Організації всю необхідну інформацію щодо реалізації Проєкту. З цією метою Менеджер проєкту повинен скласти і надати Організації описовий та фінансовий звіт протягом одного місяця після закінчення реалізації Проєкту за формами, наданими Організацією, але не пізніше 13 вересня 2021 року. Зразок підсумкового фінансового буде наданий окремо. Описовий звіт має містити огляд основних реалізованих заходів, викликів, що виникали в процесі реалізації, та досягнутих результатів.

4.4. Менеджер проєкту повинен проінформувати Організацію про причини невиконання усього Проєкту або його частини не пізніше як за 7 календарних днів після того, як стало відомо про настання обставин, що унеможливають виконання проєкту.

5. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ТА ФІНАНSOVA ЗВІТНІСТЬ

5.1. Менеджер проєкту повинен вести точну та регулярну бухгалтерію витрат згідно проєкту, використовуючи належну систему бухгалтерського обліку та подвійного запису. Ця система повинна відповідати політиці та законам щодо бухгалтерського обліку та звітності тієї країни, де перебуває Менеджер проєкту. Бухгалтерська звітність та витрати, пов'язані з Договором про надання гранту, повинні бути точними, піддаватися легкій ідентифікації та перевірці.

5.2. Підтверджуючі документи, які надаються разом з фінансовими звітами, повинні містити докази витрат за вказаний період, включно з підтвердженням надання послуг (наприклад, затверджені звіти, листи-обліки відпрацьованого часу, транспортні квитки, доказ відвідування семінарів), підтвердженням отримання товарів (наприклад, квитанції постачальника про доставку), підтвердженням виконання робіт (наприклад, акт прийому-здачі робіт), підтвердженням покупки (наприклад, накладні та квитанції), підтвердженням оплати (наприклад, виписки з рахунку), документами по персоналу та платіжними відомостями (наприклад, контракти, відомості про зарплату, листи-обліки відпрацьованого часу). Підтверджуючі документи повинні бути затверджені відповідним персоналом Менеджера проєкту (підпис).

5.3. Грант не може використовуватися на покриття витрат за іншими проєктами, що фінансуються донорськими організаціями, на заробітну плату державних службовців або покриття витрат проєктів, що мають комерційну мету.

6. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТОРІН

6.1. У випадку відсутності можливості в Організації в силу причин, від неї не залежних, надати кошти гранту, Менеджер проєкту може призупинити реалізацію Проєкту до часу отримання таких коштів, про що Сторони інформують одна одну.

2. За несвоєчасне подання або неподання Менеджером проекту описового та / або фінансового звіту, та ненадання прийнятного і достатнього письмового пояснення причин, з яких він не має можливості виконати це зобов'язання, Організація може розірвати Договір та вимагати повернення вже наданих, але не підтверджених коштів, відповідно до Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації».
- 6.3. У випадку використання коштів проекту не за цільовим призначенням або/та не в повному обсязі Менеджер проекту зобов'язується протягом 10 (десяти) банківських днів з дня отримання відповідного листа Організації повернути Організації суму коштів, які використані не за цільовим призначенням або / та не використані до встановленого кінцевого терміну реалізації Проекту.
- 6.4. У випадку невиконання Менеджером проекту обов'язків, передбачених Договором, порушення ним інших положень Договору та / або наявності фінансових помилок Організація може зменшити, утриматися від сплати або вимагати повернення (повної суми або частини) гранту.
- 6.5. Організація ні за яких обставин або з будь-яких причин не несе відповідальності за збитки або травми, які були завдані майну або працівникам Менеджера проекту під час реалізації Проекту або внаслідок реалізації Проекту. Організація не може приймати будь-які вимоги про відшкодування збитків або збільшення виплат у зв'язку з такими збитками чи травмами.
- 6.6. Менеджер проекту повинен нести одноосібну відповідальність по відношенню до третіх сторін, в тому числі відповідальність за будь-якого роду травми або збитки, завдані або понесені ними під час виконання або внаслідок реалізації Проекту. Менеджер проекту має звільнити Організацію від будь-якої відповідальності, що виникає з будь-якого позову або судового процесу, в результаті порушення Менеджером проекту або його працівниками, або особами, за яких несуть відповідальність ці працівники, правил або положень, або в результаті порушення прав третіх сторін.
- 6.7. Менеджер проекту докладатиме належних зусиль для забезпечення того, що він вступає та підтримує ділові відносини тільки з такими третіми особами, які є надійними і до яких не застосовується законодавча заборона на ведення бізнесу, та мати юридично зобов'язуючі угоди з кожним Підрядником на умовах, що відображають та є не менш строгими, ніж умови цієї Угоди, і що він залишається повністю відповідальним за всі дії та недогляди (які б не виникли) кожного субпідрядника.
- 6.8. Менеджер проекту зобов'язується протягом 5 (п'яти) календарних днів інформувати Організацію за електронною адресою: activecitizens@britishcouncil.org.ua про порушення щодо нього адміністративних та кримінальних проваджень та його участь як сторони в таких провадженнях, а також про його участь як сторони у провадженнях в цивільних та господарських справах.
- 6.9. Положення цього пункту 6.5 продовжує діяти навіть у разі припинення цієї Угоди.

7.3МЕНШЕННЯ, УТРИМАННЯ АБО ПОВЕРНЕННЯ ГРАНТУ

- 7.1. Організація може зменшити, утримати або вимагати повернення (повністю або частково) Гранту, якщо:
- 7.1.1. Менеджер проекту не виконує умови цієї Угоди;
 - 7.1.2. Менеджер проекту не відповідає або перестає відповідати будь-яким заявленим критеріям відповідності для отримання Гранту;
 - 7.1.3. наявні будь-які фінансові порушення або шахрайство при здійсненні Проекту;
 - 7.1.4. наявна будь-яка переплата Гранту.
- 7.2. Якщо Організація вимагає повернення Гранту або будь-якої його частини, Менеджер проекту зобов'язаний його повернути протягом 10 (десяти) банківських днів.

7.3. Сума Гранту повністю включає всі та будь-які податки, які повинні бути сплачені у зв'язку з присудженням, отриманням або використанням Гранту. Менеджер проекту відраховує будь-які такі податки з суми Гранту, а від Організації за жодних обставин не може вимагатись сплата будь-яких додаткових сум, пов'язаних з такими податками. У випадку, якщо законами або іншими нормативними актами відповідної юрисдикції від Британської Ради вимагається відрахувати податок, що утримується, або аналогічний податок з Гранту, Організація відраховує та враховує такі податки до сплати решти Гранту Менеджер проекту і у письмовій формі повідомляє Менеджера проекту про всі належним чином утримані суми.

8. ІНШІ ПОЛОЖЕННЯ

7.1. Усе майно та майнові права, набуті в процесі реалізації Проекту, лишаються у власності Організації.

7.2. Організація у будь-який час може запросити у Менеджера проекту гранту додаткову інформацію і така інформація повинна бути надана впродовж 7 (семи) календарних днів з моменту запиту.

7.3. Даний договір складено у двох оригінальних примірниках, по одному для Менеджера проекту та для Організації.

9. ДІЯ ДОГОВОРУ

8.1. Цей Договір вважається укладеним і набирає чинності з моменту його підписання Сторонами.

8.2. Строк цього Договору починає свій перебіг у момент, визначений у п. 4.1.1 цього Договору та закінчується після повного виконання Сторонами своїх зобов'язань, у тому числі подачі описового та фінансового звітів.

8.3. Організація може тимчасово призупинити або припинити цей Договір у будь-який час, попередивши про це Менеджера проекту та вказавши причину (причини) тимчасового призупинення чи припинення Договору.

8.4. Закінчення строку цього Договору не звільняє Сторони від відповідальності за його порушення, яке мало місце під час дії цього Договору.

10. ЧИННЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА ОПОДАТКУВАННЯ

9.1. Усі положення цього договору регулюються законодавством України.

9.2. Будь-які персональні дані, включені до цього договору, обробляються сторонами відповідно до Закону України «Про захист персональних даних». Ці дані повинні оброблятися виключно в цілях виконання, управління та моніторингу Договору без шкоди для можливої їх передачі особам/органам, яким доручено здійснювати моніторинг або перевірку відповідно до законодавства України.

9.3. У разі виникнення будь-яких спорів їх розгляд і вирішення здійснюється судовими установами України.

9.4. Менеджер проекту несе відповідальність за сплату всіх податків або інших обов'язкових внесків і платежів, які вимагаються актами законодавства країни, резидентом якої він є.

11. ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА КОНФІДЕНЦІЙНІСТЬ

10.1. Будь-які персональні дані, включені до цього договору, обробляються сторонами відповідно до Закону України «Про захист персональних даних». Ці дані повинні оброблятися виключно в цілях виконання, управління та моніторингу Договору без шкоди для можливої їх передачі особам/органам, яким доручено здійснювати моніторинг або перевірку відповідно до законодавства України.

10.2. У випадку необхідності використання в рамках реалізації Проекту будь-яких прав інтелектуальної власності, які належать Британській Раді чи дозвіл на використання

ких належить Британській Раді, Одержувач визнає, що не матиме права використовувати ці права у будь-який спосіб без ліцензії або іншої письмової згоди Британської Ради

10.3. Кожна із Сторін має право на доступ до своїх персональних даних та право на виправлення будь-яких таких даних.

10.4. Менеджер проекту гарантує, що реалізація Проєкту не порушує та не порушуватиме права інтелектуальної власності третіх осіб.

10.5. Цим Одержувач надає Британській Раді безвідкличне, безоплатне, неексклюзивне право та ліцензію, що є дійсними на території всього світу, на використання будь-якої інформації, даних, звітів, документів чи інших матеріалів, отриманих, створених або розроблених під час здійснення Проєкту для некомерційних цілей, з метою оприлюднення та звітності відносно діяльності Британської ради у зв'язку з присудженням Гранту та реалізацією Проєкту.

12. ПОПРАВКИ, ТИМЧАСОВЕ ПРИЗУПИНЕННЯ АБО ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРУ

11.1. Будь-які зміни до Договору, в тому числі додатки до нього, повинні бути викладені у письмовій формі у вигляді додаткової угоди.

11.2. Якщо Менеджер проекту пропонує внести зміни, він повинен діяти відповідно до вимог, передбачених Описом Проєкту.

11.3. Організація може тимчасово зупинити або припинити цей Договір в будь-який час, попередивши про це Менеджера проекту та вказавши причину (причини) тимчасового призупинення чи припинення Договору.

11.4. Зміни до цього Договору можуть бути внесені тільки в період його виконання.

13. ЗАХИСТ ДІТЕЙ ТА ВРАЗЛИВИХ ГРУП ДОРОСЛИХ

12.1. Менеджер проекту гарантує, що у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з Проєктом, він зобов'язується дотримуватися законодавства та нормативних актів, що стосуються захисту дітей, в тому числі їх захисту від насильства та захисту вразливих категорій дорослих, а також дотримання принципів Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини (UNCRC) 1989 року та з Політикою Британської Ради щодо захисту дітей, в тому числі з урахуванням змін, які можуть вноситись до неї в майбутньому.

12.2. Менеджер проекту гарантує, що протягом строку дії Угоди, йому не заборонено, та він не має жодної підстави вважати, що будь-якій особі, яка була влаштована на роботу або найнята Менеджером проекту зв'язку з Проєктом, заборонено виконувати умови працевлаштування або найму.

12.3. Менеджер проекту зобов'язується негайно надати Британській Раді будь-яку інформацію, яку Британська Рада обґрунтовано вимагає з метою надання Британській Раді можливості переконатись у виконанні обов'язків, передбачених цим пунктом 12.

12.4. Якщо Менеджер проекту в рамках реалізації Проєкту планує організовувати події чи заходи, на яких будуть залучені діти, він зобов'язаний дотримуватись «Плану забезпечення безпеки дітей під час реалізації проєкту соціальної дії» (Додаток 4). Форма такого плану буде надана при потребі Організацією за запитом Менеджера проекту.

14. ОХОРОНА ДОВКІЛЛЯ

13.1. В усіх напрямках своєї діяльності Сторони приділяють належну увагу питанням охорони довкілля. Сторони підтримують торгові марки виробників товарів для офісу, що виробляють продукцію на екологічно-чистих підприємствах; виробляють товари з переробленої сировини; виробляють екологічно чисті безпечні після утилізації товари;

беруть участь у програмах соціально відповідального використання природних ресурсів; виробляють продукцію, не шкідливу при використанні для людини і довкілля.

15. ВПРОВАДЖЕННЯ РІВНОСТІ, РІЗНОМАНІТТЯ ТА ІНКЛЮЗИВНОСТІ

14.1. Не обмежуючи загальної дії жодного положення цього Договору, Сторони не повинні вдаватися до дискримінаційних дій та переконатись, що їх працівники не вдаються до дискримінаційних дій, утисків, погроз та переслідування стосовно інших осіб на підставі:

14.1.1. Расової приналежності (враховуючи кастову приналежність, колір шкіри, національність, етнічне та національне походження)

14.1.2. Статі (враховуючи сімейне положення, зміну статі, вагітність, наявність дітей);

14.1.3. Сексуальної орієнтації;

14.1.4. Релігії чи вірувань;

14.1.5. Віку;

14.1.6. Фізичних вад.

14.2. Сторони повинні дотримуватися актів законодавства та кодексів поведінки, що стосуються різноманіття, рівності, недискримінації, прав людини, питань охорони довкілля, захисту дітей та сприяння добробуту дітей, і, що діють на території країни, де реалізується Проект.

16. БОРОТЬБА З КОРУПЦІЄЮ, ТАЄМНИМИ ЗМОВАМИ ТА УХИЛЕННЯМ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ

15.1. Жодна зі сторін цього Договору не повинна пропонувати третім сторонам, або домагатися, приймати, отримувати обіцянки від третіх сторін для себе або для жодної іншої сторони, щодо подарунків, винагороди, компенсації або прибутку в будь-якому вигляді, який може розцінюватися як протизаконна або корупційна практика.

15.2. Менеджер проекту не повинен отримувати для власної вигоди жодної комісійної винагороди, знижки або подібної ним оплати чи вигоди в зв'язку з цим Договором.

17. ФОРС-МАЖОР

16.1. Сторона звільняється від відповідальності за невиконання або неналежне виконання своїх зобов'язань за Договором, якщо це невиконання або неналежне виконання викликане непередбаченими обставинами форс-мажору, що настали після укладення Договору внаслідок надзвичайних подій, які було неможливо ані передбачити, ані уникнути шляхом вжиття розумних заходів.

16.2. Ці обставини включають в себе події, які відбуваються незалежно від волі Сторін, тобто на які Сторони не можуть впливати та/або які знаходяться поза їх контролем, а отже ті, за які вони не можуть нести відповідальність. До цих обставин, окрім іншого, належать стихійні лиха (наприклад землетруси, паводки, повені, замерзання і т. ін.), пожежі, інші природні катастрофи та соціальні катаклізми, страйки, терористичні акти, військові дії, війни і т. ін. Зазначені обставини також включають в себе громадянські заворушення, дії / несприятливі дії урядових або інших державних органів, блокади, ембарго, інші міжнародні санкції, інші недружні дії країн і т. ін., до яких відповідна Сторона не має відношення та на які вона не може вплинути.

16.3. Сторона, яка не має можливості виконати зобов'язання за цим Договором, повинна протягом 5 (п'яти) календарних днів сповістити іншу Сторону про початок і припинення форс-мажорних обставин. Наявність та строк дії форс-мажорних обставин

підтверджується уповноваженими органами, у порядку, встановленому чинним законодавством.

16.4. За наявності форс-мажорних обставин виконання умов цього Договору відкладається відповідно до часу, протягом якого будуть діяти такі обставини.

16.5. Якщо форс-мажор триває більше 3 (трьох) місяців, то будь-яка із Сторін може перервати дію цього Договору щодо невиконаних на даний момент зобов'язань.

18. ВІДСТУПЛЕННЯ ПРАВ

17.1. Менеджер Проєкту не має, без попередньої письмової згоди Організації та Британської Ради, відступати, передавати, змінювати, укладати договори або угоди в будь-який інший спосіб щодо всіх або будь-яких прав та зобов'язань відповідного до цієї Угоди.

17.2. Британська Рада може відступати або передавати цю Угоду: (i) будь-якому окремому органу, підконтрольному Британській Раді; (ii) будь-якому органу або відділу, що мають повноваження виконувати функції Британської Ради в рамках цієї Угоди; або (iii) будь-якому постачальнику аутсорсингових чи сторонніх послуг, які працюють на підставі договору з надання послуг Британській Раді. Менеджер проєкту гарантує, що він (за рахунок об'єктивних витрат Британської Ради) підпише всі такі документи та здійснить всі дії, які можуть бути обґрунтовано необхідними для виконання пункту 17.2.

МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ І РЕКВІЗИТИ СТОРІН

Партнер програми «Активні громадяни» від Британської Ради ГО «Молодіжна платформа»	Ініціативна група щодо впровадження проєкту соціальної дії у межах проєкту «Зміцнення міжсекторальної співпраці для соціальної згуртованості (SC3)»
	Учасники ініціативної групи:
Адреса: Луцьк, пр. Волі 29А, кв.3 43000 Тел.: +380950925166 ЄДРПОУ 38627447	1. <u>Михайло Володимир Рибак</u> 2. <u>Катерина Володимирівна</u> 3. _____ 4. _____ 5. _____
Голова ради управління Гкачук З.М./	Керівник/керівниця ініціативної групи <u>Діодора П.В.</u>

Додатки до Договору:

- 1) Опис та бюджет Проєкту;
- 2) Декларація
- 3) Правила використання айдентики брендів (де застосовне);
- 4) План забезпечення безпеки дітей під час реалізації проєкту соціальної дії (де застосовне).